

ГЕНРИХ IV

ЧАСТИНА ДРУГА

Переклад Дмитро Паламарчук

Поголос.

Король Генріх IV.

ДІЙОВІ
ОСОБИ

Генріх, принц Уельський,
згодом король Генріх V.

Джон, принц Ланкастер } сини
Гемфрі, принц Глостер } короля,
Томас, герцог Кларенс } брати
Генріха V.

Граф Нортемберленд

Річард Скруп,
архієпископ Йоркський

Лорд Мобрей

Лорд Гастінгс } супротивники короля
Генріха IV

Лорд Бардольф

Треверс

Мортон

Сер Джон Колаіл

Граф Уорік

Граф Вестморленд

Граф Серрей } прибічники короля
Генріха IV.

Сер Джон Блент

Гауер

Гаркорт

Лорд верховний суддя.

Слуга верховного судді.

Роберт М'ялоу } провінційні судді.

Помовч

Деві, слуга М'ялоу.

Пазур } сержанти.

Гак

Струп }
Тінь }
Брезкл } рекрути.
Нуйвіл }
Немітч }

Пойнс.

Сер Джон Фальстаф.

Бардольф.

Пістоль.

Піго.

Паж Фальстафа.

Леді Нортемберленд.

Леді Персі.

Пані Спритл, хазяйка корчми в Істчпі.

Доллі Продран.

Танцівник.

Воротар.

Візники, офіцери, солдати, поліцейські, сторожі,
слуги, конюхи та ін.

Місце дії — Англія.

Воркворт. Перед Нортемберлендовим замком.

Входить Поголос в одежі з нашитими язиками.

Поголос Гей, слухайте! Хто ж затикає вуха,
Як громозвукий Поголос лунає?
Крилатим вітром, мов конем поштовим,
Я мчу зі сходу на похмурий захід,
Вістуючи події всьому світу,
Перебрехи на всіх людських наріччях
Невпинно язики мої лопочуть,
Довірливі наповнюючи вуха.
Віщую мир тоді, як лютий розбрат
Кривавить світ із усміхом лукавим.
Хіба ж не я, не Поголос, велить
Скоріш війська для захисту збирати,
Коли доба вагітна не війною,
А іншим лихом. Поголос — труба,
Що дмуть у неї заздрощі, підозра
Та здогад. Грать на ній так легко,
Що і потвора з безліччю голів —
Людська юрба, безладна й легковірна,
До того вдатна. Та чи є потреба
Про себе так докладно говорити,
Коли й без того я повсюди знаний?
Я попереду перемоги мчу,
Яку в боях на шрусберійським полі
Король над Готспером здобув, заливши
Вогонь повстання кров'ю бунтарів.
Ба! Що роблю я? Правду сповіщаю!
Та ж мій обов'язок — трубить по світу,
Що Гаррі Монмут згинув од меча
Прославленого Персі, що король
Під Дугласа правицею важкою
Главу помазану схилив. Цю вістку

Я по містах і селах порозносив
Од поля королевої звитяги
Під Шрусбері аж до ртих прадавніх,
На порох сточених червою, мурів,
Де батько Готсперів, Нортемберленд,
Лежить в удаваній хворобі. Мчать
Натомлені послы мої й приносять
Вістки ті самі, що від мене чули:
Мої перебрехи завжди миліші,
Хоч згубніші за правду найприкрішу.

СЦЕНА I

Там само. Входить лорд Бардольф.

Лорд Бардольф Хто браму стереже? Агов!
Входить воротар.

Де граф?

Воротар Про кого ж графові доповісти?

Лорд Бардольф Скажи, лорд Бардольф тут чека на нього.

Воротар Вельможність їхня вийшли в сад гуляти.
Лише постукати в ворота звольте,—
Граф сам вам відповість.

Входить Нортемберленд.

Лорд Бардольф А ось і граф.

Воротар виходить.

Нортемберленд Які новини, лорде? Кожна мить
Сьогодні прикроші родити може.
Лихі часи! Бунт, ніби кінь шалений,
Зірвався з прив'язі і, чвалом женучи,
Все на путі трощить.

Лорд Бардольф Шляхетний графе.
Я з Шрусбері привіз новини певні.

Нортемберленд Дай боже,— добрі!

Лорд Бардольф Краших не буває.
Король смертельно ранений. Ваш син
Вбив принца Гаррі; тут же полягли
Обидва Бленти від руки міцної
Палкого Дугласа. Упавши в страх,
Із принцом Джоном разом повтікали

І Стаффорд, і Вестморленд, а отой
Мамула Гаррі Монмута — сер Джон —
До сина вашого в полон попався.
Блискучою звитягою такою
З днів Цезаря ще не пишався світ.

Нортемберленд Відкіль ці вісті? Ви в бою були?
Із Шрусбері вернулись?

Лорд Бардольф Говорив я
Із мужем вельми знатним та статечним,
Що, звідтіля прибувши, запевняє,
Мовляв, усе те — найширша правда.

Нортемберленд До речі, ось іде слуга мій Треверс;
Я по новини вирядив його
Ще у вівторок.

Входить Треверс.

Лорд Бардольф Я його, мілорде,
В дорозі перейняв. І знає він
Не більш того, що вже пішло від мене.

Нортемберленд Ну, Треверсе, що доброго привіз нам?
Треверс Мене, мілорде, завернув назад
Джон Амфревіл зі втішними вістками.
Мене він кращим обігнав конем.
Та ось, знеможений, за ним услід
Жене щодуху інший верхівець.
Спинив коня, забризканого кров'ю,
Щоб дати мить йому передихнути
Й на Честер шлях тим часом розпитати.
Я в нього взяв новини шрусберійські —
Про те, що там придушено повстання,
Що захолюнули уже остроги
У Персі молодого. Те сказавши,
Він повід попустив, припав до гриви,
Остроги вгородив до половини
В боки тремтячі бідному коневі
І так погнав, немов ковтав дорогу.

Нортемберленд Що? Повтори! Сказав: остроги в Персі
Холодні, — із Гарячої Остроги
Він став Холодною? Кінець повстанню?

Лорд Бардольф Повірте, лорде мій, якщо ваш син
Не вийшов переможцем — присягаю
Віддати геть усі мої маєтки

За шнур шовковий. Більше говорити
Не будемо про те.

Нортемберленд

Однак чому

Той стрічний вершник Треверсу сказав,
Що в Шрусбері придушено повстання?

Лорд Бардольф

Хто ж він? Та то якийсь пройдисвіт, певно;
Коня укравши, він тікав та й бевкнув,
Що спало на язик... О, ще гонець!
Спішать новіші вісті.

Входить *Мортон*.

Нортемберленд

Вид його,

Немов сторінка титульна у книжці,
Трагічну нам звістує новину.
Так виглядає берег, на якому
Лишилися сліди від хвиль неситих.
Ти, *Мортоне*, із Шрусбері примчав?

Мортон

Я втік із Шрусбері, мілорде. Смерть
Там грізну одягнула машкару,
Аби страхати наших.

Нортемберленд

Ну, а як же

Мій син і брат мій? Ти увесь тремтиш,
Поблідлі щоки скорше, ніж язик твій,
Про все розповіли. Такий же вісник,
Знеможений, скорботою розбитий,
Блідий смертельно, в темряві нічній
Підняв Пріамоваго ложа полог,
Щоб показати царю: палає Троя!
Та цар, не чувши й слів його, помітив
Вогонь. Так синову я смерть побачив
Раніше, ніж слова твої почув.
Ти скажеш: «Син ваш те і те зробив,
Ваш брат боровся, як хоробрий *Дуглас*».
Втішатимеш мені жадібне вухо
Відвагою лицарською, а потім
Важким зітханням враз хвалу ввірвавши,
Смертельного удару завдаси,
Мовляв, ваш брат, і син, і всі вже мертві.

Мортон

Ваш брат і *Дуглас* поки що живі,
А син шляхетний ваш...

Нортемберленд

Поліг! Ти бачиш,

Яка швидка на здогади тривога.
Так! Той, хто прикрої чекає вісті,

Чуттям читає у чужих очах,
Що сталося те, чого він так боявся!
Та далі, далі, Мортоне! Скажи,
Що здогади твого пана хибні,
Зневаж мене: скажи брехню утішну,
За ту зневагу щедро я віддячу.

Мортон Ні, зависокі ви, щоб вас дурив я:
Підозри слушні — ви не помилились.

Нортемберленд Одначе не кажи, що Персі мертвий.
Тяжке признання бачу я в очах,
Ти головою крутиш, ніби правду
Сказати страшно або гріх. Убитий —
Так і скажи: не обража язик,
Що правду говорить. Той грішить, хто мертвих
Оббріхує, але не той, хто скаже,
Що вмерлий не живе. Хоча нести
Сумні вістки — тяжка для нас повинність,
І голос вістуна, як дзвін погребний,
Волає нам про втрату дорогу.

Лорд Бардольф Не віряться, що мертвий син ваш, лорде.

Мортон Як тяжко вас запевнювати в тому,
Чого — бог свідок — бачити не хотів би.
Та бачив я, що він, увесь в крові,
Ледь дишучи, безсилою рукою
Хоробро відбивавсь од принца Гаррі,
Що в лютім гніві повалив на землю
Непереможного донині Персі,
Якому не звестись уже ніколи.
Скажу в кількох словах: неждана смерть
Того, чий дух запалював не раз
Найпоследующих боягузів, раптом
У лицарства відвагу відібрала.
Вогонь його нам військо гартував,
А він погас — мов олово, всі стали
Безвольні та важкі. А річ усяка,
Що важча стане, то стрімкіш з гори
Додолу скотиться. І наше військо,
Колись хоробре, нині смертю Персі
Та страхом обважніле, з бойовища
Летіло так, рятуючи життя,
Що і стріла його б не наздогнала.
Тоді-то й Вустера взяли в полон,
Ба, і шотландець, кровожерний Дуглас,

Чий невтомлений меч за день аж тричі
Вбивав подобу короля, не встояв
І, власною ганьбою вкривши військо,
Подався вслід за втікачами. З ляку
Спіткнувся він і взятий був у бран.
Отож король домігся перемоги
І проти нас негайно вислав військо.
Ведуть його Ланкастер молодий
І Вестморленд. Оце такі новини.

Нортемберленд

Ще буде час оплакувати мертвих.
А ліки містяться в самій трутизні:
Я занедужав би від тої вістки,
Хоч був би й дужий. А проте, недужий,
У ній знайшов одужання собі.
Як той бідак, недугою розбитий,
З ногами кволими, що гнуться
Під тягарем життя, рвонеться враз
У забутті, немов з багаття племінь,
Так само, вбитий горем, я черпаю
Потрійні сили в горі. Отже, геть
Ці осоружні милиці! Сталевих
Я прагну рукавиць! Геть цей ковпак!
Не захист він для голови, що принцам,
Від перемоги знахабнілим, стала
Мішенню лиш. Чоло мені залізом
Увінчайте. Хай грізний час гряде,
Що злоба й помста посила його
На розлютілого Нортемберленда!
Хай небеса цілують землю! Хай
Рука природи більш загат не ставить
Потопові. Хай зникне лад! Нехай
Не буде світ ареною, де чвари
Поволі розгораються. Нехай
Дух Каїна вселяється в серця,
Щоб стали всі на шлях війни кривавий.
Хай скінчиться остання сцена драми,
І вічний морок поховає мертвих.

Треверс

Таке розпалення вам шкодить, лорде.

Лорд Бардольф

Із мудрістю не розлучайтесь, графе.

Мортон

Життя всіх ваших щирих однодумців
Залежить-бо від вашого здоров'я,
А вибух гніву підрива його.
Мілорде, перше ніж сказати: «До зброї!» —

Ви добре знали, йдеться про війну,
І, зваживши всі шанси, припускали,
Що син ваш може полягти в бою,
Що він, по лезу гострому йдучи,
Зірватися в безодню може, лорде.
Відомо вам було, що тіло сина —
До ран вразливе, що відважний дух
Помчить його у саме пекло бою,
Проте сказали ви йому: «Вперед!»
І жодна з небезпек не похитнула
Ухвали вашої. Що ж сталося нині,
Коли війна до того спричинилась,
Чого і слід було вам сподіватись?

Лорд Бардольф

Ми всі, поразкою убиті, знали,
Що в збурені пускаємось моря,
Де шансів десять на один, що всі ми
Загинемо, а зважились проте,
Сміливо всякий нехтуючи ризик,
Аби своїх допевнитися прав.
Розбиті ж нині, ставим знов на карту
Як і життя, так і набутки наші.

Мортон

Це саме слухний час. Я, лорде, чув,—
І в тому сумніву не може бути,—
Що славний наш архієпископ Йоркський
Вже вирушив з потужними військами.
Він путами подвійними зв'язав
Прибічників своїх. Мій лорде, син ваш
Подобу воїнів, самі лиш тіні,
На бій повів, бо слово грізне «бунт»
Від вчинків тіла відділяло душу.
І під принукою солдати бились
Так знехотя, як хворий ліки п'є:
Немов була за нас лиш їхня зброя,
А серце й розум кригою скувало
Те слово «бунт», як сковує мороз
Рибину в ставі. Нині ж пориває
І тіло, й душу воїнів до бою
Архієпископ. Він благословив
Повстання наше, а самих повстанців
Скропив він кров'ю Річарда, якої
У Помфреті понаскрібав з каміння.
Він, неба волею бунт освятивши,
Сказав, що йде оборонити землю,
Яка, в крові конаючи, хрипить

Під гнітом Болінброка. А тому
Старе й мале — всі потяглись за ним.

Нортемберленд Я добре знав про те, сказати правду,
Та горе з пам'яті зітерло все.
Ходімо разом поміркуем з вами
Про заходи відомсти й оборони.
Листи до друзів мусим розіслати.
Як мало їх, а треба так багато!

Виходять.

СЦЕНА 2

Лондон. Вулиця. Входить сер Джон Фальстаф із пажем, що несе його щит і меч.

Фальстаф Ну, велетню, що сказав лікар про мою сечу?

Паж Він сказав, сер, що сеча сама собою — добрача, здорова, та власник її може мати більше недуг, аніж він, лікар, здатнийвилікувати.

Фальстаф Люди всякої масті вважають за честь позбиткуватися наді мною. Людський мозок — отакий безладний заміс глини — не здатний на смішні вигадки, крім тих, які придумав я або придумували про мене. Я не тільки сам дотепний, а й даю привід іншим для дотепів. Іду ось поперед тебе, як та льоха, що заморила всіх своїх поросят, окрім одного. Якщо принц приставив тебе до моєї персони не для того, щоб проти такого вишкварка виглядав я іще товстішим, то моїй кмітливості гріш ціна. Стриміти б тобі, мандрагоровий корінчику, на моїм капелюсі, а не дріботити слідом за мною по п'ятах. Зроду не було в мене на побігеньках такого ага-тового гудзика. Оправляю тебе не в срібло-злото, а в нужденні лати та й спроваджу, ніби коштовний самоцвіт, назад до твого пана — безцінного принца, у якого під носом іще й пух не висіявся. Скоріше виросте борода в мене на долоні, ніж у нього на лиці. А ще насмілюється базікати, що в нього королівський вигляд! Може, колись бог і надумається викінчити його, але досі в нього нема жодної зайвої волосини. Вся його подібність до королівського лиця на монетах тільки в тому, що цирульник не заробить на ньому й півшилінга. А дивись, іще й кукурікає так, ніби записався в мужі, коли його батько ще в парубках ходив. Іч! Хай хизується власною персоною скільки йому завгодно, але, як на мене, то можу його запевнити, він давно зійшов на пси. Ну, то що сказав майстер Дамблтон,— як там з едабом на мою епанчу та рейтузи?

Паж Він сказав, сер, щоб ви знайшли певнішого поручника, аніж Бардольф. Він і дивитися не хоче ні на вашу, ні на Бардольфову розписку,— каже, що йому такого забезпечення не досить.

Фальстаф От розбійник! Геена б на нього вогненна. Ич, скурвої віри Ахітофель! Щоб ото так водити дворянина за носа, а потім іще й забезпечення од нього допоминатись? Байстрик огидний! Подумати лишень — ця гладенько зализана маківка хверцює тепер не інакше, як у черевиках на високих підборах і з отакенною в'язкою ключів при поясі, а коли чесна людина хоче в нього купити щось у кредит, він вимагає забезпечення! Та нехай мені краще за-пахують у рот кавалок щурячої отрути, ніж мають замкнути рота тим огидним словом «забезпечення». Я чекаю, що він пришле мені, як справжньому лицареві, двадцять два лікті едвабу, а він мені — «забезпечення»! Ну й хай! Йому-то забезпечений спокійний сон, бо він носить на лобі ріг достатку, крізь який світиться розпусність його жіночки. А він того й недобачає, хоча й присвічує власним ліхтарем. Та де ж у лиха той Бардольф?

Паж Він подався в Смітфілд купувати вашій достойності коня.

Фальстаф Я купив його самого в соборі святого Павла, а він хоче купити мені коня в Смітфілді. Якби я знайшов собі ще й жінку в домі розпустити, то мав би шахрая, шкапу й повійницю.

Паж Сер, ось іде той пан, котрий посадив принца під арешт за те, що принц ударив його, заступаючись за Бардольфа.

Фальстаф Ходімо геть, не хочу його бачити.

Входить верховний суддя зі слугою.

Верховний суддя Хто це там пішов?

Слуга Фальстаф, з дозволу вашої достойності.

Верховний суддя Це той, що його звинувачено в грабіжництві?

Слуга Той самий, мілорде. Але він після того відзначився в бою під Шрусбері і тепер, як я чув, іде з якимись дорученнями до принца Джона Ланкастерського.

Верховний суддя Що, в Йорк? Гукніть його сюди.

Слуга Сер Джоне Фальстаф!

Фальстаф Хлопче, скажи йому, що я глухий.

Паж Говоріть голосніше, мій пан глухий.

Верховний суддя Звісно. Я не сумніваюся, що він глухий до всього доброго. Ідіть торкніть його за лікоть; я повинен із ним поговорити.

Слуга Сер Джоне...

Фальстаф Що? Такий молодий, а вже простягає руку по милостиню? Хіба ж зараз не воєнна пора? Чи нема тобі роботи? Чи королю не треба вірнопідданців? Невже й бунтарі не потребують солдатів? Хай воно й ганьба — стати на бік ворога, але старцювати ще більша ганьба, назвисько «жебрак» гідне осороми більше, ніж «бунтівник».

Слуга Сер, ваша думка про мене хибна.

Фальстаф Тобто? Хіба я сказав, що ти чесна людина? Відклавши набік мою лицарську та військову гідність, я просто збрехав би, якби таке твердив.

Слуга Сер, прошу вас, відклавши набік вашу лицарську та військову гідність, дозвольте й мені сказати вам, що ви брешете, кажучи, ніби я нечесна людина.

Фальстаф Щоб я дозволив тобі отаке сказати? Щоб я відклав набік те, що зрослося зі мною? Якщо я тобі це дозволю, можеш мене повісити, а якщо ти собі це дозволиш, то нехай тебе повісять. Геть відціля, шолудивий винюхувачу! Забирайся!

Слуга Сер, мілорд бажає з вами поговорити.

Верховний суддя Сер Джоне Фальстаф, на кілька слів.

Фальстаф О мій ласкавий лорде! Хай бог пошле вашій милості добрий день. Я радий бачити вашу милість на прогулянці. Я чув, що ваша милість нездужали. Сподіваюся, що ваша милість вийшли на прогулянку за порадою лікаря. Хоча ваша милість іще й не ступили за межі молодості, однак прожили якусь часточку і, так би мовити, вже звідали гіркоти віку; і тому покійно прошу вашу достойність свято берегти своє дорогоцінне здоров'я.

Верховний суддя Сер Джоне, я послав по вас перед вашою виправною до Шрусбері.

Фальстаф З ласки вашої достойності, я чув, що його королівська величність вернувся з Уельсу трохи невдоволений.

Верховний суддя Мова йде не про його величність. Ви не захотіли з'явитися, коли я послав по вас.

Фальстаф А ще я чув, ніби до його величності прикинулась ота байстрючої віри апоплексія.

Верховний суддя Вельми прикро. Нехай господь поверне йому здоров'я. А тепер дозвольте мені поговорити з вами.

Фальстаф Апоплексія, як на мій розсуд,— це щось ніби латаргія, з вашого дозволу; щось ніби сонливість крові, якась байстрючої віри трясучка.

Верховний суддя Що ви мені товчете про неї? Нехай вона буде собі чим завгодно.

Фальстаф Вона буває від великого горя, надмірної праці та розладнання мозку. Про її причини я читав у Галена. Це від глухоти.

Верховний суддя Мені здається, що саме ця хвороба вразила вас,— бо ви не чуєте, що я вам кажу.

Фальстаф Ото й добре, мілорде, дуже добре; з вашого дозволу, скажу точніше: я хворію на недугу неуважності — не помічаю того, хто мені допікає.

Верховний суддя Забити б вас у диби, куди б і ділася ваша недуга неуважності! Я охоче став би за лікаря вам.

Фальстаф Хоча я, мілорде, бідний, як Йов, але не такий терпеливий, як він. Ваша достойність може з огляду на моє убозтво прописати мені певну дозу ув'язнення. Але чи вистачить мені терпіння дотримуватися ваших рецептів,— над тим і мудрець засумнівався б не на гран, а на цілий скрупул.

Верховний суддя Коли привинені вам злочини загрожували вам смертю, я посилав по вас, щоб вас допитати.

Фальстаф Я не з'явився, бо один знавець законів, досвідчений у питаннях сухопутних військ, відрадив мене.

Верховний суддя Річ у тім, сер Джоне, що ви, коли говорити правду, живете у великому безпутстві.

Фальстаф Будь-хто, зціплений моїм поясом, не міг би жити в меншому.

Верховний суддя Прибутки ваші нікчемні, а витрати величезні.

Фальстаф Я хотів би, щоб було навпаки: прибутки великі, а витрати мізерні.

Верховний суддя Ви збили молодого принца з доброї дороги.

Фальстаф Молодий принц сам збив мене з дороги, адже я — череватий сліпеч, а він — собака-старчовод.

Верховний суддя Ну, гаразд, я не хочу ятрити тільки-но загоєні рани; ваші заслуги в день битви під Шрусбері трохи загладили ваші нічні подвиги при Гедсхілі. На ваше щастя, тепер неспокійні часи, і завдяки їм ви спокійно позбулися халепи.

Фальстаф Мілорде...

Верховний суддя Оскільки все вляглося, тримайтеся надалі пристойно — не будіть сонного вовка.

Фальстаф Будити вовка так само неприємно, як і винюхувати лиса.

Верховний суддя Ви скидаєтеся на свічку, більша частина якої вже згоріла.

Фальстаф На пасхальну свічку, мілорде. На свічку з самого лою, що, опливаючи, щораз грубшає. Можна порівняти мене із свічкою й восковою, адже я став особою військовою.

Верховний суддя Кожен білий волос на вашому лиці мусив би додавати вам поваги.

Фальстаф Еге ж: ваги, ваги, ваги.

Верховний суддя Ви всюди за принцом ступаєте по п'ятах, ніби лихий ангел.

Фальстаф Не зовсім так, мілорде. Лихий, тобто фальшивий, ангел залегкий, а мою вагу можна легко визначити, навіть не кладучи на терези. А проте мушу зазначити, таку монету пустити сьогодні в обіг важкувато: в наш крамарський вік так дешево цінують добродішність, що справді хоробрій людині залишається хіба що водити ведмедів. Глузд обернувся на шинкаря і всю свою кмітливність марнує на виписування рахунків. Усі інші таланти, властиві людині, так споганені нашим віком, що не варті агрусової ягоди. Ви вже старий і не знаєте, на що здатні ми, молодь; ви судите про

шал нашої крові по гіркоті вашої жовчі. А ми ж саме в розквіті молодості і, мушу признатися, інколи потроху вдаємося в гультяйство.

Верховний суддя Що? Ви пнетесь в молодики, коли старість написала на вашому лиці всі прикмети похилого віку? Хіба у вас не сльозяться очі? Не суха шкіра на руках? Не жовте лице? Не сива борода? Не потоншали литки, і не потовщав живіт? Не охрип голос? Нема задишки? Не подвійне підборіддя і не куций розум? Чи не спорохнявіла кожна часточка вашого тіла? І ви ще пнетесь в молодики? Соромтеся, соромтеся, сер Джоне!

Фальстаф Мілорде, я народився о третій годині пополудні з біленькою голівкою і з вельми випуклим животиком. Що ж до мого голосу, то я втратив його, галайкаючи на собак, а потім співаючи церковні гімни. Не бачу потреби пускатися в дальші докази моєї молодості. Старий я лише розумом та розважливістю. А коли комусь закортить піти зі мною в заклад на тисячу марок, хто з нас двох краще стригає, хай викладає грошики, а тоді побачимо, чия візьме. Що стосується наморднця, якого вліпив вам принц, то вчинив він тее, як нечемний принц, а ви прийняли його, як розважливий лорд. Я покартав його за те, і молодий лев покутує свій гріх, що-правда без попелу та волосяниці, зате в новім єдвабнім камзолі при келиху старого хересу.

Верховний суддя Пошли, господи, принцові кращого товариша!

Фальстаф Пошли, господи, його товаришеві кращого принца!

Верховний суддя Ну, та, зрештою, король розлучить вас із принцом Гаррі. Я чув, що вас посилають із принцом Джоном Ланкастерським проти архієпископа та графа Нортемберленда.

Фальстаф То правда. За це я мушу дякувати вашій безмірній винахідливості. Але прошу всіх вас, що залишаєтесь маніжитися тут у ласкавих обіймах Миру, моліться, щоб наші армії зустрілися не гарячого дня, бо, їй-богу, я беру з собою лише дві сорочки, і мені аж ніяк не хочеться вмиватися занадто рясним потом. Якщо ж випадє жарка днина і доведеться чимось обвіюватись, то опахалом мені буде тільки пляшка,— а ні, то бодай би я ніколи не плював білою слиною. Не встигне десь у бою виникнути небезпека, як відразу ж туди посилають мене. Тільки і я не безсмертний. Та то вже давній звичай нашого англійського люду: трапиться йому щось путяще, то він геть його заялозить. Коли ви вважаєте, що я старий, то дайте мені спокій. Я й сам благаю бога, щоб моє ім'я не нага-

няло такого страху на ворога. Краще хай мене іржа сточить, аніж має до решти зачовгати вічна тяганина.

Верховний

суддя Добре, добре. Тільки ж будьте чесні, будьте чесні, і хай господь благословить ваш похід.

Фальстаф Чи не позичила б мені ваша милість тисячу фунтів на моє умундирування?

Верховний

суддя Жодного пенні, жодного пенні. Досить вам і власної ваги, а ви б іще набиралися боргів. Хай вам щастить. Вітайте мого кузена Вестморленда.

Верховний суддя і слуга виходять.

Фальстаф Якщо я це зроблю, то хай мене віддубасять довбешкою, якої й трьом здорованям не підняти! Старість так само нерозлучна зі скнарістю, як молодість із гультайством. Але перших пригощає гостець, а других пранці,— і тим, і тим перепадає без моїх проклять. Гов, паже!

Паж Чого зволите, сер?

Фальстаф Скільки там у моїм гаманці?

Паж Сім грошів і два пенси.

Фальстаф Ніяк не знайду ліків на гаманцеві сухоти. Позички тільки затягують недугу — вона невиліковна. Віднеси цього листа лордові Ланкастерському, цього — принцові, цього — графові Вестморленду, а цього — старій пані Урсулі, якій я щотижня присягаю одружитися з нею відтоді, як помітив у себе в бороді першу сиву волосинку. На, марш, ти знаєш, де мене знайти.

Паж виходить.

Пранці на той гостець, або гостець на тії пранці! Як не одне, то друге збиткується над великим пальцем моєї лівої ноги. Але невелике лихо, як я кульгатиму,— складу все на війну, і тим справедливіші будуть мої домагання щодо пенсії. Мудра голова зі всього здобуде користь. Навіть із власної недуги я матиму вигоду.

(Виходить)

СЦЕНА 3

Йорк. Архієпископський палац.

Входять архієпископ Йоркський, лорди Гастінгс, Мобрей та Бардольф.

Архієпископ Вже знані вам мета і сили наші.
Тепер я, друзі, прошу вас одверто
Сказати, що ви гадаєте про успіх;
Передусім, лорд-маршале, вам слово.

Мобрей Я визнаю причини до повстання,
Та ще докладніше хотів би знати,
Як можемо зміцнитись, щоб певніше
Стать проти сил потужних короля.

Гастінгс Ми за реестром маємо сьогодні
Десь тисяч двадцять п'ять солдатів бравих.
Найбільшої ж чекаємо підмоги
Нортемберленда славного, чий дух
Пала вогнем кривавої відомсти.

Лорд Бардольф Питання, лорде Гастінгсе, лиш в тім,
Чи військо наше — двадцять тисяч з лишком —
Спроможне битись без Нортемберленда.

Гастінгс Із ним лише спроможне.

Лорд Бардольф В тім-то й річ.
Якщо без нього ми слабкі занадто,
Негоже нам загонитись далеко,
Допоки та підмога не наспіє.
В таких ділах кривавих ми не можем
На здогади й надії покладатись,
Чи на чийсь підмогу, ще не певну.

Архієпископ Так, ваша правда, лорде: через це
Під Шрусбері поліг наш славний Готспер.

Лорд Бардольф Без сумніву. Він мріями живився.
Глитавши, як повітря, обіцянки,
Втішав себе надіями на військо,
Що виявилось у бою слабкішим
За щонайменші сподівання. Так,
В собі упевнений, немов шаленець,
І власне військо він повів на згубу,
І сам наосліп кинувся в безодню.

Гастінгс Проте ж і сподіватися не вадить,
Так само, як і вірити у ймовірність.

Лорд Бардольф

Лиш не в такій війні, коли притьмом
Обставини примушують до дії;
Надіями нам жити небезпечно,
Так, дивлячись весною на бруньки,
Ми сподіваємось плодів діждати,
Хоча певніше те, що на морозі
Загине цвіт і зав'язі не дасть.
Схотівши будуватися, місцину
Обстежим спершу і намітим план,
А там прикинемо, чого це варте.
Коли ж упевнимось: на ті витрати
Кишеня в нас мала,— то план заміним
Або й відхилим задуми свої;
Тим паче у такій поважній справі,
Коли ми хочем повалить державу,
Щоб ліпшу збудувать, нам необхідно
Підгрунтя вивчити і план будови,
Підвалини закласти непорушні
Та й думки будівничих запитати,
Чи та споруда виправдає працю.
А то, гляди, побачимо, що дужі
Лиш на папері ми, що обіперлись
Не на людей, а тільки на імення.
Ми будем як людина, що взялась
Будинок зводити за власні кошти,
Та й кинула, знесилившись, ті мури
На нищення дощам, зимі суворій.

Гастінгс

Припустимо, що сподівання наші,
Зачаті добре, в зародку помруть,
Що жодного солдата не діждемось,
То все одно ми з силами своїми
Змагатися із королем спроможні.

Лорд Бардольф

Гастінгс

Що? Тільки двадцять п'ять у нього тисяч?
Не більш, ба проти нас їх навіть менше.
У час важкий він мусив розділити
На три частини військо: з них одна
Іде проти французів битись, друга —
Рушає на Глендауера, третя ж
Прямує проти нас. Він геть ослаб
Від поділу, до того ж скрині в нього
Від порожнечі аж гудуть.

Архієпископ

Боятись нічого, що він збере
Свої роздрібнені війська і рушить
Супроти нас.

Гастінгс

Відомо. Він тим самим
Без захисту залишив би свій тил
Для нападу валлійців та французів,
Що ззаду насадили б.

Лорд Бардольф

Ну, а хто ж
Його загони поведе на нас?

Гастінгс

Лорд Вестморленд і герцог Джон Ланкастер.
А на валлійців підуть сам король
Та Гаррі Монмут. От не знаю певно,
Хто на французів поведе війська.

Архієпископ

Тоді вперед. Лиш об'явити мусим
Мету повстання нашого. Народ
Сьогодні переситився любов'ю
До обранця свого. Хисткий, непевний
Дім, зведений на почуттях юрби.
О тлуме навісний! Ти Болінгброка
Благословляв, підносив до небес,
Коли не був він тим, чим ти хотів
Його зробити. А тепер, коли
Він вирядився за твоїм смаком,
Ти ним об'ївся так, ненатлий,
Що хочеш виригнуть його. Так само
І Річарда ти виплюнув, собако,
З неситої утроби. Нині знову
Шукаєш ригаків, щоб їх пожерти,
І виєш з голоду. Кому ж повірить?
Хто Річарду, ще за життя його,
Жадав погібелі, влюбився раптом
В його могилу. Ти йому обличчя
Каляв багном, коли, зітхавши, він
По вулицях столиці простував
Слідом за переможцем Болінгброком.
А нині скиглиш: «Земле, поверни
Нам Річарда, забравши Болінгброка!»
О роде суетний! Тобі прекрасне
Минуле і майбутнє,— не сучасне.

Мобрей

Вести війська і ладувать гармати?

Гастінгс

Наш владар — час — велить не зволікати!

Виходять.

СЦЕНА I

Лондон. Вулиця.

Входять хазяйка корчми і Пазур із служником-хлопчиною, за ними Гак.

Хазяйка Містере Пазур, ви записали мій позов?

Пазур Записав.

Хазяйка А де ж ваш помічник? Чи дужий він? Чи годиться на таке діло?

Пазур Агов! Де ж той Гак?

Хазяйка О боже мій! Ласкавий пане Гаку!

Гак Тут я, тут!

Пазур Гаку, ми повинні заарештувати сера Джона Фальстафа.

Хазяйка Еге ж, ласкавий пане Гаку, я подала на нього скаргу.

Гак Тут може хтось із нас поплатитися життям, бо він вихопить зброю.

Хазяйка Ой лишенько! Будьте обережні. Та він же кинувся був на мене з ножом у моім власнім домі. Ну, їй-богу, як хижий звір! Аби лиш ухопився за меча, то вже кидається, як той диявол, на кого попадає, чи то чоловік, чи жінка, чи дитина.

Гак Чхав я на його меча,— коли б він мені тільки попався!

Хазяйка І я не злякаюсь. Ще й помагатиму вам.

Гак Аби лише вдалося схопити його,— з моїх рук він уже не вирветься.

Хазяйка Якщо він виїде, я пропала! Можете повірити, він мені стільки винен, що й не порахувати. Добрий пане Гаку, тримайте його міцно! Милый пане Гаку, не дайте йому втекти! Він, хай ваша милість здорова буде, натурально, пішов у Паштетний ряд купити сідло. А по тому ці лився обідати в корчмі «Телепень», що на Гуркітливій вулиці, у містера Плюша, отого, котрий

шовками торгує. Слізно благаю вас, коли вже мое оскарження пішло в діло, а правда на цілісінккий божий світ стала відома,— притягніть його до відповідності. Сто марок! Та це ж, як на вбогу самітну жінку, неабиякий гріш. Я терпіла й терпіла, а він мене все дурич та дурич, із дня на день відкладав, сором подумати. Хіба на такий манір поводяться з жінкою? Я ж не якийсь осел, не якась худобина, щоб і далі терпіти таку наругу від отого лайдачиська. Он він іде, а з ним теліпається і той шахрай Бардольф, що в нього ніс світиться, як бутель із вином. Беріться за своє діло, пане Гаку й пане Пазуре! Виконуйте, прошу вас, виконуйте свій обов'язок!

Входять сер Джон Фальстаф, паж та Бардольф.

Фальстаф Що тут сталося? Чия кобила здохла? В чім річ?

Пазур Сер Джоне, я вас арештую — згідно зі скаргою пані Спритлі.

Фальстаф Геть, негідники! За меч, Бардольфе, зітни макітру тому плюгавцеві, а повійницю шпурни в рівчак!

Хазяйка Мене? В рівчак? Гляди, бо сам туди полетиш! Ах ти ж гультяю, лобуряко! Пробі! Рятуйте! Ріжуть! Ах ти убійнику! Хочеш убити божих і королівських слуг? Мужегубець ти! І жоногубець!

Фальстаф Повикидай їх, Бардольфе!

Пазур Рятуйте! Рятуйте!

Хазяйка Люди добрі, подайте спасеніє!

(До Фальстафа)

Що, відмовляєшся? Не хочеш по-доброму? Чекай же, вішалънику!

Фальстаф Геть під три чорти, помийнице, некукібнице, смердюшнице! А то, гляди, полоскочу я твоє кругленьке місце!

Входить верховний суддя зі стражниками.

Верховний суддя Що сталося? Тихо!

Хазяйка Ласкавий пане, змилуйтесь наді мною. Благаю вас, заступіться за мене.

Верховний суддя Он як, сер Джоне! Бешкет ви вчинили? На вулиці! Під час такий! При вашім Становищі і чині! Та ж давно

В дорозі ви до Йорку мали бути.
Пустіть його! Чого вп'ялися в нього?

Хазяйка Ох, вельмишановний лорде, з вашого милостивого дозволу, я бідна істчпська вдова, а його арештовують, бо я подала на нього скаргу за борги.

Верховний суддя На яку суму?

Хазяйка Того, мілорде, ні в яку суму не вбгати. Він забрав усе, що я мала. Він пасся і в моїй корчмі, і в хаті. Все моє добро в своє жирне черево запхав.

(До Фальстафа)

Та я бодай частку витягну з тебе, а ні, то щоночі їздитиму на тобі, як тая мара.

Фальстаф Мабуть, скоріше я їздитиму ночами на тобі, тільки-но трапиться підходяще місце.

Верховний суддя Що то за мова, сер Джоне? Майте сором. Чи може порядна людина витерпіти отаку бурю лайки? Невже вам не соромно змушувати бідну вдову, щоб вона вдавалась до таких гвалтовних заходів, аби повернути своє добро?

Фальстаф Що я тобі винен?

Хазяйка Якщо ти чесна людина, то по правді, винен самого себе, та ще й грошей купу. Ти ж присягався мені на золоченім келиху, сидівши в моїй дельхвінській кімнаті біля круглого столика перед каміном. А було тее саме в середу, другого дня зелених свят, коли принц провалив тобі голову за те, що ти прирівняв його батька до якогось віндзорського співака. Отож тоді я промивала тобі рану, а ти поклявся, що одружишся зі мною і зробиш мене знатною леді. Що? І тепер станеш одмагатися? А ще тоді, нагадай-но, навідалась до мене сусідиха Тлуст, різникова дружина, і назвала мене кумасею Спритлі. Вона заходила позичити оцту й казала, що готує смачну страву з раків. А тобі ще заманулося скуштувати раків. А я тобі сказала, що їсти раків на свіжу рану вадить. А коли вона пішла, хіба ти не вимагав, щоб я не дуже кумалася з такою злидотою, бо, мовляв, хутко вже величатимуть мене мадамою? Чи, може, ти не поцілував мене і не попросив тридцяти шилінгів? Ану, попробуй заперечити, присягни мені на біблії, що цього не було.

Фальстаф Мілорде, це — бідолашна схиблена душа. Вона повсюди роздзвонює між людьми, нібито її старший син — весь у вас. Колись вона була нівроку заможна, а тепер, зубожівши,

правду сказати, збилася з плигу. А щодо цих безглузких приставів, то я прошу вас, мілорде, приструнчити їх.

Верховний

суддя Сер Джоне, сер Джоне, я добре знаю вашу здібність фальшувати правду. Проте ні ваш самовпевнений вигляд, ні потік слів, що з таким безсоромним нахабством б'є з вас, не зіб'ють мене з путі справедливого суду. Я добре бачу, що ви надужили піддатливістю цієї довірливої жінки і змусили її слугувати вам і гамцем, і власною особою.

Фальстаф Що правда, то правда, мілорде.

Верховний

суддя Прошу помовчати. Віддайте їй борг і загладьте завдану кривду; перше залагоджується щирими побрязкачами, а друге — щирим каяттям.

Фальстаф Мілорде, не можу я терпіти цих образ, не відповівши на них. Шляхетну відвагу ви називаєте безсоромним нахабством. Виходить, що та людина, котра покірно вклоняється й мовчить, уже й доброчесна. Ні, мілорде, попри всю мою пошану до вас, я не стану вашим прохачем. Заявляю вам, що я вимагаю звільнення від судових приставів, оскільки мушу поспішати з виконанням королевих доручень.

Верховний

суддя Ви говорите так, ніби маєте право чинити шкоду іншим. Та краще доведіть ділом, що ви гідні свого звання, і вдовольніть вимоги цієї бідолашної жінки.

Фальстаф Іди-но сюди, хазяйко.

Відводить її вбік. Входить Гауер.

Верховний

суддя Що нового, пане Гауер?

Гауер

Король, мілорде, й Гаррі, принц Уельський, Уже підходять. Решту скаже лист.

(*Подає листа*)

Фальстаф Як дворянин, я обіцяю...

Хазяйка

Гай-гай! Було вже тих обіцянок доволі.

Фальстаф

Слово дворянина. Домовились. І досить нам про те.

Хазяйка Присягаю святою землецею, по якій ходжу, я буду змушена заставити срібний посуд і килимки, що висять на стінах ідальні.

Фальстаф Аби залишилися кухлі, щоб мати з чого пити, а щодо стін, то їм більше пасують які-небудь веселі картинки, намальовані водяними фарбами. Та ж походеньки блудного сина чи німецьке полювання в тисячу разів гарніше над усякі там завіски чи побиті міллю килимчики. Ну, хай уже буде й десять фунтів, але швидше добувай де тільки змога. Ех, якби не ці твої примхи, кращої молодички не знайти б і в цілій Англії! Іди, вмий лице та забери свою скаргу. І надалі не гедзькайся зі мною. Хіба ти мене не знаєш? Ну, добре, добре, я певен, що тебе під'юдили на цю халепу.

Хазяйка Сер Джоне, а може б, вистачило двадцяти ноблів? Бог свідок, до смерті не хочеться мені заставляти срібний посуд.

Фальстаф Гаразд. Мушу якось викручуватись — бачу, що ти ніколи не дійдеш розуму.

Хазяйка Добренько. Роздобуду тобі грошей, хоч би довелось й сукню заставити. Ти ж прийдеш вечеряти? І розрахуємося за все разом, правда?

Фальстаф Звісно. Щоб я так жив.
(До Бардольфа)
Іди слідом за нею. Не спускай із неї ока.

Хазяйка Чи хотіли б ви за вечерею зустрітись з Доллі

Продран?

Фальстаф Ні слова більше... Хай прийде.

Хазяйка, Бардольф, Пазур, Гак і паж виходять.

Верховний суддя Я чув ще кращі новини.

Фальстаф Що за новини, добрий лорде?

Верховний суддя Де почував король цієї ночі?

Гауер У Безінгстоку, лорде мій.

Фальстаф Сподіваюсь, мілорде, все гаразд. Які ж у вас новини, мілорде?

Верховний суддя Чи з ним усі війська ідуть?

Гауер Ба ні. П'ятнадцять сотень піхотинців
І вершників п'ятсот послав король

Ланкастерському принцу на підмогу
Проти єпископа й Нортемберленда.

Фальстаф Шляхетний лорде, чи 'король уже повертається з Уельсу?

Верховний суддя Я маю вам листи негайно дати.
Ходімте, пане Гауер, зі мною.

Фальстаф Мілорде!

Верховний суддя В чім річ?

Фальстаф Пане Гауер, чи смію запросити вас разом зі мною пообідати?

Гауер Я мушу залишитися з мілордом. Красенько дякую, ласкавий сер Джоне.

Верховний суддя Сер Джоне, ви надто загаялися тут. Ви повинні вербувати рекрутів по графствах, через які проїжджатимете.

Фальстаф Може, зволите повечеряти в моім товаристві, пане Гауер?

Верховний суддя Який дурень навчив вас таких манер, сер Джоне?

Фальстаф Пане Гауер, якщо такі манери не пасують мені, то, виходить, навчив їх мене справді дурень. Такий звичай фехтувальників, мілорде: на удар — удар — і поквитались.

Верховний суддя Хай тебе напоумить бог. Ти великий дурень.

Виходять.

СЦЕНА 2

Лондон. Дім принца Генріха.

Входять принц Генріх і Пойнс.

Принц Генріх Йй-богу, я страшно втомився.

Пойнс Не може бути! А я думав, що втома не насмілюється торкатися до людей такої шляхетної крові.

Принц Генріх Однак торкнулася, мушу признатись, хай від того і тьмариться блиск моєї величі. Може, моє бажання випити слабенького пива також видається непристойним?

Пойнс Авжеж. Принц повинен бути досить вихованим, щоб і не думати про таку нікчемну бурду.

Принц Генріх Певно, мій апетит не королівського роду, бо, їй-богу, я зараз подумав про те нещасне пійло. Вже сама думка про нього уймає мені високої честі. А хіба те, що я пам'ятаю твоє ім'я, не зменшує поваги до моєї величності? Або, розставшись, пізнавати на другий день тебе в обличчя? Чи знати, скільки в тебе пар шовкових панчіх, а саме — що, крім цих, ти маєш ще одні, які були колись персикового кольору? Або ж вести облік твоїх сорочок, котра про будень, а котру ти одягаєш на свято. Зрештою, про такі речі краще відає доглядач тенісного корту: якщо тебе там нема з ракеткою, це означає, що на білизну тобі сутужно. А тебе давненько там не помічають, бо твою голландську білизну поглинули твої голопуцьки. І лише сам бог відає, чи ті бідолашні вискучі створіння, сповиті в твої недоноски, попадуть до царства небесного? Правда, повивальниці кажуть, ніби діти не винні, що їх наплджують,— та й населення зростає, і кривні зв'язки міцніють.

Пойнс Як мало пасують оці безглузді теревені до ваших геройських трудів на бойовищі! Скажіть самі, чи багато на світі молодих принців, котрі пустилися б на такі жарти тоді, коли їхні батьки були б так тяжко хворі, як ваш?

Принц Генріх Хочеш, Пойнсе, я тобі скажу одну річ?

Пойнс Кажіть, тільки щось путне.

Принц Генріх Те, що я скажу,— саме на твій розум.

Пойнс Спробую витерпіти ваш удар.

Принц Генріх Отже, слухай: не випадає мені сумувати зараз, коли хворіє батько; проте скажу тобі — саме тобі, бо, за браком когось кращого, маю тебе за друга,— що сумую і то сумую посправжньому.

Пойнс Важко повірити, щоб ви сумували.

Принц Генріх Присягаю на власну руку, ти гадаєш, ніби мій рахунок у дияволовій книзі затятих, безнадійних злочинців такий величезний, як і твій або Фальстафів. Але про людину треба судити аж під кінець. Повір, у мене серце кров'ю обливається, коли подумаю, що батько тяжко хворий, проте в такому лихому товаристві, як твоє, мені не хочеться виявляти свого смутку.

Пойнс Чому?

Принц Генріх А що б ти подумав про мене, коли б я розплакався?

Пойнс Подумав би, що ви — принц лицемірів.

Принц Генріх Так подумав би кожен. Ти щасливий, бо думаєш, як і всі. Твоя думка ходить просто-таки битою дорогою. Авжеж, кожен на твоїм місці подумав би, що я лицемір. І все-таки, що схилило твою шановну думку до такого висновку?

Пойнс Та те, що ви такий розбещений і так любите Фальстафа.

Принц Генріх І тебе.

Пойнс О ні. Клянуся світлом сонця, про мене ходить добра слава,— я не раз сам те чув. Найгірше, що можуть про мене сказати, то це хіба лиш те, що я наймолодший у родині і вдатний до бійки. Але з цим я, признатися по правді, нічого не вдію. Та, їй же богу, сюди прямує Бардольф.

Принц Генріх А з ним той паж, що я приставив до Фальстафа. Коли я призначав його слугувати Фальстафові, це була янгольська дитина, а зараз — поглянь, яку мавпу зробив із нього той жирний пройдисвіт.

Входять Бардольф і паж.

Бардольф Хай господь береже вашу милість.

Принц Генріх А водночас і вашу, найшляхетніший Бардольфе.

Бардольф

(до пажа)

Та йди ж, іди, цнотливий віслуче, сором'язливий тепленьку. І чого б ото червоніти? Дівчина ти, а не солдат! Невже таке страшне діло позбавити дівочтва коновку пива!

Паж Мілорде, він оце гукнув мене крізь червоні віконні ґрати, і я, їй-богу, не міг утямити, де його лице, а де ті ґрати. Ледве розгледів його очі, і мені здалося, що він зробив дві дірки в новій шинкарчиній спідниці та й визирає крізь них.

Принц Генріх Ну що? Хіба хлопчина не похопив науки?

Бардольф Геть, лобуряко! Забирайся геть, двоногий зайцю!

Паж Сам забирайся геть, мерзенний витворе Алфеїного сну.

Принц Генріх Поясни нам, паже, що то за витвір сну.

Паж А то, бачите, Алфеї наснилося, ніби вона народила запалену головешку. От я й називаю його Алфеїним сном.

Принц Генріх Таке тлумачення варте крони. Візьми її, паже, (Дає йому крону)

Пойнс О, хоч би вберегти від червоточини цей прекрасний пуп'янок! На тобі шість пенсів,— хай вони застережуть тебе від зіпсуття.

Бардольф Якщо він у твоїй компанії не попаде в зашморг, шибениця плакатиме по вас.

Принц Генріх Як там почувається твій хазяїн, Бардольфе?

Бардольф Гаразд, мілорде. Він чув, що ваша високість прибула до Лондона. Ось вам лист від нього.

Пойнс Вручено з належною пошаною. Ну, а як там здоров'я твого хазяїна?

Бардольф Тілесами він нівроку.

Пойнс Проте невмируща його половина потребує лікаря. Та це його не дуже турбує, хоч би як хворіла душа, все одно не помре.

Принц Генріх Я дозволяю отій пухлятині бути зі мною за просто, як моему псові. А він, бачу, користується з того дозволу,— почитайте-но, що він мені пише.

Пойнс

(читає)

«Джон Фальстаф, лицар...» При всякій нагоді він нагадує кожному своє звання; точнісінько, як королівські родичі, вколовши голкою пальця, неодмінно кажуть: «Ось пролилася королівська кров». — «Тобто?» — запитає хто-небудь, удавши, ніби не зрозумів; і зразу летить відповідь так швидко, як шапка з голови прохача: «Я, пане, бідний родич короля».

Принц Генріх Авжеж, аби попасти до нас у рідню, вони ладні розкопувати родовід аж до Яфета. Ну, та читай далі.

Пойнс

(читає)

«Сер Джон Фальстаф, лицар, посилає королівському синові, спадкоємцеві свого батька, Генріхові, принцу Уельському,— вітання». Ну-ну! Чисто, як діловий документ!

Принц Генріх Читай далі.

Пойнс

(читає)

«Буду стислий, як славні римляни...» Не стислий, а уривчастий через оту свою задишку. «Звіряю себе твоїй милості, а тебе — милості божій і залишаю тебе. Не панібратствуй з Пойнсом. Він так зловживав твоєю прихильністю, що насмілюється клястися, ніби ти хочеш одружитися з його сестрицею Нел.

На дозвіллі покутуй гріхи, якщо буде бажання, і на тім про-
шавай.

Твій або не твій (це вже як ти сам забажаєш) Джек Фальстаф —
для моїх друзів, Джон — для моїх братів та сестер і сер Джон —
для всієї Європи».

Мілорде, я вмочу цього листа у вино і примушу Фальстафа про-
ковтнути його.

Принц Генріх Ти примусиш його проковтнути два десятки
його ж таки слів. Але чи й справді, Неде, ти так низько мене стави-
ши? Невже мені до пари твоя сестра?

Пойнс Пошли їй боже не гіршої долі. Тільки я ніколи
такого не говорив.

Принц Генріх Ну добре. Ми отут марнуємо час, а духи мудрих
сидять собі в хмарах та посміхаються з нас.

(До Бардольфа)

Чи твій господар тут, у Лондоні?

Бардольф Так, мілорде.

Принц Генріх А де він вечеряє? Невже старий кнур ще й досі
чавкає із старого корита?

Бардольф На давньому місці, в Істчпі.

Принц Генріх А в якому товаристві?

Паж З ефесцями, мілорде, давньої віри.

Принц Генріх Чи з ним вечеряють і якісь жінки?

Паж Ніяких жінок, мілорде; хіба що стара пані
Спритлі і панна Продран.

Принц Генріх А що то за панночка?

Паж Пристойна дівчина, мілорде, якась родичка мого
хазяїна.

Принц Генріх Певно, така родичка, як парафіянська телиця
міському бугаєві. Чи не застукали б ми їх за вечерєю, Неде?

Пойнс Я ваша тінь, мілорде, — куди ви, туди й я.

Принц Генріх Слухай, хлопче, і ти, Бардольфе: ні слова вашо-
му господареві, що я прибув до міста. Ось вам за ваше мовчання.

(Дає їм гроші)

Бардольф У мене нема язика, пане.

Паж Щодо мене, сер, то я триматиму його за зубами.

Принц Генріх Ну, то бувайте. Ідїть.

Бардолиф і паж виходять.

Ця Продран, певно, добре наїжджена дорога.

Пойнс Будьте певні, така сама наїжджена, як між Сент-Олбенсом та Лондоном.

Принц Генріх Як би нам побачити Фальстафа вночі — у справжньому його вигляді, але так, щоб він нас не помітив?

Пойнс Одягнемо шкіряні куртки й фартухи та й будемо слугувати йому при столі.

Принц Генріх Із бога стати биком? Страшне падіння! Зрештою, таке траплялося і Юпітерові. Із принца стати лакеєм? Ганебне перетворення! Та нема ради. У кожній справі, щоб переважив успіх, треба класти на терези дурість. Ходімо, Неде.

Виходять.

СЦЕНА 3

Воркворт. Перед замком.

Входять Нортемберленд, леді Нортемберленд і леді Персі.

Нортемберленд Дружино любя і кохана доню,
Не стійте на шляху гіркої долі,
Скорботою не тьмарте день тяжкий,
Ці дні і так нестерпні від утрати.

Леді Норт. Гаразд. Мовчу. Роби, як знаєш сам.
Хай розум твій тебе провадить, муже.

Нортемберленд Дружино мила, честь моя в заставі,
І лиш від'їзд мій викупить її.

Леді Персі Ох, бога ради, не пускайтесь, батьку,
На ту війну. Ви ж не тримались
Обіцянки в сприятливіший час,
Коли ваш син, мій любий серцю Гаррі,
На північ жадібно уп'явши очі,
З підкріпленнями батька виглядав.
Та довге те ждання було — даремне!
Що вас тоді утримувало вдома?
Його і ваша честь тоді померкла.
Блиск вашої хай небо вам поверне!

Честь Гаррі поєдналася із ним,
Як сонце з голубим склепінням неба.
І сяєво її на подвиг звало
Всіх лицарів англійських. Гаррі був
Свічадом тим, що перед ним до бою
Шляхетна юнь відвагу надягала.
Ходи його хіба лише кульгаві
Не переймали. А природна вада —
Хапливість мови — стала для вояцтва
Взірцем, як треба говорити. Ті,
Хто говорив повільно та виразно,
На ваду досконалість замінив,
Аби лише вподобитися Гаррі.
Його хода і мова, звички й жарти,
Розваги навіть — все, усе було
Взірцем для них, свічадом і скрижаллю
Найкращих приписів, що кожен воїн
Тримався міцно їх. Проте від того,
Хто дивом був для всіх мужів хоробрих,
Ви одступилися, і сам на сам
Він, прямо дивлячись в обличчя хиже
Лихому богу брані, був повинен
Змагатись в чистім полі, де йому
Лиш ймення Готспер захистом було.
Його ви кинули на пропад, батьку.
Душі його не вчините ніколи
Ви більшої ганьби, аніж здійснивши
Свою обітницю, повстанцям дану,
Старанніше, аніж супроти сина.
Нехай вони на власний розсуд діють.
Архієпископ з маршалом ще мають
Задосить сили. О, коли б мій Гаррі
Хоч половину мав із того війська,
То зараз, пригорнувшись до нього,
Десь, розповідь про Монмутову смерть
Я слухала б.

Нортемберленд

Вгамуйся, дочко люба.
Ти знову мужності мені уймаєш,
Плачем колишню хибу нагадавши.
Та я піду назустріч небезпеці,
Або вона сама впаде зненацька
Мені на голову.

Леді Норт.

Тікай негайно
В Шотландію. Будь там, аж поки лорди

І люд простий свої покажуть сили
У боротьбі.

Леді Персі

Якщо ж вони почнуть
Перемагати короля, ви з ними
З'єднайтеся і станьте за сталеву
Опору їм. Лиш заклинаю вас,
Хай сперш вони без вас до бою підуть,
Як з вашої вини ваш син пішов,
І стала я вдовою. Як би довго
Я не жила, та сліз не стане в мене,
Щоб зрошувати споминів стебло
Й до неба виростити квітку пишну
На честь шляхетного мого мужа.

Нортемберленд

Ходім, ходім зі мною. Дух мій нині —
Це море в час припливу. Так воно,
Межі сягнувши, в безрусі замре.
З архієпископом з'єднався б я,
Та заважає тисяча причин.
Тепер в Шотландію мої дороги,
Там ждатиму початку перемоги.

Виходять.

СЦЕНА 4

Лондон. Кімната в корчмі «Телепень».

Входять двоє слуг.

1-й слуга Ти що оце приніс? Печені яблука? Хіба не знаєш,
що сер Джон терпіти не може печених яблук?

2-й слуга То правда. Якось принц поставив перед ним миску
печених яблук та й каже: «Ось іще п'ять сер Джонів». А тоді ски-
нув капелюха і додав: «Дозвольте розпрощатися з шістьма круг-
лими, позаторішніми, запліснявілими, зморщеними лицарями». Це
страшенно розсердило сера Джона. Та, певно, він уже забув той
жарт.

1-й слуга Ну й добре. Накривай стіл і став яблука. Та роз-
шукай Слизову капелю. Панна Продран хоче послухати музику. Іди
хутчій — у тій кімнаті, де вони вечеряли, вельми душно, і вони зараз
перейдуть сюди.

2-й слуга Слухай-но, за хвилину з'являться сюди принц із паном Пойнсом. Вони надінуть наші куртки і фартухи, але щоб сер Джон не знав цього. Бардольф передав такий наказ.

1-й слуга Побий мене грім, буде втішна витівка! Ну й хитро ж придумали!

2-й слуга Піду пошукаю Слиза.
(*Виходить*)

Входять хазяйка і Доллі Продран.

Хазяйка Гай-гай, серденько, тутки найліпша температура. Пульзик ваш б'ється, що краще й не бажати. А личко у вас, можете мені повірити, як тая рожка, червоненьке. От тільки ви канарського хильнули зайвину. А винце ж нівроку проймальне та пахуще; не встигнеш запитати: «Ох, що воно таке?» — як тобі всю кров надухмянить. Ну, то як ви почуваетесь?

Доллі Краще, ніж було. О-ох!

Хазяйка Ну, то й гаразд! Добре серце — над усяке золото. Глянь, сер Джон іде.
Входить Фальстаф, наспівуючи.

Фальстаф «Коли Артур посів престол...»
Вилийте там із нічного горшка.

Перший слуга виходить.

«Він пречудовий був король...»

Як ваше самопочуття, панно Доллі?

Хазяйка Трохи млість узяла. А так усе гаразд.

Фальстаф Вся ваша порода така — не встигнеш налягти, як їх бере млість.

Доллі Ах ти, шахраю товстий! Отож і вся втіха од вас?

Фальстаф Це через вас я розтовстів, Доллі.

Доллі Через мене? Пухнуть від обжерливості та хвороб, а не з нашої вини.

Фальстаф Коли пухнемо ми завдяки кухарям, то хвороби хапаємо від вас, Доллі. Це ваші дарунки. Погодься з цим, бідолашня моя невинносте, погодься.

Доллі Авжеж, ви хапаєте в нас ланцюжки та всілякі коштовності.

Фальстаф «Браслети, застібки й перлини...» Звісно, хто відважно воює, той повертається з поля бою кульгаючи. Сміливо кидаєшся в пролом із піднятим списом, а тоді сміливо йдеш до лікаря. Відважно атакуєш наставлену мортиру, а тоді...

Доллі Повісився б ти, поганий в'юне, бодай на тебе зашморґ!

Хазяйка Знову те саме! Аби тільки зустрілися, і тут же сварка. Правду кажучи, обоє рябє, як ті шорсткі грінки. Ні те, ні те не поступиться, обом хочеться бути зверху. А хтось же мусить зоставатися знизу. Це, звісне діло, більше пасує тобі, міс Доллі, бо ти слабка посудина і, як то кажуть, порожня.

Доллі Та де ж слабкій порожній посудині витримати отакенну повнісіньку бочку? У ньому ж ціла пивниця бордоського, що в жодний корабель не вмістилася б. Ну, та хай! Мир миром, Джеку. Адже ти їдеш на війну і невідомо, чи ми ще стрінемось коли-небудь.

Входить перший слуга.

1-й слуга Там унизу, сер, хорунжий Пістоль, він хоче вас бачити.

Доллі На шибеницю б того соромітника. Не впускайте його. Такого лихого язика по всій Англії не знайти.

Хазяйка Якщо в нього така непарена губа, то й не впускайте його, ради бога. Таж у мене сусіди. Не треба мені того пройдисвіта. Найстатечніші люди шанують мене й мое добре імення. Защібніть двері! Не місце тут усяким шалапутам. Скільки прожила, ніколи не водила компанії з шалапутами і зараз не пушу його до себе. Я вас прошу, защібніть двері.

Фальстаф Послухай, хазяйко!

Хазяйка Вгамуйтеся, сер Джоне. Я вже сказала: не місце тут забіякам.

Фальстаф Ти чуєш? То мій хорунжий!

Хазяйка Тринди-ринди, сер Джоне! І не мороч мені голову,— для твоїх язикатих хорунжих зависокі мої пороги. Зустрівся мені пан Занудд, наш начальник варти, а було те не далі, як минулої середи, дак він і сказав мені: «Сусідко Спритлі,— при цьому був і наш священник, містер Дубб,— пускайте до себе тільки пристойних людей, бо про вас,— каже,— лихе говорять». Я знаю, чого він так сказав. «Бо,— провадить він,— жінка ви чесна, кругом шанована; отож,— каже,— пильнуйте, кого впускати, щоб усяких там

розбишак і ноги не було». Ні, я його й на поріг не пушу! Почули б ви тільки, як він тее казав. Не пушу цього шалапута — і край!

Фальстаф Ніякий він не шалапут, хазяйко. То найсумірніший шахрай. Можеш безпечно ляскати його по спині, як оте плохеньке цуценя. Він не скривдить навіть індички, як та надметься проти нього. Поклич його сюди, хлопче.

Слуга виходить.

Хазяйка Кажете, всього тільки шахрай? Я не зачиняю дверей перед жодною чесною людиною, але бешкетників не терплю. Мене в млість кидає саме слово «бешкетник». Гляньте, панове, як мене тіпає, ви тільки гляньте, їй-богу, правда.

Доллі А й справді тіпає.

Хазяйка Хіба ж ні? Хрест святий, тремчу, як осиковий лист. А все тому, що терпіти не можу розбишак.

Входять Пістоль, Бардольф і паж.

Пістоль Хай береже вас бог, сер Джоне!

Фальстаф Ласкаво просимо, хорунжий! Заладную тебе, Пістолю, келихом хересу і стріляй — прямо в хазяйку.

Пістоль Стрельну по ній двома кулями, сер Джоне.

Фальстаф Куля її не бере, Пістолю,— вона непробивна.

Хазяйка Овва! Не потрібні мені ваші кулі з пустолями. Нема в мене такої заведенції заживати те, чого душа не приймає. Ні для чиеї втіхи не пристану на тее.

Пістоль Ну, тоді стрельну до вас, панно Доллі.

Доллі До мене? Цур тобі, шолудивий вітрогоне! Глянь на нього. Ах ти, шалапут нещасний, капцан голопузий. У тебе й сорочки на хребті немає. Геть, пліснявий торбохвате! Не про пса ковбаса. Я — ласий шматочок для твого хазяїна.

Пістоль Знаємо ми вас, пренепорочна Дорото.

Доллі Геть, нікчемний торбохвате! Геть, огидний шахраю! Клянуса вином, я стромлю ножа в твою осоружну пику, якщо ти мене зневажатимеш. Забирайся к бісу ти, смердячий бутелю з-під пива, шарлатане при шпазі! Відколи ти ото так рознахрапився? Куди там! Начепив на плечі два шнурки та й удас з себе велике цабе.

Пістоль Ох і сверблять у мене руки обірвати на тобі тії отороки.

Фальстаф Досить, Пістолю! Не думай тут палити. Стріляй десь в іншій компанії.

Хазяйка Тільки не тут, ласкавий копитане Пустолою.

Доллі Теж мені капітан. Проклятий дурисвіт, а не капітан. І тобі не сором, що тебе величають капітаном? Була б я в тих капітанах, ох і віддубасила б тебе за те, що привласнюєш собі звання, якого не доскочив. Ти — капітан? Та ти попихач. І за які б то заслуги — капітан? За те, що обриваєш отороки в бідолашних блудниць по розпутних домах! На гілляку б тебе, паскуду! Сидить на самих запліснявілих сливках та сухих глєвтяках. Пхе, капітан! Ці паршивці споганять слово «капітан» так само, як споганили слівце «відаватись», що було колись таке чудове, а потім стало непристойним. Справжні капітани повинні б захистити своє славне звання.

Бардольф Слухай-но, добрий хорунжий, пішов би ти звідцїля.

Фальстаф Послухай-но, панно Доллі...

Пістоль Щоб я пішов? О ні! Повір, капрале Бардольф, я ладен її розірвати. Я мушу їй відомстити.

Паж Прошу вас, ідіть собі.

Пістоль Скорше я побачу її в пеклі, в проклятому озері Плутона, у темряві безодні разом з Еребом, де вона терпітиме пекельні тортури. Давайте сюди гачки й мотузки! Хапайте її, собаки. Волочіть її! Чи тут нема Ірени?

Хазяйка Заспокойтеся, добрий копитане Пустолою! Справді ж бо пізня година. Благаю вас, не розпалюйте свого гніву.

Пістоль Оце-то жарт! Ці азїатські шкапи,
І в'ючні, і худі, і дихавичні,
Нездольні тридцять миль за день пройти,
Із Цезарем, із Ганнібалом хочуть
Чи з греками троянськими рівнятись?
О ні! Хай будуть прокляті вони
І князь їх Цербер! Грім на них із неба!
Хіба ж годиться нам чвалать на шкапах?

Хазяйка О боженьку, які гіркі слова!

Бардольф Іди собі, добрий хорунжий, бо тут дійдеться до сутички.

Пістоль Нехай здихають люди, мов собаки;
Корони падають, як ті шпильки!
Скажіть, чи є Ірена тут?

Хазяйка Даю вам слово, копитане, немає тутечки такої. Ой лишенько! Чи стала б я тут її ховати! Ну ж, заспокойтеся, ради бога!

Пістоль Іж і товстій, моя Каліполідо.
Гаразд. Подай мені вина!

Si fortune me tormente, sperato me contento *.

Що залпи нам? Нехай сам чорт стріля,
Лиш дай вина! А ти спочинь, кохана.
(Знімає шпагу і кладе на стіл)

Дійшли до ручки. «І так далі» вже не буде.

Фальстаф Пістолю, чи не вгамувався б ти?

Пістоль Мій любий лицарю, цілую твій кулак. Хіба ж ми з тобою не милувалися на сузір'я Воза?

Доллі Ради бога, турніть його по східцях. Дивитися не можу на цього паршивця.

Пістоль Мене по східцях? Бачили ми таких муцикуватих кобилок.

Фальстаф Бардольфе, покоти його донизу, як фальшивий гріш. Коли він тільки те й робить, що без пуття гримає, то хай сам загримить по сходинках.

Бардольф Ану лиш — геть звідсіля!

Пістоль Кортить рубатись? Уточу я крові!
(Вихоплює шпагу)
О смерте, віку вкороти мені!
Хай рани зяючі, страшні, глибокі
Волають трьох сестер! Сюди, Атропе!

Хазяйка Наговорив сім мішків вовни!

Фальстаф А подай-но, хлопче, рапіру.

Доллі Ой, прошу тебе, Джеку, не треба рапіри! Я тебе прошу.

Фальстаф
(видобуває рапіру)
Ану! Гайда звідси!

Хазяйка Оце мені катавасія! Як терпіти отакі страхи та переляки, то вже краще збутися корчми. Ой, тут не обійдеться без

* Якщо доля збиткується наді мною, то надія мене втішає
(італійське прислів'я).

смертоубійства! Ще цього мені бракувало! Мамуно моя! Та сховайте ж свою оголену зброю! Сховайте оголену зброю!

Бардольф і Пістоль виходять.

Доллі Прощу тебе, Джеку, заспокойся. Той негідник пішов. Ах ти ж, мій відважний байструче!

Хазяйка Він вас у пах не поранив? Мені здалося, що він цілився просто вам у живіт.

Входить Бардольф.

Фальстаф Що, турнув його за двері?

Бардольф Еге ж, сер. Він п'яний як чіп. Ви його поранили, сер, у плече.

Фальстаф Лайдачисько! Насмілився стати проти мене!

Доллі Ах ти, люба моя шельмо! Бідолашна моя мавпочко, як ти упрів! Іди до мене, я витру тобі, гульцяю, лице. О мій шибеніку, як я тебе люблю! Ти хоробрий, немов той Гектор Троянський, вартий п'ятох Агамемнонів і вдесятеро ліпший за всіх дев'ятох героїв. О баламуте!

Фальстаф Бидло нікчемне! Я йому втру перцю.

Доллі Зроби це, зроби, якщо вистачить духу,— і я тебе приголублю під ковдрою.

Входять музики.

Паж Музики прийшли, пане.

Фальстаф Нехай грають. Грайте, панове. Сядь мені на коліна, Доллі. Підлий бешкетник! Вислизнув у мене з рук, як живе срібло.

Доллі Ти ж на нього навалився, неначе церковна баня. Ну, скажи мені, мое молочне великодне поросятко, коли ти вже перестанеш битися вдень і фехтувати по ночах, коли ти вже візьмешся латати своє стареньке тіло, рихтуючись на небо?

Входять з глибини сцени принц Генріх і Пойнс, персядягнені на корчмних слуг.

Фальстаф Замовкни, моя люба Доллі. Не віщуй мені, як тая коняча голова, не нагадуй мені про мій кінець.

Доллі А скажи-но, що воно за людина принц?

Фальстаф Так собі, хлопчисько нічого, хоча й прицюцькуватий. Із нього вийшов би непоганий економ — ловко нарізував би хліб.

Доллі Подейкують, ніби Пойнс — дуже мудра голова.

Фальстаф Мудрий! Кат би його взяв, павіана! Розум у нього густий, ніби тюксберійська гірчниця, а дотепності не більше, ніж у довбні.

Доллі Чого ж принц його так любить?

Фальстаф А того, що він такий самий клишоногий і добре грає в кулі, їсть морських в'юнів із кропом, лигає недогарки зі свічок, грається з дітлахами в довгої лози, перестрибує через лави, вправно дижословить, носить чоботи обліплі, як на вивісці, не викликає сварок, передаючи наклепи, і має ще багато інших безглузких нахилів, що свідчать про куций розум і гнучкий хребет. Он чому принц тримає його в себе на побігеньках. Та й сам принц — точнісінько такий, як він. Якби покласти обох на шальки терезів, то досить волосинки, щоб один переважив другого.

Принц Генріх Ну, то не повідрубувати вуха оцій колісній ступиці?

Пойнс Відшмагаймо стару шкапу на очах у його повійниці.

Принц Генріх Глянь, як солодко мружиться цей стариган, коли йому чухають потилицю. Справжній папуга!

Пойнс Хіба не диво, що жадання на стільки років переживають спромому?

Фальстаф Поцілуй мене, Доллі.

Принц Генріх Сатурн цього року в сполученні з Венерою. Що пише про це календар?

Пойнс Подивіться, як цей вогненний Тригон, його слуга, шепочеться зі старою рахунковою книгою свого хазяїна, з його пам'ятковим нотатником.

Фальстаф Неширо ти мене цілуеш.

Доллі Та, їй-богу, від найщирішого серця.

Фальстаф Ох, старий я вже, старий.

Доллі Я люблю тебе палкіше, аніж будь-кого з оцих жовтодзьобих голопуцьків.

Фальстаф Якої матерії ти хочеш на спідничку? Я отримаю гроші в четвер, але капелюшка ти матимеш уже ввечера. А тепер заспівай мені якоїсь веселенької. Вже пізно. Ходімо до ліжка. Ти забудеш мене, як тільки я від'їду.

Доллі Ой, не кажи так, їй-богу, розплачуся. От нехай тобі скажуть — я й разу не причепурюся, доки ти не повернешся. От побачиш.

Фальстаф Гов, Френсісе, хересу!

**Принц Генріх і
Пойнс**

(виходячи наперед)
Зараз, пане, зараз!

Фальстаф Ба! Королів байстриук? А ти не брат Пойнсові?

Принц Генріх Ах ти, глобусе гріховних земель, яке ти життя ведеш?

Фальстаф Краще, ніж ти. Я дворянин, а ти корчемний попи-хач: твоє діло тягати херес.

Принц Генріх То правда, сер: тягати херес і тягати тебе за вуха.

Хазяйка Хай створитель береже вашу світлість! Ласкаво просимо до Лондона! Благослови, господи, ваше любе личенько! Ісусе, сине божий, то це ви вже вернулися з Уельсу?

Фальстаф О байстриуче, сплоджений від злиття величності та божевілля,
(кладає руку на голову Доллі)

присягаюся цим тлінним тілом і зіпсутою кров'ю, я радий тебе бачити.

Доллі Що? Що ти сказав, жирний дурню?

Пойнс Мілорде, якщо ви не віддубасите його під гарячу руку, він, обернувши все на жарт, вийде сухим із води.

Принц Генріх Ах ти, копалино смердючого лою! Розкажи-но, що ти пятакав про мене перед цією порядною, доброчесною, гречною дамою?

Хазяйка Хай вас господь благословить за ваше добре серце! Все, що ви сказали про неї, їй-богу, — свята правда!

Фальстаф Хіба ти не чув?

Принц Генріх Так. Ти впізнав мене, як і тоді, коли втікав під Гедсхілом. Ти добре бачив, що я стою позад тебе, і варнякав усе те навмисне, щоб випробувати мое терпіння.

Фальстаф Ні, ні й ні! Я й не думав, що ти підслуховуєш.

Принц Генріх Я змушу тебе признатися, що ти навмисне образив мене, і тоді я вже знаю, як із тобою поквитатися.

Фальстаф Я тебе не зневажав, Генрусику; присягаю честю, не зневажав.

Принц Генріх Що? Хіба не казав ти, що я економ, здатний хіба лиш на те, щоб різати хліб і ще там усяку всячину.

Фальстаф Я не зневажав тебе Генрусику.

Пойнс Не зневажав?

Фальстаф Не зневажав, Неде. І гадки такої не мав, достойний Неде. Я казав про нього лихе перед цими пропашими людьми, але тільки для того, щоб вони, бува, не закохалися в нього. Робивши так, я чинив як дбайливий друг і вірнопідданий. Твій батько мусив би подякувати мені за те. Жодної зневаги, Генрусику, ані найменшої, Неде; повірте, діти мої.

Принц Генріх Ану, признавайся, хіба не зі страху, не з підлого боягузтва ти щойно скривдив цю доброчесну даму, аби лиш помиритися з нами? Чи то ж вона пропаша? Чи й твоя господиня пропаша? Чи, може, й паж твій — пропаша людина? То, виходить, і достойний Бардольф, чий ніс палає благочестивим поривом, також пропаший?

Пойнс Відповідай, трухлява колодо.

Фальстаф Нечистий затаврував Бардольфа навіки і з пики його зробив собі сковороду, на якій смажить п'янюг. А щодо паж, то він має побіч себе янгола-охоронця, хоча над ним панує і диявол.

Принц Генріх Ну, а жінки?

Фальстаф Одна з них уже в пеклі і горить, сердешна душа. Що ж до другої, то я винен їй гроші, а чи загримить і вона до пекла, того не знаю.

Хазяйка Можеш бути певен, що ні.

Фальстаф Та й я гадаю, що ні. Отже, ми з тобою розраховалися. Але стривай, за тобою водиться інший гріх: ти годуєш усіх постояльців м'ясом — тоді, коли це заборонено законом; от за це тобі таки доведеться поплакати.

Хазяйка Це саме дозволяють собі всі корчмарі. Овва, який гріх: один-два баранячі огузки за весь піст!

Принц Генріх Ви, панно...

Доллі Що скажете, ваша ласкавість?

Фальстаф Їхня ласкавість хоче сказати те, проти чого по-
встає вся його плоть.

Чути стукіт у двері.

Хазяйка Хто там гримає? Ану, глянь, Френсісе!

Входить П і т о.

Принц Генріх Які новини, Піто?

Піто Уже в Вестмінстері король, ваш батько.
Десятків два знеможених гінців
Примчали з півночі. А по дорозі
Я перейняв з десяток капітанів;
Спітнілі, без шапок, вони, хапливо
Гативши в двері по корчмах, шукали,
Де сер Джон Фальстаф, де він заповівся.

Принц Генріх Яка ганьба! Я, Пойнсе, тут марную
Безцінний час, коли повстання буря
Нас облягла, мов хмара, і ось-ось
На голі голови линіє нам злива.
Гей, меч і плащ! Ну, на добраніч, Фальстаф!

Принц Генріх, Пойнсе, Бардольф і Піто виходять.

Фальстаф Настав найлакоміший шматочок ночі,— і на тобі!
Йди геть, не поласувавши!

Стукіт у двері.

Знову стукають

Повертається Б а р д о л ь ф.

Що там таке?

Бардольф Ви мусите явитися до двору,—
Під брамою на вас уже чекає
Десяток капітанів.

Фальстаф

(до пажки)

Заплати музикам, хлонче. Прощавай, хазяйко.
Прощавай, Доллі. Бачите, мої любі дівчатка, як розшукують до-
стойних людей. Нікчемні лежні можуть собі любісінько спати, а пут-
нього чоловіка — ласкаво просимо! Бувайте, мої ненаглядні голу-
боньки. Якщо мене відразу ж не пошлють кудись, я ще побачуся
з вами.

Доллі Ой! Говорити несила, серце так і заходиться.
Прощай, дорогий Джеку. Та бережи себе.

Фальстаф Прощавайте, прощавайте.

Фальстаф і Бардольф виходять.

Хазяйка Шасливої тобі дороги. Коли зацвіте горох, то це вже буде двадцять і дев'ять рочків, як я знаю тебе. Та не вірю, що знайдеться в світі чоловік такий чесний, з таким вірним серцем.

Бардольф

(за кулісами)

Міс Продран!

Хазяйка А що там таке?

(за кулісами)

Скажи міс Продран, щоб ішла до мого пана.

Хазяйка О, хуенько, Доллі, біжи шодуху, моя люба Доллі.

Виходять.

ДІЯ ТРЕТЯ

СЦЕНА I

Вестмінстер. Зала в палаці.

Входить король Генріх у нічному одязі, за ним — паж.

Король Генріх Хай прийдуть граф Серрей і граф Уорік,
Та перше ніж ввійти, хай прочитають
Оці листи уважно. Йди мерщій.

Паж виходить.

О, скільки підданців моїх убогих
Сплять мирно зараз. Сон! О любий сон!
Природи нянько добра, чим же я
Тебе сполохав, що склепить не хочеш
Повік моїх? Чом не даєш забути
Думок смутних? Чому радніший ти

Являтися в задимлені хатини
І під гудіння мух нічних дрімати
Десь на полу твердім, ніж у вельмож
В покоях запашних, на пишних ложах
Під запиналом, де милує слух
Мелодія п'янка. Дурний божок!
Лягаєш ти в брудну постелю черні,
Втікаючи від царського покою,
Мов од нічного калатала варти
Чи дзвону, що вночі на сполох б'є.
Над відхланню, на щогловім шпилі
Ти юнзі віки склеплюєш підступно,
Гойдаючи в колиці океану,
Коли шалений ураган рає піну
З валів убивчих і кошлатить їхні
Потворні голови, жбурляє геть
До хмар летючих в гуркоті страшному,
Що й мертвого спроможний розбудити.
Несправедливий сне, під згубну бурю
Ти присипляєш юнгу, змоклого на хлющ,
А в тихий час північний відмовляєш
В жаданому спочинку королю!
Старці щасливі! Спіть, зававши в сон,—
Не спать лиш нам під тягарем корон.

Входять Уорік і Серрей.

Уорік Вітаю, мій королю, з добрим ранком.
Король Генріх Вже ранок, лорди?
Уорік Так, пішло на другу.
Король Генріх Тоді і вас із добрим ранком, лорди.
Чи прочитали вам нові листи?
Уорік Так, владарю.
Король Генріх Тепер ви знаєте, яка недуга
Уразила все тіло королівства
І вже загрожує самому серцю.
Уорік Та ні, то тільки нетривалий розлад.
А рада мудра і належні ліки
Відновлять давні королівства сили;
Нортемберленд невдовзі прохолоне.
Король Генріх Якби, о господи, могли читати
Ми Книгу долі, бачити, як час

В кругобігу рівняє з долом гори!
Як материк, обриджений своєю
Тривалістю основ, у морі тане,
Як берегів ослаб скелястий пояс
На стегнах у Нептуна! Бачить, як
У келих перемін життя людського
Щодень влива фортуна інший трунок!
Якби юнак щасливий міг побачить
Своє майбутнє — розпач, небезпеку,—
Згорнув би Книгу він і тут же вмер.
І десяти ще не минуло років,
Як при столі одним водив хліб-сіль
З Нортемберлендом Річард, а минуло
Лише два роки, й почали війну
Поміж собою. Вісім літ тому
Душі моїй був Персі наймиліший,
Як брат, він пильнував моєї справи,
Життя за мене ладен був оддати:
То з вірності мені він кинув виклик
В обличчя Річарду. Здається, був
При тому хтось із вас.
(До Уоріка)

Чи то не ви,
Кузене Невіле? Тоді зазнавши
Тяжких образ Нортемберленда, Річард
Крізь сльози вимовив слова пророчі:
«Нортемберленде, ти — драбина. Нею
Мій родич Болінгброк зійде на трон».
Бог свідок, я тоді про те й не думав,
То змусила турбота про вітчизну
З величністю побратись. «Час настане,—
Провадив Річард,— і ганебний гріх,
Немов чиряк той, визрівши, прорветься».
Так ще тоді він провістив нехибно
Оцей ось дружби нашої розрив.

Уорік В житті людей трапляються випадки,
Що днів минулих сутність відбивають.
Тож, похопивши їх, віщати можна
У рисах головних прихід подій
Майбутніх, тих, які, ще не родившись,
У лоні часу нинішнього сплять,
Мов зерно, в зародках іще тендітних,
Та висидить і виростить їх час.
За цим законом Річард і вгадав,
Що тою зрадою Нортемберленд

Посіяв зради більшої зернину.
Вона ж, пускаючи коріння всюди,
Лише на вашім ґрунті дасть плоди.

Король Генріх Невже усе те неминуче? Що ж!
Тоді відважно стрінем неминучість.
Вона тепер волає нас до чину.
Архієпископ і Нортемберленд
Зібрали, кажуть, тисяч п'ятдесят.

Уорік Не може бути, королю. Поголос,
Мов та луна, подвоєє усе,
Чого ми боїмось. Прошу, державцю,
Ідїть спочиньте. Я життям клянусь,
Тих сил, що ви послали вже, задосить,
Щоб забезпечить легку перемогу.
А ще я заспокою вас, королю,
Сказавши досить вірогідну звістку:
Помер Глендауер... А ви два тижні
Хворієте, й безсонні ночі можуть
Поглибити недугу вашу, — ляжте.

Король Генріх Послухаюсь я вашої поради.
Здолать би розбрат нам! Не склавши зброї,
Ми, лорди, рушим до землі святої.

Виходять

СЦЕНА 2

Глостершір. Перед домом судді М'ялоу.

Входять з різних боків суддя М'ялоу, суддя Помовч, Брезкл, Тїнь, Струп, Немїтч, Нуївіл, у глибині сцени — слуги.

М'ялоу Прошу, прошу, сер. Вашу руку, сер, дайте вашу руку. Йй-богу, ви ранній птах. Як почуваеться мій любий кузен Помовч?

Помовч Добрий день, любий кузене М'ялоу.

М'ялоу А як здоров'ячко моєї кузини, вашої дружиноньки? Вашої найпринаднішої доні, моєї хрещениці Елен?

Помовч О, дика, як чорний дрізд, кузене М'ялоу.

М'ялоу Б'юсь об заклад, що мій кузен Вільям вийшов у перші студенти. Він і досі в Оксфорді?

Помовч Атож, і на моїм утриманні, сер.

М'ялоу Ну, то скоро вже буде в адвокатській школі.

В таких літах я вже був студентом Клементського коледжу; там, гадаю, й досі пам'ятають шибеника М'ялоу.

Помовч Вас, кузене, прозивали тоді М'ялоу-одчайдухом.

М'ялоу Боже світе, яких тільки не давали мені прізвиські! Та й чого тільки я не витівав, та ще як хвацько. Тоді ж таки навчався там зі мною опецьок Джон Гріш із Стаффордширу, чорненький Джордж Лахмітт, Френсіс Костоглотт і Вілл Скіглі із Котсволда. Такої четвірки заводіяк не знайшлося би по всіх коледжах. Признаюся тобі: ми добре знали, де шукати вертихвісток, і найкращі з них були до наших послуг. А ще був там такий собі Джек Фальстаф, теперішній сер Джон. Під ту пору він був хлопчаком і служив пажем у Томаса Мобрея, герцога Норфолкського.

Помовч Кузене, це не той сер Джон, що приїхав сюди набирати солдатів?

М'ялоу Той самий сер Джон, той самий. Пам'ятаю, він на моїх очах біля шкільних воріт провалив голову Скоганові, коли був ще отаким-о заввишки. Того ж таки дня і я чубився із Сімсоном Суддаком, що торгував городиною на задвір'ях Греївського коледжу. О господи Ісусе, яка то була втішна пора! І як багато із тих моїх друзів уже померло!

Помовч Всі ми, кузене, підемо за ними.

М'ялоу А звісно, звісно,— всі підемо, всі підемо за ними. Смерть, сказано у псалмах Давидових, нікого не милує. А скільки тепер на Стемфордському ярмарку правлять за пару добрих волів?

Помовч Йй-богу, не знаю, кузене. Я там не був.

М'ялоу Ні, від смерті не втечеш. А як там ваш земляк, старий Двій, живий і досі?

Помовч Помер уже.

М'ялоу Господи! Помер! Подумать лише: так хвацько стріляв із лука — і вмер! А як же він стріляв! Джон Гант щиро любив його і часто ставив на нього чималі гроші. Хе! Помер! Влучав же в ціль за двісті сімдесят кроків, а як легка стріла, то й за триста. Дивишся — і серце тьохкає від утіхи. Ну, а по чому ж тепер вівці?

Помовч Як до вівці. Два десятки добрих овець ідуть фунтів за десять.

М'ялоу Виходить, старий Двій таки вмер?

Помовч Ось ідуть двоє, здається, із людей сера Джона Фальстафа.

Входить Бардольф із солдатом.

Бардольф Добрий день, шановні панове. Будьте ласкаві, скажіть, хто тут суддя М'ялоу?

М'ялоу Я Роберт М'ялоу, пане, скромний есквайр тутешнього графства і один із королівських мирових суддів. Чого зволите?

Бардольф Мій капітан, сер, засвідчує вам свою пошану. Мій капітан, сер Джон Фальстаф, статечний джентльмен і, присягаю небом, відважний полководець.

М'ялоу Дякую йому за вияв пошани. Я знав його як людину, що спритно орудує запоясником. Як живе добрий лицар? Насмілюся запитати, як здоров'я міледі, його дружини?

Бардольф Даруйте, пане, але воякові треба призвичаюватися без дружини.

М'ялоу Слово честі, добре сказано; дуже добре сказано: «воякові треба призвичаюватися» — чудово! Та воно й правда. Мудрий вислів завжди схвалюють і шанують. «Призвичаюватися». Це походить від слова «звичай»; пречудова фраза, дуже добре.

Бардольф Вибачте, сер, це слово я перейняв од солдатів. Кажете «фраза»? Присягаюся денним світлом, я не знаю ніяких «фраз», але можу мечем довести, що «призвичаюватися» — слово достеменно солдатське і серед вояцтва цілком пристойне, нема в ньому нічого непристойного: «призвичаюватись» — це, як то кажуть, «пристосовуватись», або коли людина — ну як би то сказати — до чогось прилаштовується чи думає, що вона прилаштовується. Оце найточніший зміст. Йй-богу, слово цілком пристойне.

М'ялоу О, гляньте, хто йде.

Входить Фальстаф.

Вашу руку. Дайте вашу добру, шановну руку, сер. Слово честі, у вас прекрасний вигляд на свої роки. Ласкаво просимо, чудовий сер Джоне!

Фальстаф Вельми радий бачити вас при добрім здоров'ї, ласкавий пане Роберте М'ялоу. Містер Тузз, як не помиляюсь?

М'ялоу Ні, сер Джоне; це мій родич Помовч, колега по службі.

Фальстаф Он як. Ласкавий пане Помовч, вам вельми пасує така мирна посада, як мировий суддя.

Помовч Красненько дякую.

Фальстаф Ху, ну й спека! То як, панове, чи підібрали мені з десяток підходящих рекрутів?

М'ялоу Аякже. Зволите присісти?

Фальстаф Будь ласка, покажіть мені тих рекрутів.

М'ялоу Де список? Де список? Де список? Дайте глянути, дайте глянути. Так, так, так; справді так. Ральф Брезкл. Я викликатиму їх, і хай вони виходять, хай виходять, хай виходять. Подивимось. Де ж Ральф Брезкл?

Брезкл Я, з вашого дозволу, тутки.

М'ялоу Що скажете, сер Джоне? Хлопець міцний, молодий, дужий і з доброї родини.

Фальстаф Отже, прізвище твоє Брезкл?

Брезкл Так, з вашого дозволу.

Фальстаф Настала пора тебе попробувати.

М'ялоу Хе-хе-хе! Чудесно, їй-богу, чудесно! Те, що забрезкло, не можна вживати, не попробувавши. Слово честі, прекрасно сказано, сер Джон. Дуже влучно сказано!

Фальстаф

(до М'ялоу)

Запиши його, запиши.

Брезкл Писали вже мене і списували. Пора б дати спокій. Старенька моя мати не дасть собі ради з господарством, із чоловічими роботами. Куди там мене записувати! Знайдуться придатніші за мене до служби.

Фальстаф Не базікай, Брезкле. Послужиш і ти. Пора тебе попробувати.

Брезкл Теж мені, «попробувати»!

М'ялоу Тихо, голубе, тихо! Стань убік. Ти знаєш, куди тебе викликали? Поїхали далі, сер Джоне. Подивимось, подивимось. Саймоне Тінь!

Фальстаф Ану, давай його сюди. Посидимо в тіні. Мабуть, з нього й солдат холоднокровний вийде.

М'ялоу Де ж Тінь?

Тінь Я тут, пане.

Фальстаф Тінь, чий ти син?

Тінь Моєї матері, пане.

Фальстаф Син своєї матері. Схоже на правду... І водночас батькова тінь. Так частенько буває: син жінки — це тінь чоловіка, а не його подоба.

М'ялоу То як, сер Джоне, він вам подобається?

Фальстаф Тінь придасться на літо. Пиши і його. Хай наші списки будуть заповнені самими тінями.

М'ялоу Томас Струп!

Фальстаф Де він?

Струп Тут, пане.

Фальстаф Тебе зовуть Струпом?

Струп Так, пане.

Фальстаф Занадто паскудний із тебе Струп.

М'ялоу Записувати його, сер Джоне?

Фальстаф На якого дідька він потрібний, — одяга в нього на хребті висить, мов на вилах, та й ноги, ніби дві скіпки, і сам скидається на оту галочку в списках.

М'ялоу Хе-хе-хе! Дотепник із вас, великий дотепник, сер Джоне! Любо послухати! Френсіс Немітч!

Немітч Я тут, пане.

Фальстаф Яке твоє ремесло, Немітч?

Немітч Я — жіночий кравець, пане.

М'ялоу Записувати його, сер?

Фальстаф Пиши. Був би чоловічий кравець, списав би він вас крейдою вздовж і впоперек. А чи наробиш ти в ворожих лавах стільки дірок, скільки понароблював у жіночих спідничках?

Немітч Зроблю скільки зможу, пане. Більш ніж захочете.

Фальстаф Добре сказано; молодець, жіночий кравець. Добре сказав, хоробрий Немітч. Певний, що ти будеш такий відважний, як розлучений голуб або доблесна миша. Запишіть жіночого кравця, пане М'ялоу, кінце запишіть.

Немітч Дуже хотілося б мені, пане, щоб разом із нами марширував і Струп.

Фальстаф А мені хотілось би, щоб ти був чоловічим кравцем, тоді б ти підлатав його і зробив годним для муштри. Не можу я взяти простим солдатом того, кому командувати цілим батальйоном. Задовольнися цим, непереможний Немітч.

Немітч Доведеться задовольнитись.

Фальстаф Вельми вдячний тобі, шановний Немітч. Хто там далі?

М'ялоу Пітер Нуйвіл із Пасовища.

Фальстаф Подивимось, що воно за Нуйвіл.

Нуйвіл Ось я, пане.

Фальстаф Ого, справжній віл! Чудово! Записуй його, доки не заревів.

Нуйвіл О господи! Милостивий пане капітане!

Фальстаф Що? Не встигли тебе й записати, а ти вже заревів?

Нуйвіл О господи боже! Я ж геть хвора людина, пане.

Фальстаф Що ж то за хвороба в тебе?

Нуйвіл Капосна застуда, пане, кашель мене душить. Я дістав його на королівській службі, пане, коли дзвонив у день коронації.

Фальстаф Ну, гаразд. Будеш воювати в халаті. Ми вмить виженемо з тебе застуду. Я потурбуюся, щоб по тобі віддзвонили твої друзі. То як там — уже всі?

М'ялоу Я викликав на два чоловіки більше — вам же потрібно чотирьох. А тепер, будь ласка, до мене на обід.

Фальстаф Випить із вами я вип'ю, а обідати ніколи. Слово честі, я радий був побачитися з вами, пане М'ялоу.

М'ялоу О сер Джоне, чи пам'ятаєте, як ми з вами пробули ніч у «Вітряку» на Сент-Джорджському полі?

Фальстаф Не треба про те говорити, ласкавий пане М'ялоу, не треба про те говорити.

М'ялоу Весела то була ніч. А чи жива ще Джен Потемк?

Фальстаф Жива, жива, пане М'ялоу.

М'ялоу От не могла вона терпіти мене.

Фальстаф Ніяк, ніяк. Вона часто казала: «Терпіти не можу пана М'ялоу».

М'ялоу Присягаю святою месою, я вмів доводити її до шаленства. Принадна то була молодичка. Чи тримається вона й досі?

Фальстаф Зістарілась, геть зістарілась, пане М'ялоу.

М'ялоу Та воно й пора: як же їй не зістарітись? У неї ж був од старого Потемка син Робін іще до того, як я вступив до Сент-Клементського коледжу.

Помовч Це було п'ятдесят п'ять років тому.

М'ялоу Еге ж, кузене Помовч, знав би ти, що ми з цим паном бачили й перебачили свого часу. Правда ж, сер Джоне?

Фальстаф Атож. Частенько нам, пане М'ялоу, випадало слухати, як годинник вибиває північ.

М'ялоу Частенько, таки частенько, сер Джоне, їй-богу, частенько. У нас було гасло: «Не зівай, хлопці!» Ну, та ходім обідати, ходім. Господи, яка ж то пора була! Ходім, ходім!

Фальстаф, М'ялоу і Помовч виходять.

Нуйвіл Ласкавий пане капрале Бардольф, зробіть таку ласку, порятуйте. Ось у мене для вас чотири генріхи по десять шилінгів французькими кронами. Сказати по правді: мені так хочеться марширувати, як і висіти на шибениці. Про мене, то воно мені самому й геть байдуже, тільки ж страх неохота, та воно й кортить із друзями зостатися, а про себе самого, то я ото й не побивався б, воно, признатися, пане, геть байдуже.

Бардольф Добре, добре. Відійди набік.

Брезкл Милостивий пане, капрале-копитане, згляньтеся над моєю старою матір'ю, станьте приятелем,— закиньте слівце за мене. Коли мене заберуть, їй самій не впоратися з господарством. Стара вона, німечна. Я вам дам сорок шилінгів.

Бардольф Гаразд, відійди набік.

Немітч Мені все дарма, от їй-богу, я смерті не боюся,— раз козі смерть. Судилося померти — помру, не судилося — ну й добре. Кожен повинен служити своєму королю. Хай буде, що буде. Хто вмре цього року, той убезпечений од смерті на той рік.

Бардольф Добре сказано. Молодець.

Немітч Ого-го! В мене, сто чортів, душа не заяча!

Повергаються Фальстаф, М'ялоу і Помовч.

Фальстаф Ну, пане, кого ж мені забирати?

М'ялоу Чотирьох на ваш вибір.

Бардольф

(стиха до Фальстафа)

Сер, на одне слово. Я взяв три фунти за те, щоб відпустити Брезкла й Нуйвіла.

Фальстаф Гаразд. Добре зробив.

М'ялоу Кого ж ви, сер Джоне, вибираєте?

Фальстаф Вибирайте за мене ви.

М'ялоу Добре, хай вам будуть Брезкл, Нуйвіл, Немітч і Тінь.

Фальстаф Брезкл і Нуйвіл? Ні-ні! Ти, Брезкле, брезкни собі вдома, доки не збрезкнеш нінащо. А тобі, Нуйвіле, ранувато в солдати. Попасися, підрости. Поки що обидва ви мені не підходите.

М'ялоу Сер Джоне, сер Джоне, не робіть собі на шкоду. Ці ж два — найкращі. А мені хочеться, щоб у вас були браві солдати.

Фальстаф Чи не хочете ви, пане М'ялоу, вчити мене, як набирати рекрутів? Що мені з їхньої сили, постави, зросту? Головне в солдата — дух, пане М'ялоу! Ось гляньте на Струпа. То дарма, що він такий собі миршавенький, зате набиватиме рушницю і палитиме спритніше, ніж коваль орудує молотом. Та він метатиметься сюди-туди жвавіше, ніж шинкарчук, що розносить кухлі з пивом. А цей Тінь із таким вузьким лицем, що видно його лише в профіль — от яких мені подавай! Та ворог у такого і не влучить, — це все одно, що стріляти в лезо складеного ножика. А, диви, прийдеться відступати, — знаєте, як жваво накиває п'ятами оцей жіночий кравець Немітч? О, давайте більше мені таких непоказних рекрутів. Здоровані нам ні до чого. Бардольфе, подай-но Струпові мушкета.

Бардольф На, бери, Струпе, і — кроком руш! Так, так, так...

Фальстаф Ану ж, ну! Покажи-но, який ти мастак до мушкета. Хвацько, дуже хвацько! О, просто чудово! Подавайте мені саме таких миршавих, зачучверілих, старих, зморщених, голомозих. Молодець! Ось тобі шість пенсів.

М'ялоу А все-таки не майстер він до зброї. Ще не набив руки. Пам'ятаю, коли я був в Сент-Клементському коледжі й грав сера Дагонета на Артурових грищах у Майленд-Гріні, був там один маленький жвавий чолов'яга. От хто орудував мушкетом! І туди його поверне, і сюди, то так, то сяк, а тоді — трах-тарарах! — і відстрибне, далі знову — туди й сюди. Такого спритника мені більш не доводилося бачити.

Фальстаф Із цих молодців вийдуть браві солдати, пане М'ялоу. Хай вас береже бог, пане Помовч; не буду витрачати з вами

зайвих слів. Бувайте здорові, панове. Дякую вам. До ночі мушу відмахати ще яких двадцять миль. Бардольфе, видай новобранцям мундири.

М'ялоу Хай вас благословить господь, сер Джоне, хай допоможе у ваших справах, а нам поверне мир. Вертаючись назад, завітайте до мене — поновимо давнє знайомство. Може, разом із вами я виберуся до двору.

Фальстаф Бог свідок, я був би радий, пане М'ялоу.

М'ялоу І прекрасно. Що пообіцяно, те буде зроблене. Щастя вам.

Фальстаф Прощавайте, шановні панове.

М'ялоу і Помовч виходять.

Бардольфе, веди новобранців.

Бардольф і рекрути виходять.

Ох і обскубу ж я цих суддів, коли вертатимусь! Добре розкусив я цього М'ялоу. Боже милий, як ми, старі люди, схильні до брехні! Цей сухоресбий суддя без угаву варнякав мені про свою безпутну молодість та свої подвиги на Тернбульській вулиці, і кожне третє слово було брехнею, яку він підносив слухачеві ретельніше, ніж сплячують данину турецькому падишахові. Я ж пам'ятаю його з Клементського коледжу. Скидався він на чоловічка, вирізаного після вечері з окрайця сиру. Голий він був точнісінько як роздвоєна редька, увінчана химерно вирізьбленою пікою. І таке воно було дрібне та засмоктане, що хтось короткозорий і не помітив би його. Ну, справжнісінька примара голоду. Та ще й хтивий, як та мавпа. Дівчата прозивали його мандрагорою. Ніколи не міг він наздогнати моду і наспівував заїждженим повійницям пісеньок, що їх похопив із візницьких насвистів, присягаючи, ніби то його власні романси та серенади. А тепер цей Меч Гріха став есквайром і так безцеремонно базікає про Джона Ганта, ніби той був йому побратимом. А я ладен заприсягтися, що він бачив його єдиний раз у житті в Тілт-Ярді, коли Гант провалив йому голову за те, що він зашився у маршалів почет. Я сам був при тому і сказав Гантові, що він побив своє власне імення. Адже цього сухаря М'ялоу зі всім його одягом можна було заховати у в'юнову шкуру; футляр від гобоя був би йому просторий, як палац. Нині ж у нього і маєток, і рогата худоба. Ну й добре. Коли повернуся, неодмінно поновлю з ним знайомство. Бодай я лиха не обібрався, якщо не зроблю собі з нього двох філософських каменів. Коли стара шука ковтає молоденьку плітку, то, тримаючись законів природи, я не бачу підстав, чому б мені не ковтнути цього есквайрика. Нехай-но тільки настане сприятлива година — і побачимо, чим воно скінчиться.

(Виходить)

СЦЕНА I

Йоркшир. Голтрійський ліс.

Входять архієпископ Йоркський, Мобрей, Гастінгс та інші.

Архієпископ Як називається цей ліс?

Гастінгс Голтрійська пуша, превелебний отче.

Архієпископ Спинімоє тут, вивідачів пошлімо,—
Ворожу силу треба певно знати.

Гастінгс Їх вислано.

Архієпископ Гаразд. Брати і друзі,
Сказать вам мушу, що недавно я,
Холодного як тоном, так і змістом,
Листа отримав од Нортемберленда,—
Мовляв, пристать до нас хотів би з військом,
Що гідне імені його було б,
Але, зібрать такого не спромігшись,
Подався у Шотландію чекати
Години слушної. В кінці ж листа
Сердечно бога молить помогти нам
В бою кривавім з ворогом жорстоким.

Мобрей Виходить, що надії всі на нього
Розбилися ущент.

Входить гонець.

Гастінгс Які там вісті?

Гонець Із заходу, від нас лише за милю,
Вже йде шикований до бою ворог.
Зайняв такий він простір, що, напевно,
В рядах його десь добрих тисяч тридцять.

Мобрей Ми так і думали. Тож уперед!
Чоло в чоло ми стрінемоє на полі.

Входить Вестморленд.

Архієпископ Це що за лицар появился збройний?

Мобрей Лорд Вестморленд, якщо не помиляюсь.
Вестморленд Принц Джон Ланкастерський, наш полководець,
Вітає вас, бажає вам здоров'я.
Архієпископ Що, Вестморленде, привело сюди вас,
Кажіть із миром?

Вестморленд Я слова мої
До вашої велебності звертаю.
Якби повстання це в своїй подобі
Явилось до вас ганебним тлумом
Хлопчиськів, зухів, нищих жебраків
Під проводом молодиків жорстоких,
Повторюю, якби цей бунт проклятий
Явився вам в своїй подобі справжній,
Ви, превелебний отче, й ви, мілорди,
Плащем своєї честі не прикрили б
Гидкої наготи кривавих чвар.
Архієпископе, ви, чий престол
Спирається на громадянський мир,
Чиєї бороди уже давно
Торкнулася до лоня срібна миру,
Чиї знання і мудрість виростали
На пліднім ґрунті миру й супокою,
Чий одяг білий — символ чистоти,
Голубка миру, дух благословенний, —
Чому перекладаєте себе ви
Із мови миру, любові народу,
На грубу мову згубної війни,
На панцири замінюючи книги,
На кров — чорнило, пера — на списи,
Спасенну проповідь — на сурем зойки,
Несамовитий заклик до війни?

Архієпископ Питаєте — навіщо так роблю я?
Коротка відповідь: усі ми хворі.
Надмірна розкіш і безпутність наша
Нас до гарячки довели. Тож треба
Пустити нам трохи крові. Від цієї
Недуги Річард, наш король, сконав.
Одначе, Вестморленде мій шляхетний,
Я не як лікар тут. В повстанські лави
Став не як ворог миру й супокою.
Перестрахом недовгої війни
Я тільки прагну лікувати душі,
Що переситилися щастям; прагну

Застояну очистити кров, яка
Намулом жили забиває нам;
Скажу ясніше: справедливо я
Поклав на шальки терезів одних
Повстання зло й те зло, яке ми терпим,—
І кривди наші все перетягли,
В чім винуватять нас. Ми добре бачим,
Куди тече ріка часу, і нас
Обставин хвиля вирвала нарешті
З околу мирного. Всім кривдам нашим
Рахунок склавши, ми заприсягли
Його стягти, як час на те настане.
Не раз хотіли ми його подати,
Але ж до короля не доступитись,—
До нього нас не підпускали ті,
Хто завдає найбільшої нам кривди.
Недавнього минулого страхіття,
Записані на наших землях кров'ю,
Ще не просохлоу, та біди ті,
Що їх сьогодні терпимо раз по раз,
Нам осоружного дали меча
Не руйнувати мир і не відтяти
Від нього віть хоча б одну-єдину,
А лиш на те, щоб мир правдивий ми
Утвердили не на словах — на ділі.

Вестморленд Коли ж то ваших скарг не прийняли?
Чи вас король образив? Пер котрий
Завдав образи вам з його намови?
Що спонукало вашу превелебність
Печаттю божою скріпить сувій
Кривавого й зухвалого повстання
Та освятить меча кривавих чвар?

Архієпископ Сестра нам всім — держава — спонукала,
Яка, мого скатувавши брата,
Запеклим стала ворогом моім.

Вестморленд У помсті необхідності нема,
Якби й була, то мста вам не пасує!

Мобрей Чом не пасує нам, коли втямки
І нинішні, й колишні біди всім,
Хто терпить гніт несправедливих рук,
Що душать нашу честь?

Вестморленд Ласкавий лорде,
Як збагнете фатальну неминучість

Подій цих, то упевнитесь самі,
Що кривдник ваш — це час, а не король.
Хоч особисто вам, як я гадаю,
Ані король, ні час наш не дали
Ніякої причини нарікати.
Хіба вам не вернули володінь,
Що пам'яті святої герцог Норфолк —
Ваш батько славний — ними володів?

Мобрей Скажіть, хіба мій батько честь утратив,
Щоб я відновлювати мав її?
Король, хоча й любив його, проте
Несамохіть, лише з принуки мусив
Прогнати геть. А в мить, коли отець мій
Та Болінгброк, підвівшись на стременах,
Острогами поздиблювали коней,
І вже списи взяли напереваги,
Й метали іскри поглядом шаленим
Один у одного з-під заборولا
Крізь сталь решітки, й сурми подали
До бою знак — якраз тоді, коли
Ніщо вже Болінгброка не могло
Від батькового списа врятувати,—
Король на землю кинув берло, й цим
Прирік на смерть і сам себе, і тих,
Кого мечем і підступу, й закону
Скарав пізніше мстивий Болінгброк.

Вестморленд Ви, лорде Мобрей, щось не те сказали!
Граф Герефорд прославився тоді
Найкращим лицарем у нашім краї,—
Хтозна, кому б то усміхнулась доля!
Проте, якби ваш батько й переміг,
Із Ковентрі не виніс би він слави,
Бо однастайно Англія уся
Зненавистю палала проти нього,
За Герефорда молячись. Народ
Благословляв, обожнював його
І шанував щиріш, ніж короля.
Та я вже збочив од мети своєї.
Наш принц і вождь послав мене до вас
Узнати скарги ваші й передати,
Що він вас пильно вислухати ладен
І все, що ворожнечу породило,
Усунути.

- Мобрей* На це його штовхає
Самий лиш розрахунок, а не милість.
- Вестморленд* Ви, Мобрею, засліплені пихою.
Не страх, а милість керувала принцом.
Ось військо наше, гляньте; присягаю,
Воно цілком надійне, і про страх
У ньому годі й думку припускати.
В шерегах в нас імен славетних більше,
Бійці мечем орудують вправніше,
І зброя краща, і мета світліша.
Це все дає підстави нам гадати,
Що і серця хоробріші у нас.
Тож не кажіть, немовби ми з принуки
Жадаємо переговорів з вами.
- Мобрей* Не схильний я до цих переговорів.
- Вестморленд* Бо ви соромитесь за вчинки власні:
Не терпить дотику гнійний нарив.
- Гастінгс* Чи має повноваження принц Джон
Від імені державця виступати,
Приймать ухвали та умови миру?
- Вестморленд* Сам титул надає цих прав йому,—
Мене дивує марне запитання.
- Архієпископ* Тоді візьміть, мілорде, цей папір,—
Тут списано усі вимоги наші.
Хай пункт за пунктом виконають їх,
А наші одностайні — тут і всюди —
Хай будуть прощені перед законом,
Нехай усі бажання наші будуть
Негайно вволені, — лише тоді
Ми вернемось у береги покори
Й рукою миру, зв'яжем наші сили.
- Вестморленд* Давайте наші армії, панове,
Віч-на-віч зведемо: як ласка божа,
Закінчим нашу суперечку миром,
А ні — нехай мечі на бойовищі
Вирішують її.
- Архієпископ* Гаразд, мілорде.
- Вестморленд виходить.
- Мобрей* В мені шепоче голос потаємний:
Цей мир тривким ніяк не може бути.

Гастінгс Не бійтеся. Якщо його укласти
На ґрунті тих вимог, широких, точних,
Яких ми домагаємось, то буде,
Неначе скеля, непорушний він.

Мобрей Авжеж, та ми опинимось в неласці
Такої, що навіть і дрібний, нікчемний,
І геть безглуздий привід нагадає
Державцеві про нинішнє повстання.
І хоч би ми у вірності своїй
На мучеництво йшли за нього, нас
На вітрі провіватимуть таким,
Що полетить з половиною й зерно:
Добра в нас не побачать, тільки зло.

Архієпископ Ні, ні, мілорде. Зважте, що король
Стомився од безладдя і затамив,
Що, ворога згубивши, наживе
Собі ще більших двох в його нащадках.
Тому захоче на своїй таблиці
Зітерти все, намовників прогнати,
Щоб сліду не залишилось того,
Який у пам'яті будити може
Болючий спомин про колишні втрати.
І знає він: не вирвати в країні,
Немов бур'ян, усе, що підозріле,
Бо друзі й вороги своїм корінням
Сплелися так, що, ворога рвучи,
Разом і друга мимохіть захопиш.
Весь край нагадує сварливу жінку,
Що розлютила мужа так, аж він
На неї кидається з кулаками,
Вона ж, вхопивши немовля на руки,
Ним затуляється, щоб зупинити
Удар шалений.

Гастінгс А король, крім того,
Вже поламав усі кії на спинах
Сміливців непокірливих, тож нині
Йому знярядь бракує, щоб карати,
Тож він тепер, немов той лев беззубий,
Погрожує, але не рве.

Архієпископ То правда.
Мій лорде-маршале, не сумнівайтесь:
Як дійдемо ми згоди з королем,
То буде мир, мов кістка перебита,
Що, зрісшися, на зламі лиш зміцнилась.

Мобрей Хай буде так. Ось Вестморленд іде.

Входить Вестморленд.

Вестморленд Принц наближається. Чи зволють лорди
На рівній відстані від армій двох
Із ним зустрітись?

Мобрей Превелебний отче,
Ходімо з богом.

Архієпископ Поспішіть вперед
І привітайте принца. Ми йдемо.

Входять.

СЦЕНА 2

Інша частина лісу.

Входять з одного боку архієпископ, Мобрей, Гастінгс та інші, з другого — принц Джон Ланкастерський, Вестморленд та по-
чет.

Принц Джон Кузене Мобрей, просимо ласкаво,
Архієпископе, день добрий вам,
Вітаю лорда Гастінгса, всіх інших.
Особі вашій, превелебний отче,
Більш личило б скликати дзвоном паству,
Щоб при амвоні слухала побожно,
Як ви тлумачите Письмо святе,
Ніж в панцирі крицевім до різні
Підбурювати барабаном помсти
Зухвалий тлум, замінюючи слово
На згубний меч, життя людське — на смерть.
Той, хто любов'ю короля зігрітий,
Його великим серцем володіє,
Той, зловживаючи його довір'ям, —
Безмірного завдати може лиха
Під захистом державця! Так, мілорде
Архієпископе, і ви. Всі ж знали,
Як ви заглибились у слово боже!
Для нас ви стали голосом господнім,
Провісником його святої волі
І посередником щонайвірнішим
Між ласкою небес та суетою
Мирською. Хто б із нас, скажіть, повірив,
Що ви свого надуживете сану

І скористаєтесь із ласки неба
Як нищий фаворит, що королівським
Ім'ям уладнує мерзени справи?
Лукаво вдаючи, що волю бога
Виконуєте ревно, ви до бунту
Підданців наших нацькували проти
Намісника господнього — монарха.
Ви мир земний і вишній похитнули,
Стягнувши збройні тлуми.

Архієпископ

Добрий принце

Ланкастерський, не руйнувати мир
Сюди зібрались ми. І щойно я
Вже лорду Вестморленду пояснив:
Лиха година спонукає нас
Вдаватися до засобів потворних,
Аби себе від згуби врятувати.
Я списки кривд, що нам їх завдали,
Вам надсилав, та двір їх відхиляв
З погордою, тож сам він породив
Цих воен гідру. Хижий зір її
Приспать ви можете, задовольнивши
Оті вимоги наші справедливі.
Тоді, звільнившись від пут шаленства,
Покірність наша схилиться до ніг
Державцеві.

Мобрей

А ні — до смерті будем

Хоробро битися.

Гастінгс

Коли ж загинем,

Наступники підхоплять нашу зброю;
Вони поляжуть — їх заступлять інші,
І зло від зла родитиметься; чвари
Так переходитимуть з роду в рід,
Допоки люд не виведеться в краї.

Принц Джон

Ви, Гастінгсе, занадто близькозорі,
Щоб у майбутнього безоднях бачить.

Вестморленд

Чи висловити зволить ваша світлість
Свій погляд на вимоги їхні?

Принц Джон

Добре.

Я все це схвалюю і все приймаю,
І честю роду нашого клянусь,
Що, хибно зрозумівши волю батька,
Ії кривотлумачив дехто з наших

Осіб високих та надуживав
І владою, й довір'ям короля.
Ми все як слід владнаємо, мілорде,
Даю вам слово. Як цього достатньо,
То розпустить солдат по їхніх графствах.
Те саме зробимо і ми. А зараз
Обнімемося щиро перед військом
І вип'ємо, нехай солдати наші
Несуть додому свідчення того,
Що дружбу в нас відновлено і мир.

Архієпископ Поручкою беру я слово принца.
Принц Джон Даю його й дотримаюся чесно.
П'ю за здоров'я ваше, монсеньйоре.

Гастінгс

(до офіцера)

Йдіть, капітане, війську сповістіть
Про мир. Хай, заплативши їм, розпустять
Всіх по домах. Яка то радість їм!

Офіцер виходить.

Архієпископ За вас я, лорде Вестморленде, п'ю.
Вестморленд А я за вас, мілорде. Знали б ви,
Яких зусиль нам коштує цей мир,
Охочіше пили б. А я невдовзі
Любов свою вам доведу.

Архієпископ У ній
Не сумніваюсь я.

Вестморленд Радий безмірно,
Кузене Мобрею, здоров'я ваше!

Мобрей Ви в добру пору зичите здоров'я:
Я щойно негаразд відчув себе.
Перед нещастям люди веселяться,
А смуток, навпаки, віщує втіху.

Вестморленд То веселіться, добрий мій кузене.
Цей наглий смуток — певна за порука,
Що ранок вам несе відрадну вістку.

Архієпископ Ще не бувало легко так на серці.
Мобрей Тим гірш, якщо оті прикмети слухні.
За кулісами крик.

Принц Джон Ви чуєте? Солдати мир вітають!
Мобрей Волів би слухать радощі звитяги.
Архієпископ Одна природа в миру і звитяги:
І ті, і ті подолані шляхетно
Без жодних втрат.

Принц Джон Ви, Вестморленде, йдіть
І наше військо також розпустіть.
Вестморленд виходить.

Архієпископ Якщо ви зволите, ласкавий лорде,
Хай пройдуть наші армії повз нас,
Щоб ми побачили, з ким битись мали.
Нехай до розпуску, мілорде Гастінгс,
Все наше військо перед нами пройде.
Гастінгс виходить.

Принц Джон Гадаю, ніч ми разом перебудем?
Входить Вестморленд.
Чом наше військо ще не розійшлося?

Вестморленд Старшині наказали ви стояти,—
Розійдуться лиш з вашого наказу.

Принц Джон Обов'язок солдати знають.
Входить Гастінгс.

Гастінгс Лорде,
Розсипалося наше військо. Наче
Бики, що ярма познімали з них,
На північ, південь, захід і на схід
Спішать усі. Відпущені так школярі —
Хто мчить додому, хто — на грища.

Вестморленд То добра вістка, Гастінгсе; за неї
Я в нагороду арештую вас,
Вас, Мобрею, і вас, велебний отче.
Всіх трьох — за ницу і мерзенну зраду.

Мобрей Чи справедливий це і чесний вчинок?
Вестморленд Гадаєте, що змовництво чесніше?
Архієпископ А дане слово?

Принц Джон

Не давав я слова.

Задовольнити лиш пообіцяв
Вимоги ваші. Все, як християнин,
Я виконаю чесно. Що ж до вас,
То вас, як зрадників, скарають смертю
За вчинки ваші, за безглуздий бунт:
Бо ж дурістю було збирать війська,
Ще більша дурість — розпустити їх.
Бить в барабани й гнатись за юрбою!
Нам бог послав звитягу цю без бою.
На плаху зрадників; те гідне ложе
Їм дух спустити у ганьбі pomoже.

Виходять.

СЦЕНА 3

Інша частина лісу. Шум бою. Сутички.

З протилежних боків виходять Фальстаф і Колвіл.

Фальстаф Як звати вас, пане? В яким ви чині і звідки родом?

Колвіл Я лицар, сер, звуся Колвіл із Долини.

Фальстаф Гаразд. Звуть вас Колвіл, звання ваше — лицар, а місце проживання — Долина. Колвіл — так вас називатимуть і надалі, але віднині вам привласнюється ще й імення зрадник, а за місце проживання вам буде підземелля тюремної вежі. А що воно досить глибоке, то ви й залишитеся Колвілом у Долині.

Колвіл Чи ви не сер Джон Фальстаф?

Фальстаф Хто б я не був, а хоробрістю такий самий, як він. Ну, то як, здається, пане, самохіть, чи доведеться мені впріти через вас? Якщо я впрію, то кожна крапля мого поту стане сльозою ваших друзів, які оплакуватимуть вашу смерть. Отож буди в собі страх, дружи і благай у мене пощади.

Колвіл Мені здається, що ви — сер Джон Фальстаф, і тому я здаюсь.

Фальстаф Я маю в череві цілий оберемок мов, і кожна з них повсюдно роздзвонює мое славне ім'я. Якби мое черевко було скромніших розмірів, у Європі не знайшлося б меткішого за мене молодця. Мое черевко — то моя згуба. О, йде наш полководець.

Входять принц Джон Ланкастерський, Вестморленд та інші.

Принц Джон Скінчився шал. Погоню припинити.
Звелить, мій друже, просурмить відбій.

Вестморленд виходить.

Де, Фальстафе, ви змарнували час?
З'явилися ви, коли вже все скінчилось.
За ці шахрайства тягарем своїм
Ви шибеницю можете зламати.

Фальстаф То було б дивно, мілорде, якби цього не сталося. Я ще не бачив, щоб нагородою за хоробрість було щось інше, крім осуду й докорів. Чи ви, мілорде, гадаєте, ніби я ластівка, стріла чи гарматна куля? Хіба ж можу я, бідолашний дід, линути зі швидкістю думки? Спішив я щодуху, заїздив сто вісімдесят поштових коней, примчав сюди і, весь у пилюці, тут же, показуючи чудеса відваги, взяв у полон сера Джона Колвіла з Долини, несамовитого лицаря і найхоробрішого ворога. Та куди ділась його хоробрість! Лиш глянув на мене — і тут же здався. Отож я можу сміливо сказати слідом за орлоносим римлянином, їхнім імператором: прийшов, побачив, переміг.

Принц Джон Це сталося скорше завдяки його чемності, аніж вашій хоробрості.

Фальстаф Хто там його розбере, але ось він у моїх руках, я передаю його вам і прошу вашу милість, щоб мій подвиг було записано поряд з іншими великими подіями нинішнього дня. А ні — присягаюся богом, звелю скласти про цей подвиг баладу і над заголовком намалювати Колвіла, що цілує мені ноги. Якщо ви змусите мене до цього, то, присягаю словом дворянина, всі виглядатимуть поруч зі мною, як позолочені шеляги, і я своїм блиском затьмарю вас на чистому небі слави, як повний місяць затьмарює зорі, що проти нього здаються головками шпильок. Отож віддайте мені належне — нехай буде високо підняте мое геройство.

Принц Джон Занадто важке твоє геройство, щоб його підняти.

Фальстаф То нехай воно сяє.

Принц Джон Занадто воно тьмяне, щоб сяяти.

Фальстаф Робіть із ним що завгодно, ласкавий принце, називайте його, як вам захочеться, аби з того була мені якась пожива.

Принц Джон То звати тебе Колвіл?

Колвіл Так, мілорде.

Принц Джон Ти, Колвіле, відомий бунтар.

Фальстаф А взяв його в полон підданець, відомий вірністю королеві.

Колвіл Такий я самий, як моя старшина,
Що нас вела. От був би я вождем —
Дорожче б вам дісталась перемога.

Фальстаф Не знаю, за скільки продалась ваша старшина,
а ти молодець хоч куди, бо віддався мені задарма, і я вельми вдяч-
ний тобі.

Повергається Вестморленд.

Принц Джон Погоню припинили?

Вестморленд Б'ють відступ. Кінчилась розплата.

Принц Джон

Добре.

Всіх зрадників із Колвілом разом
У Йорк відправити й скарати негайно.
Ви ж, Бленте, пильно стережіть його.

Колвіл під охороною і Блент виходять.

Тепер, мілорди, рушимо до двору.
Я чув, що батько небезпечно хворий.
(До Вестморленда)

Мчіть уперед, кузене, — добру вістку
Про нашу перемогу передайте,
Щоб тим боляшому снаги додати.
Ми ж поспіхом услід за вами підем.

Фальстаф Дозвольте через Глостершір, мілорде,
Мені вертатися. Обов'язково
Замовте, я прошу, прихильне слово
Про мене при дворі.

Принц Джон

Прощайте, сер.

Мій сан велить сказати там про вас
Прихильніше, ніж заслужили ви.

Всі, крім Фальстафа, виходять.

Фальстаф Дай боже, щоб у тебе вистачило на те глузду. Це
більше насувало б тобі, ніж твоє герцогство. Слово честі, цей роз-
важливий молодик нітрохи не любить мене. Ніхто на світі не зможе
його розсмішити. Та воно й не дивно, — він же не п'є вина. З таких
добропристойних молодиків не буває нічого путящого. Легкі напої
та рибні страви так охолоджують їхню кров, що на них нападає
яксь чоловіча неміч, і, одружившись, вони приводять на світ самих
дівчаток. Це здебільша боягузи та дурні. Дехто з нас був би таким

самим, якби не вживав міцних напоїв. А добрий херес дає подвійну користь: він ударає в голову і висушує осілі на мізку випари глупоти й понурості. Від хересу мізок стає похапливіший, швидший, винахідливіший, сповнюється жвавими, легкими, грайливими образами, що передаються язикові й народжують предивні дотепи. Друга властивість чудового хересу в тім, що він зігріває кров. Коли вона холоне й тужавіє, то печінка блідне й стає майже білою, а це найперша ознака малодушності та боягузтва. Херес, зігріваючи кров, гонить її по всьому тілу. Від того паленіє обличчя, яке, ніби сигнальний вогонь, пориває до бою всі сили людини, цього невеличкого королівства. І тоді все юрмище життєвих духів гуртується навколо свого капітана — серця, а воно, підбадьорене і горде з такого війська, зважується хоч на який подвиг. Отже, вся відвага від хересу. Военне мистецтво — ніщо без хересу. Це він його рухає. А вченість — це просто нерухомий золотий скарб, що його оберігає диявол, доки херес не виведе тієї вченості на світло. Тим-то принц Генріх і хоробрий, що, успадкувавши холодну батьківську кров, як тую вичнажену неродючу ниву, угноїв, упорав і зволожив її щедрими напоями життедайного хересу, який зробив його відважним і запальним. Якби в мене була тисяча синів, я найперше навчив би їх життєвого правила: уникайте легких напоїв, пийте самий лише херес.

Входить Бардольф.

Ну, що, Бардольфе?

Бардольф Військо розпущено. Всі розійшлися.

Фальстаф Хай собі розходяться. Я вирушаю на Глостершир. Та навідаю містера Роберта М'ялоу, есквайра. Я вже добраче розім'яв його між пальцями, скоро буду сургучувати ним листи. Ходімо.

Виходять.

СЦЕНА 4

Вестмінстер. Єрусалимський покій у палаці.

Входять король Генріх, Кларенс, принц Гемфрі, Уорік та інші.

Король Генріх Як дасть господь упоратись щасливо
Із чварами, що нам кривавлять трон,
Ми нашу молодь поведем негайно

На землі ті, де битись їй належить
Мечем посвяченим. Уже стоять
Споряджені і флот, і військо. Вже ми
Намісників призначили за себе,
Усе сприяє нашому бажанню,
Бракує нам лише тілесних сил,
І мусим ждати, допоки бунтарям
Не схилять карків у ярмо державця
Законного.

Уорік І сили, й перемога
До вас небавом прийдуть.

Король Генріх Любий Глостер,
Мій сину Гемфрі, де твій брат, принц Генріх?

Принц Гемфрі Гадаю, мій велителю, полює
У Віндзорі.

Король Генріх В якому товаристві?

Принц Гемфрі Не знаю, мій державцю.

Король Генріх Чи не з братом,
Не з Кларенсом поїхав він туди?

Принц Гемфрі Мілорде, ні, брат Томас перед вами.

Кларенс Чого бажає батько мій, король?

Король Генріх Нічого, крім добра тобі, мій сину.
Чому ж не з братом принцом ти полюєш?
Тебе він любить, Томасе, а ти
Ним нехтуєш, хоча ти в нього в серці
З усіх братів посів найперше місце.
Шануй любов його. Коли я вмру,
Ти, ставши посередником шляхетним
Поміж величністю його й братами,
Багато зможеш принести добра їм.
Тож не цурайся брата, не втрачай
Його монаршої до тебе ласки.
Ласкавий він до тих, хто з ним люб'язний.
До сліз жалю і співчуття він схильний.
Рука його, як денне світло, щедра,
Але у гніві кременем стає він,
Немов зима, похмурий і суворий,
Як вітер крижаний, що дме знісашька
Напровесні. Зважай на тую вдачу:
За похибки картай обачно й лиш тоді,
Коли веселощів у нім буяє кров.

Коли ж похмурий він, то зачекай,
Допоки вляжеться його шаленство,
Воно втихає, мов на суші кит,
Метанням власним вибившись із сил.
Затям цс, Томасе, і станеш ти
Щитом для друзів, а братів з'єднаєш
Так міцно, ніби золотий обруч;
І дзбан із кров'ю спільною ніколи
Не протікатиме, хоч немишуче
Час підливатиме туди підступно
Лукавих нашептів трутизну, дужчу
За аконіт і згубнішу за порох.

Кларенс Я буду піклуватися про нього
Із щирою любов'ю.

Король Генріх Чом же ти
Не з братом в Віндзорі?

Кларенс Бо він не там —
Він в Лондоні обідає сьогодні.

Король Генріх Чи знаєш ти, в якому товаристві?

Кларенс З ним Пойнс і всі завсідники його.

Король Генріх Де жирний ґрунт, там бур'янів багато.
Він — світлий образ юності моєї —
Обплутаний тим зіллям; через те
Спотойбіч смертної години я
Дивлюся з болем, і ридає серце
Кривавими слізьми, лиш уявлю
Ті дні лихі, гнилу нікчемну пору,
Що жде на вас, як тільки-но засну
Я поруч предків. Бо його сваволі
Ніщо не загнуждає, і тоді
Подружать з ним жага та марнотратство,
І стане радником лиш кров гаряча.
О, як на крилах запалу помчить він
У небезпеку, на ганебну згубу!

Уорік Про нього судите, королю, хибно.
Вивчає він своїх товаришів,
Як мову чужоземну. Той, хто хоче
Опанувати її, повинен часом
Слова й нескромні слухати й завчати,
А, вивчені, вони огиду будять,
Яка вживати їх не дасть надалі.
Так згодом принц товаришів своїх,
Мов лайку вуличну, відкине геть.

І стануть спомини про них лишень
Живою мірою, щоб інших мірять,—
Колишне зло йому на користь піде.

Король Генріх

Ні, рідко бджоли кидають шільник,
Хоча б лежав він при самому стерві.

Входить Вестморленд.

Це Вестморленд?

Вестморленд

Я зичу королю

Здоров'я й літ щасливих на додачу
До тих новин відрадних, що привіз я.
Принц Джон, ваш син, цілує вашу руку
І сповіщає, що єпископ Йоркський
І Мобрей з Гастінгсом та інші з ними
Покарані, як ваш закон велить.
Мечі бунтарські вкладено до піхов,
І миру віть оливкова розквітла.
Про все докладніше, королю мій,
Узнаєте з донесень принца Джона.

Король Генріх

Ти, Вестморленде,— птах весни жаданий,
Що по зимі погожий день вістує.

Входить Гаркорт.

О, ще новини!

Гаркорт

Хай господь, королю,

Вас захистить од ворогів. Коли ж
Повстати зважаться, хай упадуть,
Як ті, про кого я приніс вам вість.
Вже лорда Бардольфа й Нортемберленда
З шотландськими й англійськими військами
Наголову розбив шериф Йоркшірський,
А як точився бій, королю, звольте
У цім посланні прочитать.

Король Генріх

Чого ж

Від радісних новин мені так тяжко?
Хіба ніколи з повними руками
До нас фортуна не приходить? Тільки
Незграбно пише чарівні слова?
Вона дає лиш апетит бідності,
Та хліба не дає. А багачам
Приносить ласощі і відбирає
В них апетит, аби того достатку
Спожити не могли. Мені б радіти
З новин тих добрих, тільки ж гасне зір

І в голові мутиться. Підійдіть.
Мені недобре.
(Мліє)

Принц Гемфрі Владарю, кріпійся!
Кларенс Мій батьку царствений!
Вестморленд Відкрийте очі,
Отямтесь, владарю!
Уорік Спокійно, принци,—
Ці напади бували в короля.
Тож відступіть. Повітря дайте більше!
Король отямиться за мить.

Кларенс О ні!
Страждань таких не витерпить він довго.
Турботи і напруга розумова
Його душі поруйнували мури,
І крізь пролом ось-ось життя полине.

Принц Гемфрі Мене страшать пересуди простацькі
Про виплоди потворні, про малят,
Зачатих без батьків. Природи лад
Порушено: мов рік перестрибнув
Ті кілька місяців, що їх спіткав
Заснулими.

Кларенс Були на річці тричі
Припливи без відпливів. А старі —
Отой живий літопис — запевняють,
Що так було невдовзі перед тим,
Коли Едвард, наш предок, захворівши,
Помер.

Уорік Король отямився, тихіше.

Принц Гемфрі Оце, мабуть, чи не останній приступ.
Король Генріх Перенесіть мене в опочивальню,
Лиш дуже обережно, прошу вас.

Виходять.

Інша кімната в палаці. Король Генріх у ліжку, Кларенс, Гемфрі, Уорік та інші.

Король Генріх Не треба тут шуміти, любі друзі.
Нехай лише чиясь рука ласкава
Заграє стиха втомленій душі.

Уорік Хай грають у суміжному покої.

Король Генріх Корону покладіте на подушку.

Кларенс Запали очі. Геть перемінився.

Уорік Тихіш.

Входить принц Генріх.

Принц Генріх Чи знає хто, де герцог Кларенс?

Кларенс Я, брате, тут, прибитий горем.

Принц Генріх Що?
В палаці дощ, коли надворі сухо?
Як почувается король?

Принц Гемфрі Геть кепсько.

Принц Генріх А він новини чув? Скажіть негайно.

Принц Гемфрі Узнавши їх, він вельми занепав.

Принц Генріх Якщо лише від радощів заслаб він,
Одужає без ліків.

Уорік О мілорде,
Не гомоніть, притиште голос, принце.
Король, ваш батько, задрімав, здається.

Кларенс До іншої кімнати перейдім.

Уорік Чи разом з нами піде й ваша милість?

Принц Генріх Ні, ні, я залишуся з королем.

Всі, крім принца Генріха, виходять.

Чому лежить корона на подушці,
Ця подруга постелі неспокійна?
Блискучий клопіт, золота тривого,
Що браму снів тримаєш часто навстіж

В безсонну ніч! Ось він з тобою спить,
Але не солодко й не міцно так,
Як той, хто в простім ковпаку нічному
Хропе всю ніч на тапчані твердім.
Величносте, як болю завдаєш ти
Своєму носієві,— ти для нього,
Моз панцер пишний у спекотну днину,
Що, захищаючи, пече... Пушинка
Перед його вустами непорушно
Лежить. Якби він дихав, то легка
Пушинка б коливалась. Батьку любий!
Цей сон — глибокий справді. Розлучив він
Вже багатьох англійських королів
З короною цією золотою.
Данину сліз моїх гірких, скорботи
Дістанеш ти. Тобі, мій добрий отче,
Моя природа і любов синівська
Її оплатять щедро. Так по праву
Переберу від тебе я корону
Як спадкоємець твій найближчий
По крові і по трону. Тут їй місце!
(Кладе собі на голову корону)
Хай береже її тут бог! Не вирвуть
Всі сили світу в мене спадок цей,
Хоч і в одній страшній руці зберуться.
Лиш синові корону передам,
Як ти мені, мій отче і державцю.
(Виходить)

Король Генріх

(прийшовши до тьми)

Агей, Уорік, Глостер, Кларенс!

Входять Уорік та інші.

Кларенс Король нас кликав?

Уорік Чого ви зволите, державцю мій?

Як почуваетесь?

Король Генріх Чому ви, лорди,
Покинули мене самого тут?

Кларенс Таж тут із вами принц, мій брат, лишився,—
Він захотів побути біля вас.

Король Генріх Принц Генріх? Де ж він? Я хотів би глянуть.
Його немає тут.

Уорік

Ось двері ці
Відчинені. Він вийшов.

Принц Гемфрі

Крізь покій,
Де ми сиділи, не проходив принц.

Король Генріх

Корона де? Хто взяв її з подушки?

Уорік

Як ми виходили, лежала тут.

Король Генріх

Її взяв принц. Ідїть його шукайте.
Чи то вже так не терпиться йому,
Що навіть сон мій він узяв за смерть?
Ідїть-но, лорде, і знайдїть його,
І, покаравши, приведїть сюди.

Уорік виходить.

Цей вчинок, із недугою з'єднавшись,
Прискорить мій кінець. Так он які ви,
Сини! Міняється природа ваша,
Як тільки золото стає мстою.
Так ось нащо дурні батьки безглуздо
Свій сон тривожать думами важкими,
А мізки — клопотом, трудом — кістки.
Так ось нащо згромаджують у купи
Гріховним промислом метал гріховний.
Так ось нащо дітей своїх навчають
Мистецтва й рицарського ремесла!
Мов та бджола, яка, нектар зібравши
Із квітки кожної, до вулика несе
В устах пахучий мед, пергу на лапках,
Так ми трудилися. За нашу ж працю,
Як трутнів, нищать нас. І цю гіркоту
У смертну мить повинен пити батько.

Входить Уорік.

Де той, хто навіть не дїждався, поки
Недуга, спільниця його, спровадить
Мене в могилу?

Уорік

Я знайшов його
В суміжному покої. Сльози щирі
Котились по шляхетному обличчю,
І сум його такий глибокий був,
Що, дивлячись на нього, і насильство,
Яке живе лише самою кров'ю,

Меча б свого в його сльозах обмило.
Ось принц іде.

Король Генріх

Навіщо ж він корону
З собою взяв?

Входить принц Генріх.

Ти, Гаррі, підійди-но,
А ви залиште наодинці нас.

Уорік та інші виходять.

Принц Генріх

Я вже не думав голос ваш почути.

Король Генріх

Родило думку ту бажання, сину.
Зажився я, став тягарем тобі.
Невже мій трон так прагнеш ти посісти,
Що цей вінок завчасно одягаєш?
О юність нерозважна! Пнешся ти
До величі, яка тебе розчавить.
Та потерпи. Такий легкий вітрець
Підтримує моєї влади хмарку,
Що скоро упаде вона. Мій день
Потьмарився. Мою корону вкравши,
Що й без гріха б дісталася тобі
За декілька години, ти в смертну мить
Припущення мої скріпив печаттю:
Не любиш ти мене і те засвідчив
Усім життям своїм, а зараз хочеш,
Щоб я, конаючи, був певен того.
І подумки на серці кам'яному
Вже тисячу ти вигострив кинджалів,
Щоб ними вбить життя мого годину.
Невже й години витерпів не міг?
Тоді іди, копай мені могилу,
Вели дзвонити весело у дзвони,
Звістуючи не смерть мою, о ні!
Свое коронування! Хай ті сльози,
Які мою труну зросити мали,
Твого помазання елеєм стануть.
Змішай мій прах із прахом забуття,
Кинь хробакам того, хто дав життя тобі,
Касуй закони, розганяй мій уряд,
Пора глумитися з ладу! На трон

Сів Генріх П'ятий! Суєті — пошана!
Мужів державних — геть! Англійський двір
Зі всіх усюд збирає мавп нікчемних,
Женить сюди, сусіди, волоцюг!
Якщо в вас є той набрід, що блюзнить,
Гуляє, п'є, грабує по ночах,
Старі гріхи на лад новий вершить,
Радійте — він не буде вас гнітити:
Ту гидь потрійну Англія покрие
Подвійним шаром позолоти, давши
Посади, шану і кермо державне.
Намордника, що стримував розпусту,
Сам Генріх П'ятий зірве, і безвинних
Скажений пес метнеться шматувати.
Нещасний краю мій! Страшна хвороба —
Усібні війни — змучила тебе.
Не вберегла тебе від лютих чвар
Моя опіка. Що ж тоді, коли
Опікою твоею стане розбрат?
На пустку знов обернешся глуху
З самими лиш вовками, що сіравіку
Твоїми громадянами були.

Принц Генріх

О владарю, простіть мене. Лиш сльози
Вільготною завадою постали
Словам моїм. А то б я перебив
Оцей спасенний, хоч гіркий, урок ваш,
Не слухавши всього, що вас катує.
Корона ось! Нехай на вашім чолі
Її чимдовше зберігає той,
Котрий на небі носить нестерельну.
Якщо мені миліша ця корона,
Довіку я зостанусь на колінах
В поставі тій сумирній, що мені
Навіяв дух обов'язку й любові.
За свідка бог: коли ввійшов сюди я
І вас без віддиху застав, мені
У серце вдарив холод крижаний.
Якщо вдаю, нехай ганебно згину
І світ нехай ніколи не побачить
Шляхетних змін, що я замислив їх.
Ввійшовши, думав я, що ви померли,
І, сам від того напівмертвий, гнівно
Став докорять короні, мов живій:
«Важкі турботи, зв'язані з тобою,

Знеслили мойого батька тіло.
Зі злота щирого тебе скували,
Однак воно мені — найгірше в світі.
Буває низькопробніше цілющим
У трунку лікарським. А ти, хай повна
І слави, і краси, і влади, й шани,—
Згубила носія свого». Із тим
Докором я, велителю державний,
Надів на голову твою корону,
Щоб, піби з ворогом, який убив
Мойого батька на очах у мене,
До бою стать, як вимагає честь
Од вірного наступника престолу.
Якщо ж утіхою вона мені
Струїла кров, пиху вселила в душу,
Якщо хапливо я із духом бунту
Метнувсь до неї, то нехай господь
Повік чола мого не коронує
Йї на ницого васала перетворить,
Що клякне перед нею.

Король Генріх

О мій сину!

Це бог схилив тебе корону взяти.
Щоб ти побільшив батьківську любов,
Виправдуючись мудро. Сядь при ліжку
І раду вислухай мою, здається,
Останню вже. Те відає лиш бог,
Яким крутим та звивистим шляхом
Сягнув корони я. Мені лиш знати,
З яким я острахом носив її.
Тобі вона дістанеться законно,
У кращій славі, за обставин кращих,—
Дістанеться безпечно: весь той бруд,
З яким її досягнуто, зі мною
В могилу ляже. На моїм чолі
Вона, здобута зброєю, палала,—
Кричущий знак гвалтовного набутку.
Багато ще живе із тих, котрі
Мені колоти очі можуть нині
Своєю допомогою в цім ділі,
Все це призводило до крові, бунту
І часто руйнувало мир та спокій.
Ти знаєш, власним важивши життям,
Я йшов назустріч небезпекам. Край
В роки мого королювання був

Ареною видовища страшного.
Однак все зміниться з моєю смертю:
Що захопив я силоміць, тепер
Перейде, сину, в спадщину до тебе,—
Корону ти носитимеш по праву!
Та хай певніш стоятимеш за мене,
Хлсткий твій буде трон, бо свіжі кривди
В усіх у пам'яті. Моїм я друзям,
Що їх до себе привернути мусиш,
Недавно вирвав пазурі і жала.
Вони в кривавий спосіб помогли
Посісти трон мені, та я, боявшись,
Що й скинуть ладні у такий же спосіб,
Понищив багатьох, щоб запобігти
Можливим небезпекам. Решту думав
Вести до Палестини, щоб вони
Знічев'я в спокої, тривалім надто,
Отак прискіпливо не приглядались
До прав моїх державних. Гаррі, сину,
На чужині війною заклопотуй
Бунтарські голови: лиш там безслідно
Зітреться з пам'яті усе минуле.
Іще б сказати дещо, та несила,—
Вже мруть в устах слова. Хай бог простить
Мені гріховне здобуття корони
І в мирі сину збереже престол.

Принц Генріх

Велителю ласкавий,
Його ви здобули, він по закону
Мені дістався. Не зійду я з трону.
Хай цілий світ змагається зі мною,
В тяжкій борні я спадщину відстою.

ходять принц Джон Ланкастерський, Уорік та інші.

Король Генріх

Дивись, дивись, іде мій Джон Ланкастер!

Принц Джон

Здоров'я, щастя й миру, отче любий,
Бажаю вам.

Король Генріх

Ти мир і щастя, сину,
Приніс уже. Здоров'я ж відлетіло
На крилах юності від пня сухого
Та голого. Тебе дїждав побачить —
Тепер завершено земний мій труд.
Де ж лорд Уорік?

Принц Генріх

Лорде, підійдіть.

Король Генріх Чи та кімната, де я знепритомнів,
Якусь окрему назву має?

Уорік

Так.

Єрусалимом звуть її, мілорде.

Король Генріх Хвалити бога! Там я вмерти маю,
Давно мені провіщено було,
Що скінчу я життя в Єрусалимі,
І я гадав, що то в святій землі.
Перенесіть мене у ту світлицю,—
Хай відлетить мій дух з Єрусалима.

Виходять.

ДІЯ П'ЯТА

СЦЕНА І

Глостершір. Кімната в домі М'ялоу.

Входять М'ялоу, Фальстаф, Бардольф і паж.

М'ялоу Та нехай мене півень і сорока хвицнуть, коли я
відпущу вас сьогодні.

Фальстаф Вибачте мені, пане М'ялоу, тільки ж...

М'ялоу І не подумаю вибачати. Аж ніяк не вибачу. Не
буде вам ніякого вибачення. Нічим вам не допоможуть вибачення. І не
заїкайтесь про вибачення. Гов, Деві!

Входить Деві.

Деві Я тут, пане.

М'ялоу Деві, Деві, Деві, Деві. Зачекай-но, Деві. Заче-
кай, Деві... Ага, згадав. Гукни лишень кухаря Вільяма. Сер Джоне,
і не думай, щоб я вибачив.

Деві Добре, пане. А повісток ваших не міг я вручити...
Тепер іще морока. Чи отой переліг піде під пшеницю, чи ні?

М'ялоу Під яру пшеницю, Деві. Та запитай Вільяма, чи є в нас молоді голуби?

Деві Добре, пане. Ось вам від коваля рахунок за те, що підкував коней та полагодив плуги.

М'ялоу Перевір ті рахунки і заплати. Авжеж, сер Джоне, не приймаю ніяких вибачень.

Деві О! Ще, пане: треба на цеберку нового обруча набити, бо скоро клепки геть розсиплються. А ще, пане, треба нового ланцюжка до цеберку. І знову ж: чи звелить пан вирахувати з Вільямової платні за мішок, що він недавно загубив, як їздив на базар у Гінклі?

М'ялоу Загубив — хай платить. Кілька голубчиків, пару курчат, баранячий огузок та ще чого-небудь смачненького на додачу. Так і перекажи кухарю Вільямові.

Деві А той військовий зостанеться й на ніч?

М'ялоу Так, Деві. Треба гарненько почастувати його. Приятель при дворі ліпше, ніж пенні в кишені. Та й людей його пригости щедро, Деві, бо то такі пройди, що, гляди, десь там підкусять мене.

Деві Та вже ж дошкульніше не підкусять, як їх самих кусають, — гляньте на їхню білизну — саме рам'я засмальцьоване.

М'ялоу Добре сказано, Деві. Ну, до діла, Деві, до діла.

Деві Уклінно прошу вас, паночку, — підтримайте вонкотського Вільяма Вайзора, що позивається з Клементом Перксом, котрий на пагорбах.

М'ялоу На Вайзора, Деві, надійшло багато скарг. Той Вайзор, як я дізнався, великий негідник.

Деві Я, милостивий пане, цілком згоден з вами, що він негідник. Та не приведи господи, щоб шахрай не дістав підтримки на прохання свого приятеля. Чесна людина й сама себе може захистити, а дурисвітові — зась. Я чесно служу вашій милості вже вісім років, і якщо мені не можна раз чи два на півроку захистити шахрая від напасті чесної людини, то це значить, що ваша милість мають до мене дуже мало довір'я. Адже цей шахрай — мій чесний друг, пане. Отож я й прошу вашу милість заступитися за нього.

М'ялоу Гаразд, гаразд, я вже його не скривджу. А тепер — до діла, Деві.

Деві виходить.

Де ж ви там, сер Джоне? Швиденько, швиденько скидайте чоботи. Вашу руку, містер Бардольф.

Бардольф Радий бачити вашу милість.

М'ялоу Дякую вам зі всього серця, мій добрий Бардольфе.

(До паж)

Прошу й вас, велетню. Ходімте, сер Джоне.

Фальстаф Іду за вами, ласкавий пане Роберте М'ялоу.

М'ялоу виходить.

Бардольфе, подивись там за нашими кінями.

Бардольф і паж виходять.

Якби мене розпиляли на частини, вийшло б чотири десятки таких бородатих чернечих патериць, як містер М'ялоу. Дивно споглядати отаке духовне уподібнення господаря до його слуг. Постійно дивлячись на нього, вони стали подібні до пришелепуватого судді, а він, довго спілкуючись із ними, почав скидатися на лакея з манерами судді. Завдяки тривалим взаєминам їхні душі так щільно зрослися одна з одною, що скидаються на шнур диких гусей. Якби в мене була якась потреба до пана М'ялоу, я здобув би серця його слуг, натякнувши на їхню подібність до господаря. А мав би потребу в прихильності слуг, то підлестив би панові М'ялоу, сказавши йому, що ніхто не потрапив би краще за нього керувати своїми слугами. Добре відомо: як розумна поведінка, так і дурні звички заразливі, ніби хвороба. Тому треба вибирати собі компанію особливо завбачливо. Цей М'ялоу буде мені таким джерелом жартів, що я смішитиму принца Генріха, доки не зміниться шість мод, що дорівнює чотирьом судовим термінам або двом процесам. Реготатиме він безперестану. На молодика, що не спізнав іще болю в плечах, вельми діє брехня, підкріплена легенькою клятьбою, або жарт, сказаний з похмурим виглядом. От побачите, принц реготатиме, доки лице його не стане, як мокрий поморщений плащ.

М'ялоу

(за сценою)

Сер Джоне!

Фальстаф Іду, пане М'ялоу. Іду вже.
(Виходить)

СЦЕНА 2

Вестмінстер. Зала в палаці.

Входять з різних боків Уорік і верховний суддя.

Уорік Мілорд суддя верховний! Ви куди?

Верховний суддя Як почувается король наш добрий?

Уорік Гаразд. Кінчилися його турботи.

Верховний суддя Живий, гадаю?

Уорік Він на неземній
Дорозі вже. Нема його між нами.

Верховний суддя Чому й мене не взяв король з собою!
Те, що йому служив я чесно, робить
Мене беззахисним проти нападок.

Уорік Здається, вас новий король не любить.

Верховний суддя Я знаю те і вже готуюсь мужньо
Озброєним зустріти всі удари
Нових часів, що гірші быть не можуть
За ті, які фантазія малює.

Входять принц Джон, принц Гемфрі, Кларенс, Вестморленд та інші.

Уорік Идуть Генріха померлого нащадки
В жалобі. От би Генріху живому —
Найгіршому із трьох — та батьків норів!
Багато б тут лишилося дворян,
Що перед набродом схилитись мають.

Верховний суддя Боюсь, що все тут піде шкереберть.

Принц Джон О! Лорд Уорік! Доброго вам ранку!

Принц Гемфрі та Кларенс Вітаєм вас, кузене.

Принц Джон Ми ніби говорити розучились.

Уорік Не розучилися, та зміст розмови
Такий сумний, що нам бракує слів.

Принц Джон Тож мир тому, хто викликав наш смуток!
Верховний суддя Мир нам! Хай тяжчий смуток нас минає.

Принц Гемфрі Ви друга втратили, мій добрий лорде.
Я ладен присягнуть: в вас на лиці
Сум не позичений, від серця йде він.

Принц Джон Ніхто не певен ласки короля,
Та вас холодне жде вітання. Шкода!
Хотів би я, щоб сталося інакше.

Кларенс Усупереч своїй природі й честі
Вам доведеться Фальстафу годити.

Верховний суддя Все, що робив,— робив я чесно, принци,
І керувала мною безсторонність.
Сьогодні я не стану в короля,
Як старець милості, просити ласки.
А не допоможуть честь і справедливість,
До вмерлого піду я короля
Й скажу, хто виправив мене до нього.

Уорік Ось принц іде сюди.

Входить король Генріх П'ятий.

Верховний суддя Державцю наш,
Хай бог величність вашу береже.

Король Генріх Величності вбрання нове й розкішне,
О, не таке легке моїм раменам,
Як вам здається. Бачу я, братове,
Зі смутком вашим поєднався страх.
Англійський тут, а не турецький двір,
Не Амурат — наступник Амурата,
А Генріх — Генріха. Однак сумуйте.
Скорбота личить вам, братове добрі.
По-царськи так являєте ви смуток,
Що я, проїнявшись ним, носити буду
Жалобу довго в серці. Тож сумуйте.
Ми мусим спільно цей тягар нести.
А щодо мене — присягаю небом,
В мені ви знайдете і брата, й батька,—
За вашу дружбу і любов візьму я
На себе геть усі турботи ваші.

Ми разом плачемо, бо Генріх вмер,
Але живий ваш Гаррі,— він ці сльози
Оберне вам на щастя дні тривалі.

Принци Ми іншого, королю, й не чекаєм.

Король Генріх Всі дивно якомсь дивитесь на мене,
(до верховного судді)
А надто ви. Гадаєте ви, мабуть,
Що я ваш ворог.

*Верховний
суддя*

Певен я, владарю,
Як чесно зважити, нема причин,
Щоб вам ненавидіть мене.

Король Генріх

Нема?

Чи міг би принц з покликанням високим
Забути кривду, що зазнав од вас?
Англійського престолу спадкоємця
Ганьбить, сварити, кинуть до в'язниці!
Чи то замало вам? Чи ту образу,
У Лету кинувши, забути можна?

*Верховний
суддя*

Чинив я те іменням короля,
Його ж таки восіблюючи владу.
Тоді, коли, пильнуючи законів,
Я дбав лише про благо громадян,
Ви зволили забуть високий сан мій,
Закон, могутню силу правосуддя
Та образ короля в моїй особі:
Ви вдарили мене в суддівськім кріслі
І тим образили державця. Я ж,
Своїм законним правом скориставшись,
Взяв винуватця під арешт. Якщо
Мій вчинок був лихий, то відтепер,
Коли наділи ви корону, дайте
Наступникові сину попуст: хай
Бере на глум ваш вирок, правосуддя
Скида зухвало з лав його священних,
Гальмує чин закону і щербить
Меча, що береже особу вашу,
Мир та безпеку громадян. Ще більше:
Хай світлий образ ваш каляє він
У вашого повірника особі.
Лиш уявіть таке собі, королю:
Ви — батько, й по-близнірському ваш син

Закони ваші зневажа, кепкує
Із батька власного. Ну ж, уявіть,
Що я, на оборону вашу ставши,
В ім'я державця вгамував його.
Тепер, спокійно зваживши все це,
Скажіть, чим я права свої зневажив
Чи вірність суверенові моему?

Король Генріх

Річ ваша слухна. Зважено все добре.
Тримайте й далі терези й меча.
Дай боже вам, зростаючи у славі,
Діждати дня, коли мій син, як я,
Покається, завдавши вам образи.
Тоді скажу, як батько мій казав:
«Щасливий я, що є підданець мужній,
Який зухвало й принца засудив.
Не менше я щасливий тим, що в мене
Є син, який схилив свою величність
Перед незламним маєстатом права».
Мене ви до в'язниці прирекли,
Я прирікаю вас носити й далі
Меча, якого ви носили досі
Незганьбленим. Орудуйте ж сміливо,
Законно й справедливо, як тоді,
Коли його зняли супроти мене.
Ось вам рука моя! За батька станьте
Ви юності моєї. Те, що на вухо
Підкажете мені, скажу я вголос,
Покірно я підпорядкую волю
Порадам вашим, досвіду й уму.
Я прошу, принци, вірити мені:
Зійшло із батьком разом у могилу
Мое шаленство,— в ній похоронив
Я все своє заганьблене минуле.
Бентежний батьків дух в мені ожив,
Щоб сподівання світу ошукати,
Щоб присоромить вішунів пророцтва,
Розвіяти про себе нищу думку,
Яка мене таврує за колишню
Оманливу для ока поведінку.
Та кров, що бурхала в мені шалено
За молодечих днів, тепер поллється,
Змінивши річище, до океану,
Де, з царственими хвилями змішавшись,
Полине величаво і спокійно.

Тепер парламент скличемо високий
І оберемо радників достойних,
Щоб наше королівство порівнялось
З державами, де уряди найкращі,
Щоб війни й мир, чи разом те і те
Були для нас і звичні, і знайомі.

(До верховного судді)

У всьому, батьку, перший голос — вам.
Тож після коронації відразу,
Як я казав, державну раду скличем.
А бог допоможе в замірах мені —
То не бажатиме ні принц, ні пер,
Щоб Генріх П'ятий передчасно вмер.

СЦЕНА 3

Глостершір. Садок при домі М'ялоу.

Входять Фальстаф, М'ялоу, Помовч, Бардольф, паж та Деві.

М'ялоу Ні, ні, ви мусите побачити мій сад, і там в альтанці ми покуштуємо торішніх ранетів мого власного щеплення, з'їмо тарілочку кминового варення і ще чого-небудь. Ходімо, куме Помовч. А вже потім — до ліжка.

Фальстаф Йй-богу, у вас гарненький і досить багатий будинок.

М'ялоу Злидні, злидні, злидні. Ми — старці, старці, сер Джоне. Ото й тільки, що здорове повітря. Застеляй столи, Деві, застеляй столи. Це в тебе добре виходить, Деві.

Фальстаф Цей Деві до всього спритний, — він у вас і слуга, й економ.

М'ялоу Добрий хлопець, добрий хлопець, дуже добрий хлопець, сер Джоне. Клянуся месою, я випив за вечерею забагато хересу. Еге ж, добрий хлопець. А тепер сідайте, сідайте.

Помовч Як у тій пісні співається:
«Нум пити, гуляти: вся втіха в вині».

(Співає)

Нум бога хвалити за радісні дні:
Бо м'ясо дешеве, дівки — у ціні.
Бенкетуймо, веселімся —

Втіха, радість у вині вся.
Чаші наливай!

Фальстаф Ото мені весела душа! Ласкавий пане Помовч, за ваше здоров'я!

М'ялоу А подай-но, Деві, пану Бардольфові вина.

Деві Сідайте ближче, дорогий паночку.

(Садовить Бардольфа й пажа за іншим столом)

Зараз і я до вас підсяду. Пане пажу, ласкавий пане пажу, сідайте. За ваше здоров'я! Не вистачить чого їсти, надолужимо питвом. Не осудить, чим багаті, тим раді. Зате від щирого серця.

(Виходить)

М'ялоу Веселіться, пане Бардольф, і ти, мій маленький вояче, веселися.

Помовч

(співає)

Геть жінок! Гуляй, хлоп'ята!
Всяка жінка — відьма клята.
Де компанія вусата,
Там і втіха. Гей, вина!
Пиймо келихи до дна!

Фальстаф Ніколи не сказав би, що пан Помовч отакий молодець.

Помовч Хто? Я? Ого! Не первина мені так веселитися.

Повертається Деві.

Деві Ось вам яблучка. Прошу призволятися.
(Ставить тацю перед Бардольфом)

М'ялоу Деві!

Деві Чого зволите, ваша милосте? Я — зараз.

(До Бардольфа)

Келих вина, пане?

Помовч

(співає)

В кухлі іскриться вино чудове,
Вип'ю його я за чорноброву.
Той, хто веселий, довго живе.

Фальстаф Чудові слова, пане Помовч.

Помовч Веселімося! Починається найприємніша частина ночі.

Фальстаф За ваше здоров'я, пане Помовч; бажаю вам довго жити!

Помовч Кухоль вихилю за хвилину,
Хай глибокий буде в мілю.

М'ялоу Поштивий Бардольфе, пригощайтесь. Якщо вам чогось хочеться і ви не просите, нарікайте на себе.

(До паж)

За твоє здоров'я, маленька шельмо. За здоров'я пана Бардольфа та всіх лондонських кавалерів.

Деві Сподіваюся, хай навіть перед смертю, побачити бодай раз Лондон.

Бардольф Якби я тебе, Деві, зустрів там...

М'ялоу Клянуся месою, ви б там вицмудили повнісіньку сулю. Га? Скажи, Бардольфе.

Бардольф Ваша правда, пане: пляшок на десять.

М'ялоу Спасибі на щирім слові. Та дивись, цей гультипака переп'є тебе. Можеш мені повірити, він ні за що не поступиться.— лле, ніби в барило.

Бардольф Ну і я ж не піддамся, пане.

М'ялоу Слова — гідні короля. Будьте, як удома: пийте, веселіться.

Стук у двері.

Гляньте-но, кого там несе. Гей, хто там стукає?

Деві виходить.

Фальстаф

(до Помовча, що вихилив келих)

Тепер ви виявили до мене шану.

(співає)

Помовч

Виявіть до мене шану:
Лицарем нехай я стану,
Самінго!

Хіба ж не так?

Фальстаф Так.

Помовч Справді? Ну, тоді визнайте, що й старий чоловік на щось здатний.

Входить Деві.

Деві З дозволу вашої милості, там прийшов якийсь Пістоль, він привіз новини з двору.

Фальстаф Із двору, кажеш? Нехай зайде.

Входить Пістоль.

Що нового, Пістолью?

Пістоль Хай береже вас бог, сер Джоне!

Фальстаф Яким тебе вітром занесло сюди, Пістолью?

Пістоль Не той лихий вітер, який не приносить нічого доброго. О любий лицарю, тепер ти — один із найваговитіших мужів королівства.

Помовч Щодо його ваги, клянуся пресвятою дівою, я нітрохи не сумніваюся в тому, а проте мій кум Пуфф, що живе в Барсоні, переважить і сера Фальстафа.

Пістоль Пуфф?

Пуф тобі в зуби, нищий боягузе!
Сер Джоне, я твій друг і твій Пістоль.
Я на одчай душі до тебе мчався,
Відрадну вістку несучи тобі,
Безцінну новину про дні щасливі.

Фальстаф Кажі її скоріше і то мовою, якою говорять люди на цьому світі.

Пістоль Чхать на весь світ з його людьми!
Про Африку ідеться золоту.

Фальстаф Кажі новини, підлий ассірійцю!

Помовч

(співає)

І Робін Гуд, і Джон, і Скарлет.

Пістоль Що? Купа гною проти Гелікону?
Глумитися взамін за добрі вісті?
Впади ж, Пістолью, фуріям до ніг!

М'ялоу Шановний джентльмене, я не збагну ваших манер.

Пістоль То плач.

М'ялоу Даруйте, пане. Якщо ви принесли добрі вісті з двору, гадаю, вам залишається одне з двох: або сказати їх, або

тримати при собі. Запам'ятайте, пане, що король надав мені певну владу.

Пістоль Який король? Відповідай, пролазо;
Інакше — смерть тобі.

М'ялоу Король наш, Генріх.

Пістоль Але котрий? Четвертий а чи П'ятий?

М'ялоу Четвертий.

Пістоль Знай: нема вже в тебе влади!
У нас тепер за короля, сер Джоне,
Ягня твоє. Він — Генріх П'ятий нині.
Кажу вам правду. А збрехав Пістоль,
То дулю дай йому, як ті іспанці
Пихаті.

Фальстаф Що? Старий король помер?

Пістоль Він мертвий, як у дверях цвях. Повір.

Фальстаф Бігом, Бардольфе! Сідлай мені коня! Пане Роберте М'ялоу, вибирайте, яку хочете, посаду в державі, вона — ваша. Пістолю, ти зігнешся під тягарем почесей.

Бардольф Який радісний день! Я не поміняв би своєї радості навіть на лицарське звання.

Пістоль Ну що? Чи добрі вісті я привіз?

Фальстаф Віднесіть пана Помовча до ліжка. Містере М'ялоу, лорде М'ялоу, будьте, чим бажаєте. Я — фортунин ключник. Взувайтесь. Ми будемо мчати всю ніч. О найлюбіший мій Пістолю! Бігом, Бардольфе!

Бардольф виходить.

Ну, Пістолю, розкажи мені все докладно та придумай для себе щонебудь добре. Чоботи, чоботи, пане М'ялоу. Я певний, що молодий король сумує за мною. Реквізуйте коні чиї попало: англійські закони в моїх руках. Щасливі всі, хто був моїм другом, та горе лордові верховному судді!

Пістоль Хай коршаки клюють йому печінку!
«Де ти, життя колишне», — так співають, —
Воно ось тут: настали дні щасливі!
(*Виходить*)

Лондон. Вулиця.

Входять стражники, вони тягнуть хазяйку корчми й Доллі Продран.

Хазяйка Ах ти, капосний пройдисвіте! Я вже ладна й померти, аби тільки побачити тебе на шибениці! Ти мені плече вивихнув.

1-й стражник Констеблі передали її в мої руки, і можу запевнити, ми її добряче відшмагаємо. Через неї недавно вбито двох чоловіків.

Доллі Брешеш, брешеш ти, пес шолудивий! Так і знай, тельбуху сучий: якщо я скину дитя, що його ношу, то краще тобі, пика твоя бузувірська, побити власну матір.

Хазяйка О господи! Був би тут сер Джон! Він учинив би над кимось криваву розправу. Дай боже, щоб вона скинула плід своєї утроби!

1-й стражник Якщо вона скине той «плід», то повернеться на своє місце твоя дванадцята подушка, бо залишилося їх одинадцять. Ну, досить теревенів! Ходімо! Той чоловік, котрого ви з Пістолем побили, вмер.

Доллі А я кажу тобі, послушнику в кадильні, що тебе самого віддубасять за тее. Ах ти, синя стерв'яча мухо! Ах ти, мерзенний голодний катюго! Якщо тебе не віддубасять, не носити мені більше куценьких спідничок.

1-й стражник Ходімо, ти, блудна лицарко.

Хазяйка Отакої! Щоб ото право так збиткувалося над силою! Добре, добре,— із нещастя діждемо щастя!

Доллі Ходімо, паскуднику, ходімо. Веди мене до судді.

Хазяйка Ходімо, голодний собако!

Доллі Ах ти, костюмахо з косою!

Хазяйка Ти, шкелете!

Доллі Ходімо, скіпко, ходімо, шахраю.

1-й стражник Гаразд.

Виходять.

СЦЕНА 5

Майдан перед Вестмінстерським абатством.

Входять два служники, притрушуючи майдан царзіллям.

1-й служник Більше розкидай царзілля! Більше царзілля!

2-й служник Вже двічі лушала сурма.

1-й служник До другої години вони не вийдуть із коронації. Ну, не гайся, швиденько розтрушуй.

Служники виходять. Входять Фальстаф, М'ялоу, Пістоль, Бардольф та паж.

Фальстаф Стань отут біля мене, пане Роберте М'ялоу. Доб'юся я для вас королівської ласки. Я моргну йому, коли він проходитьиме повз нас; ви тільки пильно дивіться, як він поведеться зі мною.

Пістоль Хай господь благословить легені твої, добрий лицарю.

Фальстаф Підійди сюди, Пістолю. Стань позад мене.

(До М'ялоу)

От був би час, я б замовив нам усім нові лівреї: не пошкодував би й тієї тисячі фунтів, що позичив у вас. Ну, та невелике горе; цей убогий одяг навіть має свою перевагу,— він буде свідчити, як я спішив побачити короля.

М'ялоу Так, так, справді так.

Фальстаф Він буде свідчити про мої глибокі почуття.

М'ялоу Так, так, справді так.

Фальстаф Про мою відданість.

М'ялоу Так, так, справді так.

Фальстаф Це показує, що я гнав день і ніч, навіть не подумав, зовсім забув, не мав терпіння переодягтися.

М'ялоу Справді так.

Фальстаф Ось я стою отут, весь укритий пилюкою, спітнілий від поспіху; прагнучи якнайскорше побачити його, кинув геть усі свої діла — так, ніби для мене не існує нічого іншого в світі, крім єдиної турботи: побачити його.

Пістоль Це semper idem*, бо absque hoc nihil est**.
Це є скрізь і у всьому.

М'ялоу Безперечно.

Пістоль Мій лицарю, я запалю твою
Печінку благородну, гнів збуджу:
Гелена дум твоїх шляхетних — Доллі —
В тяжких заковах, у гидкій тюрмі.
Закинута ж її туди
Брудною та брутальною рукою.
Повстань, відомсто, з темної безодні,
Мов Алектó, повита гаддям!
Доллі в тюрмі! Те, що сказав Пістоль,—
Все чиста правда.

Фальстаф Я визволю її!

За сценою вітальні вигуки, звук сурем.

Пістоль Я чую моря шум і рокіт сурем.

Входить король Генріх П'ятий з почтом, серед нього верховний суддя.

Фальстаф Хай береже господь тебе, королю,
Генрусику, державцю мій!

Пістоль Хай небо захистить цей пагін слави!

Фальстаф Хай бог тебе охороняє, хлопче мій!

Король Генріх

(до верховного судді)

Мілорде, прошу вас відповісти
Отому юродивому.

*Верховний
суддя*

Чи ви

При розумі? До кого ви звернулись?

Фальстаф

Королю мій! Юпітере! Звертаюсь
До тебе, серденько мое.

Король Генріх

Не знаю

Тебе, старий. На бога, схаменися!
Блазенство й жарти сивизні не личать!

* Завжди те саме (лат.).

** Поза тим нема нічого (лат.).

Я довго в снах такого діда бачив:
Як ти, роздутий він од ненажерства,
Старий і влізливий. Та я прокинувся,
І маячня мені ота — огидна.
Віднині дбай про душу, не про тіло,
І ненажерство кинь. Знай, що могила
На тебе, старче, пашу роззявляє
Утричі ширшу, ніж на інших. Досить
Безглуздового базікання твого.
Не думай, ніби я такий, як був.
Бог відає, і скоро світ узнає,
Що зрікся я колишнього себе
Та всіх, із ким компанію водив.
Почуєш, ніби знову я той самий,
Яким і досі був,— то повертайся,
І знову ти в розбещеності будеш
Моїм лихим навчителем. А зараз
Тебе я проганяю, як прогнав
Усіх спокусників моїх. Віднині
Вам заборонено під страхом смерті
На десять миль до нашої особи
Підходити. Вам кошти на життя
Призначено, щоб злидні не штовхали
На злочин вас. Лишень коли почуєм,
Що схаменулись ви, тоді дамо
Посаду вам по силах і заслугах.
Мілорде, прошу вас допильнувати
Слів наших здійснення негайне.
Ходім.

Король і його почет ідуть далі.

Фальстаф Пане М'ялоу, я винен вам тисячу фунтів.

М'ялоу Так, сер Джоне, і я прошу повернути їх ще перед тим, як я вертатимусь додому.

Фальстаф Навряд чи це можливо, пане М'ялоу. Та ви не журіться. Король покличе мене до себе приватно. Знаєте, він мусив так поводитися зі мною про людське око. Нітрохи не сумнівайтесь в своєму підвищенні. Я — саме та людина, яка зробить вас великим.

М'ялоу Не знаю, як ви зможете це зробити. Хіба що накинете на мене свого камзола і наб'єте його соломною. Прошу вас, сер Джоне, поверніть мені хоч п'ятсот фунтів із тисячі.

Фальстаф Запевняю вас, я дотримаю свого слова. Все, що ви зараз бачили, удаване, це маска.

М'ялоу Боюся, що в цій масці ви дійдете до самісінької могили.

Фальстаф Не лякайтеся маски. А зараз ходімо зі мною, пообідаємо. Ходімо, лейтенанте Пістолю. Ходімо, Бардольфе. По мене пошлють іще до вечора.

Входять принц Джон, верховний суддя та варта.

Верховний суддя Ось він, Джон Фальстаф! Заберіть його, Спровадьте всю компанію у Фліт.

Фальстаф Але ж, мілорде!..

Верховний суддя Нема нам часу на розмови. Потім Я вислухаю вас. Ведіть!

Пістоль „Si fortune mi tormente,
Sperato me contento“.

Офіцери виводять Фальстафа, М'ялоу, Пістоля, Бардольфа та пажа.

Принц Джон Хвалю цей слушний королів наказ;
Колишнім він супутникам своїм
Утримання призначив і, прогнавши,
Не верне їх, аж поки не побачить,
Що стали всі і мудрі, і статечні.

Верховний суддя Так слід було вчинити.

Принц Джон Король парламент свій вже скликав, лорде?

Верховний суддя Так, мій принце.

Принц Джон Я певен: року не мине, й зухвало
Ми пошлемо — про те пташа співало —
До Франції свій меч і свій вогонь.
Той спів привабив Генріха, либонь.
Ходімо, лорде.

Виходять.

ЕПІЛОГ

(Промовляє танцівник)

Найперше — страх, тоді уклін і, нарешті — слово. Страхає мене ваше невдоволення, віддаю уклін з обов'язку, а говорю, щоб просити вашого прощення. Якщо ви чекаєте від мене доброї промови — то я пропав; бо те, що маю вам сказати, боюся, стане моєю згубою. Однак перейдемо до справи, зважимось поспробувати щастя. Знаєте — зрештою, ви це добре знаєте, — що недавно виступав я тут наприкінці однієї п'єси, яка вам не сподобалась, і просив вашої поблажливості до неї, пообіцявши вам крашу. Я сподівався, правду кажучи, сплатити вам борг саме цією п'єсою. Коли ж і вона, як невдала комерційна спроба, зазнає невдачі, то я стану банкрутом, а ви, любі кредитори, зазнаєте збитків. Я обіцяв вам з'явитися сюди; ось я й прийшов і здаюся на вашу ласку. Подаруйте мені частину боргу, а частину я заплачу і, як більшість боржників, наобіцяю вам золоті гори.

Якщо не пощастить мені перед вами домогтися виправдання язиком, чи не зволите прийняти розплату ногами? Та це був би залегкий розрахунок — платити борг танцями. Проте чисте сумління спонукає до будь-яких заходів, аби тільки задовольнити вас, і я готовий на все, що в моїх силах. Усі тут присутні дами вже простили мене. Якщо кавалери не простять, то, виходить, вони не погоджуються з дамами — річ, досі не чувана в такім товаристві.

Ще одне слово, прошу вас. Якщо ви досі не зазнали пересити від тлустої страви, то наш покірний автор запропонує вам історію, в якій виведено сера Джона, і забавить вас, показавши прекрасну Катерину Французьку. В тій п'єсі, наскільки мені відомо, Фальстаф помре від випотів, якщо його досі не вбив ваш суворий присуд, бо Олдкасл сконав смертю мученика, але ж Фальстаф не з того болота зліплений... Язик мій стомився, а коли стомляться й ноги, я побажаю вам надобраніч. А тоді впаду перед вами навколішки, але тільки для того, щоб помолитися за королеву.

С. 154. *«Pardonne moi»*.— Окрім прямого значення «пробач мені» цей французький вислів має ще й значення «звільни мене» (тобто «дуже шкодюю»), що вже рівнозначне відмові.

С. 155. *Але наш «вірний» зять...*— Ідеться про учасника змови графа Хандінгдона, герцога Ексетера, зведеного брата Річарда II; був одружений з сестрою Болінброка Єлизаветою.

Абат — абат Вестмінстерський.

С. 157. *Немилозвуччя ж у своїй державі Розцуть, проте, я так і не спромігся.*— Ідея державної гармонії є однією з основних політичних ідей історичних хронік Шекспіра, засновується вона на чіткому визначенні місця й функцій кожного стану й прошарку в державному устрої.

С. 159. *Кров королівську доблесну пролито,— Я рук доклав.*— Англійські хроніки дають три версії смерті скинутого Річарда II. За першою, він сам себе заморив голодом, за другою — його заморили голодом за наказом Генріха IV, за третьою — його вбив Екстон, виконуючи наказ Генріха IV.

С. 160. *Бордоський Річард.*— Річард II народився в Бордо й до коронування носив відповідний титул. Південно-західна Франція з містом Бордо належала тоді до володінь династії Плантагенетів.

ГЕНРІХ IV

Історичну хроніку «Генріх IV», яка складається з двох частин, вважають вершиною творчості Шекспіра в цьому жанрі. Перша її частина найімовірніше була написана в 1596 році, оскільки її поставили в зимовий сезон 1596—1597 років. У 1598 році її зареєстровано для друку й того ж року видано без імені автора (Quarto 1598 року). Наступного 1599 року вона з'явилася вже під іменем Шекспіра і ще тричі, в 1604, 1608 та 1613 роках, видавалася за його життя та була вміщена в Folio 1623 року. За найбільш авторитетний і незіпсований текст першої частини «Генріха IV» вважається видання Quarto 1598 року, яке було передруковане в Folio. Щодо другої частини хроніки, то вона, напевне, була написана в 1598 чи на початку 1599 року й уперше видана 1600 року. Очевидно, це Quarto було набране прямо з рукопису, тому сучасні шекспірознавці вважають його за найавторитетніше, хоч у ньому є деякі купюри, зроблені театральною цензурою. Ці пропуски поновлені в Folio 1623 року, текст якого, ймовірно, був набраний з копії рукопису.

За основне джерело для обох частин «Генріха IV» Шекспірові правила хроніка Голіншеда, доповнена окремими відомостями з інших англійських хронік. Крім того, Шекспір використав давнішу анонімну п'єсу «Славні перемоги Генріха V» (1588), в якій зображено й молодість короля, зокрема його розваги по тавернах у компанії з Олдкаслом (Фальстафом). Мова тут може йти лише про використання сюжетних мотивів, бо з погляду художності названа п'єса цілком примі-

тивна. Було й ще одне літературне джерело «Генріха IV» — поема С. Денісла «Внутрішні війни».

Дві частини «Генріха IV» становлять ядро другої тетралогії історичних хронік Шекспіра, тоді як «Річард II» здається розгорнутим вступом до неї, а «Генріх V» — її завершенням, своєрідним апофеозом. Сказане стосується головним чином історичного сюжету й тематики, за своєю ж структурою всі ці хроніки дуже відрізняються одна від одної. Фінал «Річард II» впритул підводить до «Генріха IV»: єпископ Карлейль пророкує неминучість нових заколотів, небесної кари за злочин — скинення законного монарха, і новий король тут-таки скаржить на свого «безпутного сина», принца Генрі, та посилає шукати його по лондонських тавернах. Так у фіналі «Річарда II» накреслюються обидві основні теми хроніки «Генріх IV». Поряд з цим, переконливо змалювавши в «Генріху IV» молоді роки Генріха V, його виховання і змушнення, Шекспір у завершальній п'єсі другої тетралогії показує правління цього «ідеального короля». І беззастовідно дослідники кажуть, що дві частини «Генріха IV» для образу Генріха V — це ніби грандіозний пролог, який виявляється багатшим і вагомішим, ніж «основний текст» — хроніка «Генріх V».

Зображене у двох частинах знаменитої п'єси-хроніки правління Генріха IV старі англійські хроніки характеризують як тяжкий час заколотів і міжусобиць, що руйнували країну. Генріх IV захопив престол у 1399 році, а вже в 1403 році стався перший виступ феодалів, який був придушений з великими труднощами. Проти короля піднялися його колишні спільники, з чиею допомогою він захопив трон, передусім могутній феодалний рід Персі з Північної Англії, до якого приєдналися інші феодали, а також шотландець Дуглас і валлієць Глендауер, котрий боровся проти англійського панування в Уельсі. У битві при Шрусбері заколотників розбили, причому молодший із роду Персі, непогамовний вояк Генрі Готспер (Гаряча Острога) загинув у битві, а старші представники роду — граф Нортемберленд та його брат Вустер — були взяті в полон. Генріх IV стратив Вустера й помилював Нортемберленда, який раніше зробив йому особливо значні послуги. Про цей заколот та його придушення й розповідається в першій частині «Генріха IV», дія якої розпочинається 21 червня 1402 року (полонення Мортімера Глендауером) і завершується 21 липня 1403 року битвою при Шрусбері й загибеллю Генрі Готспера.

Як і інші твори цього жанру, перша частина «Генріха IV» засновується на дійсних історичних подіях і не порушує їхньої загальної канви. Та разом з тим у широких межах цієї канви Шекспір допускає різні зміни й доповнення, перемищення й перегрупування подій, перетлумачення історичних осіб, перестановку акцентів тощо. Одне слово, він поводиться з історичним матеріалом як митець, виходячи з внутрішніх потреб і завдань створюваної ним художньої структури — концентрації змісту і драматизації дії, чіткішого вираження ідеї, виразнішого окреслення характерів, посилення контрастів тощо. Так, у Шекспіра граф Нортемберленд не виступає зі своїм військом разом з сином Готспером і не бере участі в битві при Шрусбері, не встигають підійти на поле битви й валлієць Глендауера, і все це в художній структурі п'єси «працює» передусім на образ Готспера, на рельєфніше змалювання його характеру й експресивніше вираження закладеної

в ньому ідеї. Водночас ці відступи від історії сприяють також виявленню визначальних рис характеру Нортемберленда, хитрого й підступного політика. У своїй драмі Шекспір зробив Готспера ровесником принца Генрі, хоч насправді він був лише на три роки молодший за короля Генріха IV й на двадцять три роки старший за принца. Але без цього зрівняння у віці був би малоефективним промовистий контраст між двома героями, прищом Генрі й Готспером, якому належить важлива роль у творі. Домислом Шекспіра є й поєднок цих героїв під час битви та вбивство Готспера принцом Генрі, як і те, що принц рятує батька від меча Дугласа. Для художньої концепції твору важливо було також зробити короля Генріха IV набагато старішим, ніж він був насправді.

Поразка заколотників при Шрусбері не поклала краю міжусобицям. У 1405 році Нортемберленд піднімає новий заколот, до якого приєдналися лорди Мобрей, Бардольф і Гастінгс, а також архієпископ кентерберійський Річард Скруп, глава англійської церкви, котрий освячує бунт проти короля. Заколотники знову були розбиті, але й на цьому міжусобиця не припинилася. Нортемберленду пощастило втекти до Шотландії, і 1408 року він, спираючись на підтримку шотландців, ще раз виступив проти Генріха IV й загинув у битві. Всі ці події відображені у другій частині хроніки, дія якої розпочинається у червні 1405 року виступом проти короля єпископа кентерберійського і завершується смертю Генріха IV та коронацією принца Генрі, яка відбулася 9 квітня 1413 року. Слід, проте, зазначити, що Шекспір ущільнює всі ці події, які відбувалися протягом тривалого часу. Художній час другої частини «Генріха IV» далеко не тотожний історичному і надзвичайно насичений подіями: віддалені одна від одної роками, у Шекспіра вони йдуть суцільним потоком. Історичний матеріал організовується так, щоб досягти високої його драматизації, котра, зрештою, не порушує глибинної правди історії, а, навпаки, допомагає виявити й виразити її.

Хроніки, якими користувався Шекспір, характеризували правління Генріха IV як період лихоліття в історії Англії і витлумачували ці «смутні часи» в провіденційному дусі, як кару божу за повалення і вбивство законного монарха. Найяскравіше цей мотив виражено у розповіді про хворобу короля, яку теж вважали за кару божу. Відповідно Генріх IV постає у негативному освітленні, наголошувалося на його жорстокості та підступності, і лише в роки правління Єлизавети цей традиційний погляд на особу Генріха IV змінився, що було викликане специфічними обставинами тогочасного політичного життя (див. передмову до «Річарда II»). Осуд Річарда II закономірно потяг за собою виправдання Генріха IV, в якому тепер почали вбачати розумного володаря, що усвідомлював нагальні потреби держави й діяв у відповідності з ними.

У драмі Шекспіра начисто усуваються провіденційні мотиви в тлумаченні правління Генріха IV і його особистої долі. Щоправда, в другій частині твору Генріх IV переживає свою хворобу як господню кару за віроломство і вбивство Річарда II, але ж цей провіденціалізм постає об'єктивізовано як зміст свідомості героя, а не як авторська концепція, не як складник авторового світобачення, до того ж Шекспір наголошує на морально-психологічних переживаннях героя, на муках його нечистої совісті. Текст драми не дає ніяких підстав гадати, що долі королів Шекспір вважав залежними від волі провидіння, від божественного

втручання,— королі торжествують чи гинуть залежно від того, як складаються для них обставини, залежно від своїх дій і характерів, а також від того, як вони співвідносяться в об'єктивним станом речей, в «часом», тобто в історичним моментом та його «вєліннями». Нагадаймо ще раз, що для Шекспіра, ренесансного митця, історія в арені божественного «промислу» перетворилася на арену людської «самодіяльності», що з особливою силою та виразністю передано саме в «Гєнріху IV».

Подаючи в «Гєнріху IV» історію з такого погляду, Шекспір надзвичайно глибоко проникає в політичні проблеми й надивовижу тонко й тверезо витлумачує їх. «Роблячи необхідні політичні реверанси, Шекспір водночас чесно прагнув зрозуміти сутність подій» (А н и к с т А. А. Творчество Шекспира, с. 251). За глибиною й проникливістю в розумінні того, що являє собою політика в класовому суспільстві і як її роблять, хроніка «Гєнріх IV» не має собі рівних ні в творчості Шекспіра, ні в усій тогочасній літературі.

Вже в перших її сценах точно окреслено характерну ситуацію, що виникла після захоплення престолу Гєнріхом IV, королем-узурпатором. Він прагне зміцнити свою владу, без чого неможливо навести порядок у країні, але на цьому шляху перед ним постають численні перешкоди й насамперед — опір колишніх його спільників, з чєю допомогою він захопив трон. Одне слово, Гєнріх IV опиняється в становищі, описаному Н. Макіавеллі в трактаті «Князь»: «...твоїми ворогами стають усі, кого ти скривдив, заволодівши князівством, але ти не можеш також зберегти дружбу тих, хто тебе покликав, тому що неможливо задовольнити їхні сподівання, а застосувати проти них сяльні засоби важко, оскільки ти їм зобов'язаний». Через певний час колишні спільники стають для Гєнріха IV найнебезпечнішими, і насамперед тому, що вони дуже багато вимагають, вбачаючи в ньому свого ставленника, а також тому, що вони знають, як «роблять королів», чия особа і влада священні для ватовпу. Обмеження прав колишніх спільників, усунення їх від влади стають для Гєнріха IV першорядним завданням, ті ж вважають, що він виявляє у ставленні до них чорну невдячність і озлоблюються проти нього. Конфлікт між новим королем і тими, хто допоміг йому прийти до влади, стає неминучим. Заручившись підтримкою недавніх своїх ворогів, Персі піднімають заколот проти Гєнріха IV, розпочинаються нові міжусобиці, і кінця їм не видно.

Як же Шекспір зображає ці міжусобиці і на чий бік стає чи принаймні схиляється? Драматург об'єктивно показує, що вони були наслідком узурпації влади Гєнріхом IV: силою відібравши трон у негідного, але законного монарха, він створив небезпечний прецедент, розбудив «демонів» історії, на боротьбу з якими пішло майже все його правління. Однак сказане аж ніяк не означає, що Шекспір схиляється на бік заколотників і якоюсь мірою виправдовує їх. Не забуваймо, що в роки правління Єлизавети більшість прогресивних умів була за абсолютизм, котрий тоді ще ніс у собі позитивний історичний зміст, і хоч Гєнріх IV як з правової, так і з моральної точки зору далеко небездоганий король, все-таки саме він виступає носієм принципу абсолютизму, понад усє ставить інтереси держави. У цій хроніці, котра, на відміну від попередньої, загалом не тяжє до трагедійної структури і звучання, саме Гєнріх IV — найбільш трагічна фігура. Він стикається

зі своєрідним «фатумом» середньовічної політичної історії, на ньому лежить тяжка провина — вбивство вже поваленого короля Річарда, він карається нечистим сумлінням і, за Шекспіром, саме через усе це передчасно помирає.

Водночас Шекспір виявляє глибоку історичну проникливість, змальовуючи закат і заколотників як прояв середньовічної феодальної анархії, що загрожує державній єдності Англії. Заколотникам байдуже «державне благо», їхня основна мета — послабити якомога більше королівську владу і стати фактично незалежними правителями в своїх володіннях. Коротку згадку Голіншеда про те, що заколотники збиралися поділити між собою Англію, Шекспір розгортає в цілу сцену, де відбувається цей поділ, і між його учасниками спалахують суперечки (I, III, 1). Все це зрештою означало намагання повернути Англію до стану середньовічної феодальної роздрібленості, що було цілком неприйнятним для Шекспіра. Негативне ставлення автора до заколоту знаходить вияв і в різко критичному зображенні його верховодів. Це, зокрема, образ Нортемберленда, хитрого й віроломного феодального політика, який заради особистих інтересів з холодним серцем жертвує своїм сином Генрі Готспером, ухилившись в останню мить від виступу проти переважаючих королівських військ. До пари йому граф Вустер, запеклий інтриган, якого передусім характеризують підозрливість і підступність.

Серед заколотників вирізняється Генрі Готспер — образ масштабного, «всесвітньо-історичного» змісту. Якщо Нортемберленд і Вустер уособлюють «низьку прозу» феодального середньовіччя, то образ молодшого з роду Персі опоектизований. Слід сказати, що Готспер був популярним героєм у англійському фольклорі, підтвердження чому знаходимо в знаменитому трактаті Ф. Сідні «Захист поезії», де високо оцінюється балада про Готспера. Це прославлений воїн, прямий і запальний, справжній рицар, який рідко залишає сідло бойового коня. Саме таким постає Генрі Готспер і в Шекспіра, і цей образ змальовано реалістично, в життєвій повноті характеру, що включає й такі риси, як грубість, жорстокість, прагнення вирішувати все силою («поет кулачного права»). Та визначальні риси Генрі Готспера — це його невгамовна войовничість і високорозвинене почуття рицарської честі. Він хоче бути в ній першим і неперевершеним — у цьому, так би мовити, основна мета й вищий сенс його життя. Характерна для нього тирада, в якій він проголошує, що готовий дострибнути до місяця або пірнути в морську безодню, або тільки здобути честь і неподільно нею володіти («не потерплю суперників у честі!» — I, I, 3). Звичайно, Готспер теж бореться за свої феодальні права й володіння, але при цьому йому чужі суто егоїстичні інтереси й корисливі розрахунки. Як сказав О. А. Анікст, «у певному розумінні його можна назвати найбільш безкорисливим і переконаним борцем за принципи феодального рицарства». Він зневажає хитрощі й інтриги, завжди воліє діяти прямо й чесно, покладаючись на силу меча. Він приймає бій за край несприятливих обставин і, залишений своїми спільниками, гине на полі битви. «Загибель Готспера постає не як результат особистої, а як результат всесвітньо-історичної помилки, в полоні якої перебував клас феодалів у період, коли цей клас, вірячи в непохитність основ феодального суспільства, виступав проти нової історичної тенденції, яка полягала в боротьбі монархії за абсолютну владу в країні» (Шведов Ю. Исторические хроники Шекспира.— М., 1964, с. 153).

Все це надає образу Генрі Готспера масштабного, всесвітньо-історичного змісту, перетворюючи його в художнє уособлення історичної долі феодального рицарства і вносячи в його загибель високе трагічне звучання. Адже, за словами К. Маркса, «трагічною була історія старого порядку... поки старий порядок сам вірив, і повинен був вірити, в свою правомірність», поки на його боці «стояло не особисте, а всесвітньо-історичне заблудження» (К. Маркс і Ф. Енгельс. Про мистецтво.— К., 1978, с. 128).

Хроніка «Генріх IV» незвичайна і за своїм змістом, напрочуд багатим та різноплановим, і за своєю структурою, які взаємопов'язані і взаємозумовлені. Маємо в ній дві рівноправні й рівноцінні сюжетні лінії. Вони визначаються вже на самому початку твору: у той час, коли лорди готують проти Генріха IV заколот і над королівством нависає небезпека, принц Генрі розважається на дорогах і в тавернах з компанією Фальстафа. Дія першої сцени хроніки відбувається в королівському палаці, де обговорюються серйозні державні справи, а в другій сцені принц Генрі домовляється з Пойнсом пожартувати над Фальстафом, який вирушає грабувати на дорогах купців. Так відразу вимальовуються у хроніці два різні світи — світ державних справ та інтересів, високої політики, і світ буденного життя тогочасної Англії, світ соціального побуту, в якому постає строкатий конгломерат усіляких типів, породжених перехідною історичною епохою. Звичайно, для Шекспіра це були висока й низька сфери життя, це промовисто (особливо для сучасників) підкреслено тим, що сцени, де зображено політичне життя, королівський двір і табір заколотників, написані віршем, тоді як побутові сцени — прозою. Однак у структурі драми ні той, ні той світ не превалує, а головне, Шекспір не розмежовує їх цілковито, між ними існують зв'язки та співвідношення. Цим досягнуто дивовижної на той час широти й стереоскопічності зображення історичної епохи, яка згодом буде захоплювати Гете й Пушкіна, Меріме й романтиків і стане надихаючим прикладом для «Гсеца фон Берліхінгена», «Бориса Годунова», «Жакерії» і багатьох інших творів.

Ф. Енгельс мав на увазі саме хроніку Шекспіра «Генріх IV», коли в листі до Ф. Лассаля з приводу історичної драми «Франц фон Зікінген» радив йому поряд з «офіціальними» елементами тодішнього руху приділити більше уваги «неофіційним — плебейським і селянським — елементам» (К. Маркс і Ф. Енгельс. Про мистецтво, с. 133). Далі Енгельс уже прямо радить «за ідеальним не забувати реалістичного, за Шіллером — Шекспіра» і зокрема вказує, беручи Шекспіра за взірць, що «використання тодішньої, надзвичайно строкатої плебейської суспільної сфери дало б до того ж зовсім інший матеріал для поживлення драми». Цю «строкату плебейську суспільну сферу» доби Відродження Енгельс називає «фальстафівським фоном» і пише: «Яких тільки надзвичайно характерних образів не дає ця епоха розпаду феодальних зв'язків в особі мандрівних королів жebraків, старцюючих ландскнехтів і всіляких авантюристів — справді фальстафівський фон, який в історичній драмі такого типу (як у Лассаля,— Д. Н.) був би ще ефективнішим, ніж у Шекспіра!» (Там же, с. 134).

Ф. Енгельс говорив про «фальстафівський фон» епохи стосовно драми Лассаля, в Шекспіровому ж «Генріху IV» маємо скоріше «фальстафівський світ», змальований напрочуд барвисто й рельєфно. Це широкий світ побуту різних верств того-

часного англійського суспільства. Фальстаф не закріплений за жодною з них; своєрідний «вільний рицар», він постійно переміщується із однієї обстановки в іншу, що й дає Шекспірові можливість намалювати таку широку й динамічну картину названого світу. Ясна річ, Фальстаф — його душа і його завершене втілення. Декласований елемент, він давно відкинув закони й моральні норми свого класу, зберігши лише деякий декорум, чим морочить голову довірливим людям. Всіма своїми діями й помислами, всією своєю сутністю Фальстаф — це заперечення офіційного світу й своєрідний виклик йому.

Подібно до Готспера, Фальстаф — це теж образ великого «всесвітньо-історичного» змісту, тільки Генрі Готспер — епічний за своїм складом герой, у ньому відображено величний, трагедійний аспект загибелі «старого порядку», феодально-рицарського світу, а Фальстаф — герой побутово-комічний, він уособлює «низьку», комедійну сторону того ж історичного процесу. Тим-то обом їм немає місця в новій Англії, де встановлюється абсолютистський лад і розвиваються буржуазні відносини, у зв'язку з чим дедалі більшої сили набувають гроші. Готспер з честю гине в поєдинку, Фальстаф відповідно до своєї природи намагається пристосуватися до нових умов і зазнає повного краху, помирає осміяний і зневажений міщанським середовищем.

Така суспільно-історична сутність образу Фальстафа. Ясна річ, до неї не зводиться весь зміст цього образу, дивовижно живого й багатогранного. Дж. Б. Прістлі влучно сказав, що характер Фальстафа — це якийсь буйне, розгульне багатство людських якостей і рис (Pristley J. B. English Comic Characters.— London, 1925, p. 81). Тож і не дивно, що про цей образ написано так багато. Його тлумачень існує стільки, що найстисліший огляд «фальстафіани» зайняв би десятки сторінок. Але в чому неодмінно сходяться всі автори, то це у визнанні вражаючої життєвої повноти характеру Фальстафа, дійсно буйної розмаїтості його якостей і рис, нерідко суперечливих, котрі, однак, становлять органічну єдність.

Одну з перших характеристик образу Фальстафа в його багатогранності й суперечливій єдності дав Пушкін: ...Ніде, можливо, багатогранний геній Шекспіра не відбився з такою розмаїтстю, як у Фальстафі, пороки якого, один з одним пов'язані, створюють забавний потворний ланцюг, подібний до стародавньої вакханалії. Розбираючи характер Фальстафа, ми бачимо, що головною його рисою є любовострасть, замолоду, очевидно, грубе дешеве зальотництво було найпершою його турботою, але йому вже за п'ятдесят. Він постарів, підтоптався; обжерливість і вино помітно взяли гору над Венерою. Крім того, він боягуз, але, повсякденно розважаючись із молодими гульвісами, щохвилини терплячи їхні насмішки і витівки, він прикриває свою боягузливність зухвалістю ухильною й насмішкливою. Він хвалюватий за звичкою і за розрахунком. Фальстаф зовсім не дурний, навпаки. Він має й деякі звички людини, яка іноді буває і в гарному товаристві. Правил у нього немає ніяких. Він слабкий, мов жінка. Йому потрібне міцне іспанське вино (the Sack), ситний обід і гроші для його коханок; щоб здобути їх, він готовий на все, тільки не на явну небезпеку» (Пушкін А. С. О літературе.— М., 1962, с. 446).

Справді, у Фальстафа стільки вад і пороків, що їх важко й перелічити. У зв'язку з цим слід сказати, що одним з його літературних предків був Порок,

або Гріх (Vice), середньовічних мораліте. Від цього алегоричного персонажа Фальстаф успадкував не лише прикмети зовнішності й низку пороків — обжерливість, пияцтво, розпусність тощо, але і його двоєдину функцію, яка полягає у тому, щоб водночас обурювати й смішити глядачів безсоромністю, штукарством та нищими витівками. Іншим літературним предком Фальстафа був «хвалькуватий воїн» із римської комедії, яку прагнули відродити ренесансні гуманісти; боягуз і нахаба, він прикидався сміливцем, переможцем на полі бою та над жіночими серцями, але видавав себе при найменшій небезпеці. Фальстафу теж притаманні всі ці вади й пороки, але в нього вони, постаючи в органічній цілісності характеру, набувають неповторно-індивідуального і водночас конкретно-історичного виразу. Як слушно зазначають радянські дослідники, пороки Фальстафа досить виразно виявляють свою феодальну природу й походження, а за категоричним твердженням О. О. Смирнова, «під них підведена міцна соціальна база».

Отже, Фальстаф — брехун і ошуканець, нахабний боягуз і хвалько, аморальний тип, для якого немає нічого святого. Він позичає гроші, ніколи не збираючись повертати їх, грабує на дорогах купців і прочан, живе за рахунок жінок, даючи обіцянки одружитися з ними, шантує тощо. Коли для Готспера найвищою життєвою цінністю була лицарська честь, то для Фальстафа вона ніщо, лише «слово», в якому міститься «повітря», «всього лише щит із гербом, який несуть за домовиною» (V, 1).

Цей знаменитий монолог Фальстафа засвідчує повне вивільнення його свідомості з-під впливу феодально-лицарської моралі. Але звільнення від старої моральної системи далеко не завжди означало, що індивід підійнявся на вищий моральний щабель, нерідко воно призводило до аморальності. Доба Відродження, коли занепадали старі світогляд і мораль, породжувала у великій кількості подібних аморальних типів, що відбилося і в тогочасній літературі, знайшовши завершене втілення в образі Панурга з роману Ф. Рабле «Гаргантюа і Пантагрюель» та в образі Фальстафа. Одне слово, процеси звільнення свідомості людини від християнсько-середньовічного світогляду й моралі, реабілітація її плоти, характерні для доби Відродження, мали й не дуже привабливий, так би мовити, фальстафівський аспект. І те, що в даному образі все це відображено з найбільшою повнотою та яскравістю, теж надає йому масштабного всесвітньо-історичного змісту.

У зазначеній обставині полягає й секрет того, що хоч Фальстаф і має безліч усіляких пороків, його образ не викликає однозначно-негативної реакції, а породжує змішане, двоїсте почуття. Річ тут передусім у рідкісній повноті характеру Фальстафа і в специфічно ренесансному життєлюбстві, яким буквально наелектризована вся його опасиста постать з товстим животом і гладкою пикою, всі його слова та вчинки. Фальстаф глибоко, всім своїм еством переконаний у тому, що єдина цінність у світі — це саме життя, стихія життя, його чуттєві блага й насолоди, а все інше тільки заважає насолоджуватися ним. Прикинувшись мертвим у сутичці з Дугласом, Фальстаф після цього розмірковує: «Нічого я не вдавав. Умерти — ось що таке вдавати, бо тільки той, у кому нема життя, вдає з себе людину. А прикинутися мертвим, щоб тільки урятувати собі життя, — це найперший і безсумнівний вияв самого життя» (I, V, 4). Від цієї переповне-

ності життям іде й те, що хоч Фальстафові за п'ятдесят, він цілком широко вважає себе молодим і, наприклад, у сцені нічного грабунку кумедно кричить: «Вони ненавидять нас, молодь... а молоді люди повинні жити!» Здається, Фальстаф не бреше тільки тоді, коли залишається наодинці, але в самій його брехні стільки гумору й життєрадісної імпровізації, що вона мимоволі захоплює.

А проте все це робить Фальстафа людиною абсолютно безпринципною та безвідповідальною (згадаймо хоча б, як він вербував солдатів для королівського війська), анархічним елементом, якого й близько не можна підпускати до державних справ. Дізнавшись, що «Генрусика» короновано, Фальстаф радіє, бо сподівається разом з ним правити королівством і задовольняти свої апетити. Але молодий король удає, що зовсім не знає свого колишнього компаньйона. По-своєму, з погляду державних інтересів, король правий, бо Фальстаф і сфера державних справ цілком несумісні.

Образ Фальстафа зазнає значної й показової еволюції, але головним чином уже за межами «Генріха IV», в інших творах, і про неї скажемо в належному місці.

Ланкою зв'язку між двома планами хроніки «Генріха IV», двома її сюжетними лініями виступає принц Генрі. Спадкоємець трону, він до часу уникає державних справ і розважається в компанії Фальстафа та його супутників. У «фальстафівський світ» він входить лише тимчасово і не як його репрезентант. Шекспір дає ясно зрозуміти це в монолозі принца, яким завершується сцена, де він домовляється з Пойнсом позбиткуватися над Фальстафом:

Я знаю вас усіх. Але тим часом
Паскудствам вашим потурати буду
І стану в цім наслідувачем сонця,
Яке зловісним хмарам дозволяє
Його красу од світу затуляти,
Щоб за своїм бажанням ще дивніше
Засяяти, прорвавши осоружну
Заслону хмар... (I, I, 2).

Власне, тут принц Генрі підказував глядачам правильне розуміння його поведінки в першій і почасти в другій частині хроніки, щоб вони, бува, не ототожнили його з компанією Фальстафа і не пропустили особливого сенсу в тому, що він так проводить час, того сенсу, що стає зрозумілим лише під кінець усього твору.

У хроніці «Генріх IV» Шекспір змальовує молоді літа Генріха V, монарха, якому відводить особливе місце й роль у своїх історичних хроніках. Визначаються вони тим, що в особі Генріха V Шекспір прагнув створити образ ідеального монарха, дати найвище позитивне втілення ідеї абсолютизму. Але про образ Генріха V скажемо в післямові до хроніки, йому присвяченої, тут же йдеться про принца Генрі, образ якого в хроніці «Генріх IV» можна розглядати в певному розумінні як завершений і самодостатній, хоч він і пов'язаний з центральним образом наступної Шекспірової хроніки.

Сюжетною основою цього образу стала легенда про безпутну молодість Генріха V. Річ у тім, що цей король, який прославився перемогами в Столітній війні, став героєм англійського фольклору і про нього створювалися легенди, причому його легендарний образ дуже розбігається з історичним. Та хай там як, англійці часів Шекспіра вважали, що переможець при Азенкурі замолоду був бешкетником і волоцюгою, і Шекспір у «Генріху IV» розробляє цей легендарний мотив. Зрозуміло, при цьому він наповнює його багатим і розмаїтим змістом — суспільно-політичним, моральним, психологічним. Від численних повторень уже стало тривільним твердженням про те, що король у Шекспіра міг стати ідеальним лише провівши саме таку молодість, познайомившись із тим, чим живе його країна, весь народ. Але факт, що цей, за визначенням Ю. Шведова, «педагогічний» мотив дійсно присутній у концепції образу принца Генрі й становить його істотну грань. В усьому цьому виражено характерну для гуманістів Відродження думку, що майбутній правитель не повинен замикатися в певному суспільному стані, що йому необхідно пізнати життя різних станів та верств і вміти знаходити з ними спільну мову.

Ще один з найістотніших моментів у образі принца Генрі — це гостра постановка проблеми «природної» людяності в її відношенні до державності (в тогочасних формах), їхньої цілковитої несумісності. Нерозв'язна суперечність між ними відбилась у образі принца, ставши внутрішньою рушійною силою його розвитку й надавши йому своєрідного драматичного змісту. Спостерігаючи за батьком і «офіційним світом», принц Генрі рано пізнав ту істину, що «природна» людяність несумісна з офіційною сферою. Існує альтернатива: або «природне» людське життя, або державна влада, яка постійно вимагає подолання людських «слабостей». Фальстаф і його компанія, бродяжництво й витівки в тавернах — це повне заперечення офіційного світу, це «природне» життя в його завершеному втіленні, і принц Генрі до часу занурюється в нього, знаючи однак, що він призначений для іншого. Коли ж обов'язок кличе його рятувати королівство, принц Генрі рішуче пориває з «фальстафівським світом» і цілковито віддається державним інтересам. Проте й уроки спілкування з названим світом, з «неофіційними» елементами суспільства не проходять для нього марно.

«Генріх IV» — твір з особливо складною жанровою природою, який неможливо віднести до певного драматичного жанру. Як і деякі інші історичні хроніки Шекспіра, він має скоріше епічну, ніж драматичну структуру, проте, на відміну від «Генріха VI», без чітко вираженої хронікальності. Можна навіть сказати, що «Генріх IV» скоріше вже не історична хроніка, а історична драма, в якій Шекспір не стільки відтворює перебіг, колізії політичної боротьби, скільки захоплено творить характери, і передусім через них передає основний історичний зміст епохи. Разом з тим у структурі «Генріха IV» наявні елементи трагедії (в її «високому плані») і ще більшою мірою елементи комедії (в її «фальстафівському плані»), поєднані з елементами побутової драми. Одне слово, цьому творові притаманний специфічний жанровий синкретизм, що передвіщає синтетичні жанрові утворення XIX та XX століть.

На Україні шекспірівський «Генріх IV» стає відомий з другої половини минулого століття в російському перекладі А. Л. Соколовського, опублікованому

в 1860 році. Про популярність цієї хроніки і зокрема образу Фальстафа свідчить її відгомін у творчості деяких українських письменників другої половини XIX ст., передусім у історичних драмах І. Карпенка-Карого («Сава Чалий», «Паливода XVIII століття» та інших). Так, у драмі «Паливода XVIII століття» Карпенко-Карий створив сюжетну лінію, яка є аналогом сюжетної лінії принца Генрі — Фальстафа в «Генріху IV», а образ Харка Ледачого з цієї драми зорієнтований на «фальстафівську модель». У радянський час М. Рильський у вірші «Фальстаф» (1925) дав оригінальну інтерпретацію сцени останньої зустрічі принца Генрі й Фальстафа. Сценічна історія «Генріху IV» в нашій країні небагата, що пояснюється насамперед труднощами постановки такого масштабного й багатогранного твору. Ті постановки, які здійснювалися, являли собою монтаж із двох частин хроніки. Таким зокрема був спектакль Ленінградського Великого драматичного театру (1927). Свого часу він викликав значний резонанс. У 1933 році Харківський театр Революції створив виставу «Фальстаф», скомпоновану із сцен першої частини «Генріху IV» та «Віндзорських жартівниць». Проте образ Фальстафа в ній тлумачився спрощено, в дусі вульгарного соціологізму. Повний український переклад двох частин «Генріху IV» з'являється вперше.

ПРИМІТКИ ДО «ГЕНРІХА IV», ЧАСТИНИ ПЕРШОЇ

С. 163. *Король Генріх IV* (1399—1413) — див. примітки до Болінброка в хроніці «Річард II».

Принц Генрі (1397—1422) — старший син Генріху IV, принц Уельський. За легендою, провів безпутну молодість. Був улюбленцем батька, який старався прилучити його до державних справ. Брав участь у походах проти бунтівливих феодалів. По смерті батька, з 1413 року — король *Генріх V*, що прославився переможними війнами у Франції.

Принц Джон (пом. 1435) — третій син Генріху IV, герцог, принц Ланкастерський. Історичні відомості про нього скупі. У п'єсі Шекспіра — контраст буйному й жителюбному принцу Генрі.

Едмунд Мортімер, граф Марч — старший представник роду Мортімерів, по жіночій лінії пов'язаного з Ліонелем, другим сином Едварда III. Підтримував свого небожа, Едмунда Мортімера-молодшого, який претендував на трон. Шекспір злив обох Мортімерів в одну особу.

Генрі Персі, граф Нортемберленд — див. примітки до хроніки «Річард II».

Генрі Персі — син графа Нортемберленда, за гарячковість прозваний Готспером (Гарячою Шпорою). Представник сильного феодалного роду з Північної Англії, головного противника короля Генріху IV.

Томас Персі, граф Вустер — брат графа Нортемберленда, запеклий ворог Генріху IV.

Оуен Глендауер — див. примітки до «Річарда II».

Арчіболд, граф Дуглас — шотландський феодал, брав участь у війні проти Генріха IV. Представник одного з сильних феодальних родів Південної Шотландії.
Граф Вестморленд — прибічник Генріха IV в боротьбі проти бунтівних феодалів. Представник сильного феодального роду Невіллів, який відіграв активну роль у війнах Червоної та Білої троянд (див. хроніку «Генріх VI»).

Сер Уолтер Блент — вірний помічник Генріха IV, загинув у битві при Шрусбері.

С. 164. *Та тільки мир зацькований спочине...* — Нетрівкий мир після міжусобної війни «дітей одної неньки», викликаній поваленням Річарда II.

С. 165. *...юний Персі... зітнувся... з прославленим шотландцем, Хоробрим Дугласом.* — Володіння англійського феодального роду Персі й шотландського феодального роду Дугласів межували, і між ними часто виникали сутички й війни.

У бран взяв Мордека — то файфський граф, Син Дугласа розбитого найстарший... — Насправді Мордек був сином герцога Роберта Альбанського, тогочасного регента Шотландії.

С. 166. *Ментіс* — насправді це був другий титул Мордека, графа Файфа.

...Що фея... Синів нам обміняла у колісці... — Шекспір зробив принца Генрі й Генрі Готспера ровесниками, що й дало змогу вкласти в уста Генріха IV таке припущення.

С. 167. *...час показують місяць та сузір'я Воза, а не Феб...* — Фальстаф натякає на те, що він добуває гроші шляхом нічних грабунків.
Хай називають ловчими Діани... — Діана була також богинею місяця. Тут знаходить розвиток зазначений мотив.

С. 168. *Як гіблейський мед.* — Сіцилійське місто Гібла славилось своїм медом.

...смердючим Мурським ровом. — Цей рів оточував Лондон з північного боку й прилягав до боліт.

С. 169. *...«Мудрість волає на велелюдних розпуттях, і ніхто її не слухає».* — Вислів із біблійних «Притч Соломонових».

С. 172. *Тієї влади, що її могутність Була творінням наших рук.* — Вустер заявляє про визначальну роль роду Персі в поваленні Річарда II й коронуванні Генріха IV.

С. 182. *Якщо вони не стрінуться з молодцями святого Миколая...* — Святий Миколай вважався покровителем мандрівних школярів, усіляких волоцюг і грабіжників.

...є такі троянці... — Троянцями в тогочасній Англії жартома називали розбійників (пародійно переосмисливши первісне уявлення про них як про доблесних воїнів).

С. 188. *Кулеврини* — старовинний вид вогнепальної зброї типу аркебузи.

С. 189. *Esperance* — надія (фр.). Девіз на гербі роду Персі. *...брат мій Мортімер...* — Едмунд Мортімер був братом леді Персі.

Що скажеш, Кет? — Насправді леді Персі мала ім'я Єлизавета.

С. 190. *...справжній корінфлянин...* — жителі міста Корінфа в Давній Греції мали репутацію любителів розваг і пияцтва.

С. 191. *...до «Півмісяця!»* — Назви кімнат у заїздах і тавернах давалися за їхнім орнаментом, кольором тощо.

С. 192. *...в шкіряній куртці...* — Принц Генрі має на увазі хазяїна корчми.

Берберія — країна на півночі Африки. Згадується зовсім не до речі лише для того, щоб остаточно збити з пантелику Френсіса.

С. 194. *...був би я ткачем, співав би собі псалми...* — В тогочасній Англії серед ткачів (і загалом серед ремісників) поширювалося пуританство; співання псалмів — характерна його ознака.

С. 199. *Амамон* — ім'я одного з чортів.

С. 200. *...тисяча синіх шапок.* — Тобто тисяча шотландських вояків, які носили сині берети.

Я ж маю говорити з запалом, на манір царя Камбіза. — Натяк на твір Т. Престона «Жалібна трагедія» (1570), написаний велелюбовним, штучно піднесеним стилем. Далі Фальстаф наводить дві віршовані цитати із цієї трагедії.

С. 202. *З тим поштивим гріхом.* — Натяк на одного з літературних предків Фальстафа, алегоричний образ Гріха, або Порока, із середньовічних мораліте.

С. 203. *...худющі фараонові корови гідні любові.* — Натяк на біблійний епізод — сон фараона про сім вгодованих і сім худих корів, який передвіщав сім урожайних і сім голодних років у Єгипті.

С. 205. *Бангор* — місто в північному Уельсі. *Звертається отак до вас Ланкастер.* — Тут ідеться про Генріха IV.

С. 209. *Мерлін* — у кельтському фольклорі й середньовічному рицарському романі поет і чарівник, що жив при дворі легендарного короля Артура. На приписуваних йому пророцтвах валлійці засновували надії щодо звільнення їхньої вітчизни від англійського панування.

Грифон — міфічна потвора з тулубом лева й головою та крилами орла.

С. 211. *Щоб на комиш м'який ви прилягли...* — У тогочасній Англії підлогу замість килимів застиляли комишем.

С. 212. *Фінсбері* — місце святкових гулянь лондонських міщан.

С. 218. *...так і згадаю про пекельний огонь, про того багатія, котрий за життя завжди вбирився в пурпур...* — Натяк на євангельську притчу про багатія, який за розкошування в земному житті потрапив до пекла.

Саламандри — міфічні тварини, що живуть у вогні.

С. 220. *Дівка Маріанна* — в популярному англійському танці морріс постать сільської розпусниці.

С. 226. *Огневоока дівка* — Беллона, богиня війни в римській міфології.

С. 227. *Ангел* — давньоанглійська монета вартістю в чотирнадцять шилінгів.

С. 228. *Лазар* — біблійний персонаж, прокажений жебрак.

...молодші сини молодших братів...— У феодальній Англії маєтність успадковував повністю старший син, а молодші його брати не отримували нічого. Вираз Фальстафа означає: бути двічі обіденим, не мати ніяких перспектив на майбутнє.

С. 233. *Мічть маршалу цього листа...*— Маршалу Мобрею, герцогові Норфолку, який виступатиме в другій частині хроніки.

...кузенові моєму Скрупу...— Йдеться, очевидно, про Стефана Скрупа. Феодальна родина Скрупів не раз вступала проти Генріха IV й Генріха V.

С. 242. *Султан Григорій* — жартівливе поєднання титула турецького правителя та імені тодішнього папи римського Григорія VII, який відзначався великою ворожістю до протестантської Англії часів Шекспіра.

ПРИМІТКИ ДО «ГЕНРІХА IV», ЧАСТИНИ ДРУГОЇ

Більшість дійових осіб ті самі, що й у першій частині хроніки. До них додаються:

С. 251—252. *Томас, герцог Кларенс* (1388—1421) — другий син Генріха IV, улюблений брат Генріха V. Був співучасником розваг принца Генрі, про що Шекспір не згадує. Згодом відомий полководець, загинув у битві при Божі. *Гемфрі, принц Глостер* (1391—1447) — наймолодший син Генріха IV. Згодом брав участь у війнах Генріха V проти Франції. Після смерті Генріха V був лордом-протектором Англії.

Лорд Мобрей, герцог Норфолк — один з керівників феодального заколоту проти Генріха IV.

Лорд Гастінгс — сер Рольф Гастінгс, один з керівників у війську заколотників. Насправді лордом не був.

Верховний суддя — сер Вільям Гасконь, зайняв посаду 1400 року. Про те, як він заарештував і покарав принца Генрі, розповідається у хроніці Томаса Еліота.

С. 253. *Воркворт* — місто й замок у графстві Нортемберленд.

С. 260. *Він путами подвійними зв'язав Прибічників своїх.*— Тобто путами духовного і світського владки.

...а самих повстанців Скропив він кров'ю Річарда, якої У Помфреті понаскрібав з каміння.— Йдеться про Річарда II, якого, за однією з версій, вбили за наказом Генріха IV в замку Помфрет.

С. 261. ...*мандрагоровий корінчику*...— Корінь мандрагори нагадує людину, звідси повір'я, що він живий і кричить, коли його витягують із землі.

С. 262. *Ахітофель* — ім'я одного з дияволів.
Смітфілд — скотний ринок у Лондоні, мав погану славу серед городян.
Я купив його самого в соборі святого Павла...— Лондонський собор святого Павла був місцем усіляких контрактацій, зокрема, найму слуг. Фальстаф тут обігрує англійське прислів'я: «Не вибирай дружину в Вестмінстері, слугу в соборі святого Павла, а коня в Смітфілді, бо матимеш повію, шахрая і шкапу».

С. 264. *Гален* — знаменитий грецький лікар II ст. н. е.

С. 265. *Лихий, тобто фальшивий, ангел залегкий*...— Фальстаф обігрує омонімічні фразеологізми: «лихого ангела» із християнської міфології, який штовхає людину на погані вчинки, і «лихого ангела» — монету неповної ваги, тобто фальшиву.

С. 266. ...*бодай би я ніколи не плював білою слиною*.— У той час вважали, що в п'яниць особливо біла слина.

С. 275. ...*німецьке полювання*...— Так називалося в тогочасній Англії полювання на вепра.

С. 278. ...*я наймолодший у родині і вдатний до бійки. Але з цим я, признатися по правді, нічого не вдію*.— Див. другу примітку до с. 228.

...*гукнув мене крізь червоні віконні ґрати*...— Тобто гукнув із таверни; прикметами таверн були червоні ґрати на вікнах.

Алфея — грецька міфічна героїня; кинула в огонь головешку, від якої залежало життя її сина Мелеагра. Паж слугував їй з троянською царницею Гекубою, якій перед народженням Паріса приснився подібний сон.

С. 279. *Яфет* — один із синів біблійного Ноя.

С. 280. *З ефесцями, мілорде, давньої віри*.— Жителів давньогрецького міста Ефеса вважали за любителів розваг і тілесних насолод; давньою вірою (точніше, церквою) в протестантській Англії була католицька.

С. 281. *Із бога стати биком?.. Зрештою, таке траплялося і Юпітерові*.— Натяк на давньогрецький міф, де розповідається про те, як Зевс (Юпітер) обернувся на бика, щоб викрасти Європу, дочку фінікійського царя Агенора.

С. 284. «*Коли Артур посів престол...*» «*Він пречудовий був король...*» — Неточно процитовані перші два вірші із старовинної балади «Шляхетні дії Артура».

С. 285. «*Браслети, застібки й перлини...*» — Уривок із старовинної балади «Хлопець і плащ».

С. 287. *Сидить на самих запліснявілих сливках*...— У тогочасній Англії кислими сливами називали повій. Доллі Продран говорить про те, що Пістоль живе за рахунок повій, яких оббирає.

Чи тут нема Ірени? — Алюзія щодо героїні трагедії Дж. Ріля «Турецький Магомет і прекрасна гречанка Ірена»; ця трагедія не дійшла до нас.

Оце то жарт! — Тут і далі — пародійно змінені цитати з відомої трагедії К. Марло «Тамерлан Великий».

І князь їх Цербер! — У грецькій міфології Цербер не князь, а пес, який охороняє вхід в підземне царство Плутона.

С. 288. *Іж і тосстій, моя Каліполідо!* — Пістоль перекручує вірш із трагедії Дж. Ріля «Битва під Альказаром».

О смерте, віку вкороти мені!.. Сюди, Атропо! — Цитата з поезії, яку приписували Анні Болейн; три сестри — Парки в античній міфології, котрі грядуть нитку людського життя; Атропа — ім'я однієї з Парок.

С. 289. *...вдесятеро ліпший за всіх дев'ятох героїв.* — За часів Шекспіра в маскарадах і виставах нерідко зображали процесію дев'яти героїв: трьох біблійних (Ісуса Навіна, Давида, Іуди Маккавея), трьох античних (Гектора, Александра Македонського, Юлія Цезаря) і трьох християнських (короля Артура, Карла Великого, Готфріда Бульонського).

С. 290. *Подивіться, як цей вогненний Тригон...* — У астрології дванадцять знаків зодіака поділялися на чотири тригони, тобто трикутники. Один з них складався з трьох вогнених знаків, інші із знаків повітря, землі й води. Тригоном названо Бардольфа за його червоний ніс.

С. 304. *Дагонет* — блазень короля Артура.
Артурові грища — змагання в стрільбі з лука на честь легендарного короля Артура. Учасники змагань виступали під іменами героїв лицарських романів артурівського циклу.

С. 305. *Тербульська вулиця* — вулиця середньовічного Лондона, на якій жили повії та **граббжники**.

Меч Гріха — в середньовічних мораліте алегоричний персонаж Гріх виступав з шабелею в руці.

Тілт-Ярд — поле для турнірів у Вестмінстері.

...любив своє власне ймення. — Прізвище Гант походить від назви місця народження — Ганта, що водночас означає «худий», «висушений».

...якщо не зроблю з нього двох філософських каменів. — Алхіміки прагнули винайти два філософські камені: один з них мав обертати на золото всі метали, другий — виліковувати всі хвороби.

С. 309. *Граф Герефорд* — титул Болінброка до того, як він став королем Генріхом IV.

С. 311. *Що, ворога згубивши, наживе...* — Архієпископ Йоркський говорить про свого брата, лорда Скрупа, якого стратив Генріх IV (див. першу частину хроніки, дія I, сцена 5).

С. 317. *...слідом за орлоносим римлянином...* — Тобто за Юлієм Цезарем, якому належать знамениті слова: «Прийшов, побачив, переміг»,

С. 323. *Були на річці тричі Припливи без відпливів.*— Морські припливи й відпливи проникають у Темзу, на якій стоїть Лондон. Голіншед занотував у своїй хроніці, що 18 жовтня 1411 року на Темзі були три припливи і жодного відпливу; в цьому вбачали передвістя нещастя.

С. 324. *Корону покладіте на подушку.*— За звичаєм англійського двору корону клали на подушку вмираючого короля, а після його смерті корону надягав собі на голову спадкоємець.

С. 329. *Буває низькопробніше цілющим У трунку лікарським.*— Гален вчив, що золото має лікувальні властивості, тому його вводили до складу ліків. Це й має на увазі принц Генрі, картаючи золото найвищої проби — корону.

С. 335. *Не Амурат — наступник Амурата...*— Натяк на криваві розправи, які чинили турецькі султани над своїми братами, приходячи до влади. У 1574 році султан Амурат, посівши трон, наказав убити всіх своїх братів. У 1596 році його наступник Магомет зробив те саме вже зі своїми братами.

С. 340. *Виявіть до мене шану, Лицарем нехай я стану, Самінго!* — Уривок з тогочасної пісні, перекладеної з французької мови, одну з версій якої наведено в «Останній волі літа» Т. Неша. Герой пісні сір Мінго в англійській вимові перетворився на Самінго.

С. 341. *І Робін Гуд, і Джон, і Скарлет.*— Початок англійської народної балади про Робіна Гуда. *Геліком* — гора в Греції, на якій, за повір'ям, жили музи.

С. 342. *Хай коршаки клюють йому печінку!* — Алюзія з міфу про Прометея.

С. 345. *Алектó* — в грецькій фіології одна з ериній зі зміями на голові замість волосся.

С. 348. *...показавши прекрасну Катерину французьку.*— Французьку принцесу, з якою одружився Генріх V (див. примітки до хроніки «Генріх V»).

...бо Олдкасл сконав смертю мученика, але ж Фальстаф не з того болота зіплевний...— Шекспір скористався ім'ям цього англійського вельможі-єретика для своєї хроніки «Генріх IV», але потім змінив його на Фальстафа внаслідок протесту нащадків Олдкасла.

ГЕНРІХ V

«Генріх V» — завершення другої тетралогії історичних хронік Шекспіра. У плані хронології зображених подій або сюжетно-історичному вона є містком від другої тетралогії до першої: її центральний герой король Генріх V, син Генріха IV, батько Генріха VI. Сучасні дослідники датують написання твору 1599 роком, підставою для цього є натяки на тогочасну злгоденну подію в пролозі до V дії — на ірландський похід лорда Ессекса. Перше видання хроніки — Quarto